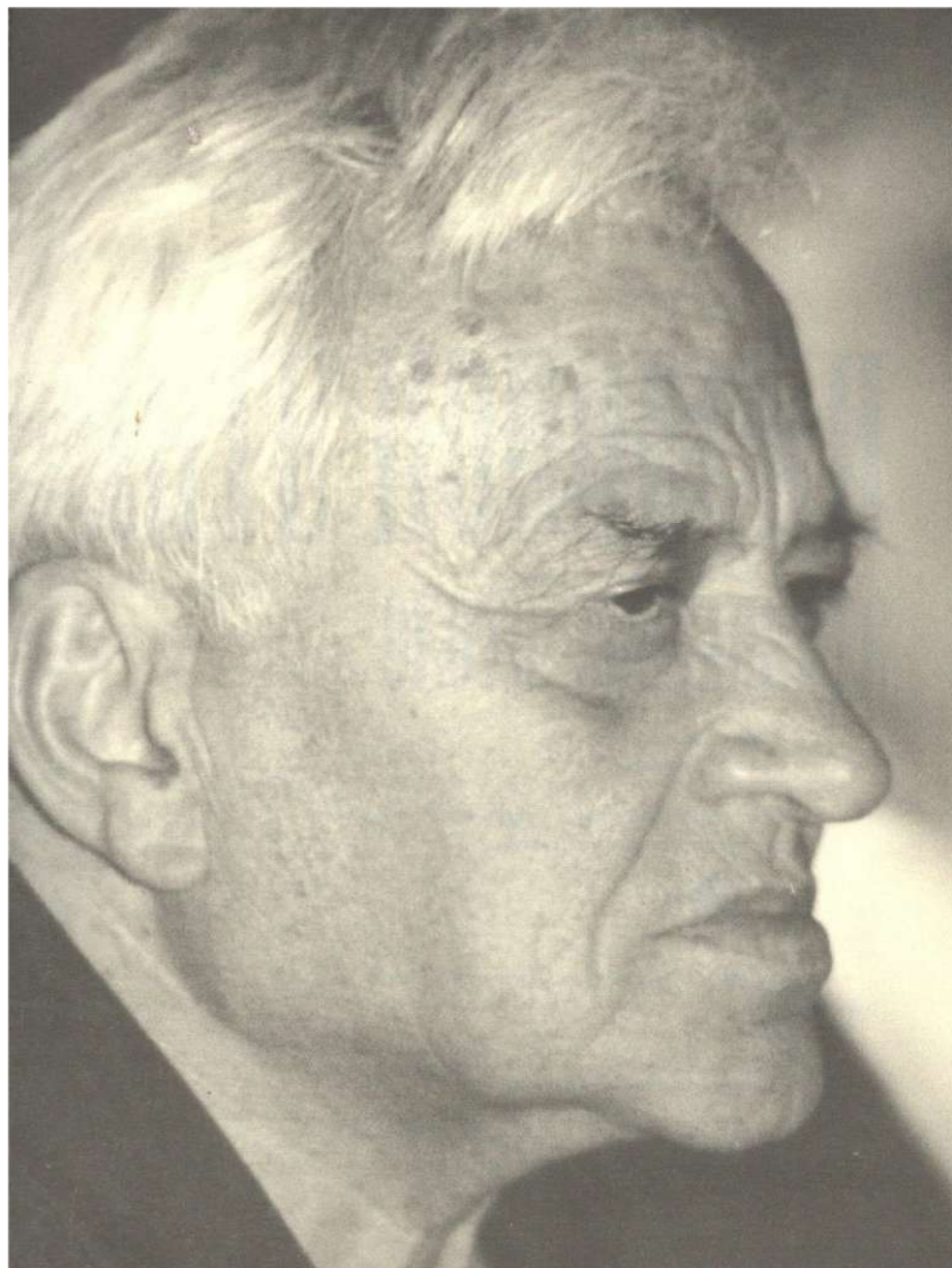

АНТЕ ПОПОВСКИ

ОКОТО, СВЕТАЛИНИТЕ

Издавач:

Редакција „Про литера“
при „ЈУГОРЕКЛАМ“ – Скопје
Булевар Србија 66
тел/факс +389 2 2452-300
e-mail: jugoreklam@on.net.mk

За Издавачот:

Милован Миловановиќ, директор

Одговорен уредник:

Здравка Корвезироски

Ликовен уредник:

Кочо Фидановски

*Компјутерска подготвка, корица, ликовно-графичко
обликување, лектура и коректура:*

© Редакција „Pro Litera“ при „Југореклам“ – Скопје

Печат:

„Југореклам“, Скопје 2008 година

*Изданиево материјално е поддржано од Министерството
за култура на Република Македонија.*

АНТЕ ПОПОВСКИ

ОКОТО, СВЕТАЛИНИТЕ

ИЗБРАНИ ДЕЛА

Аније Појовски

Окошо, свейлинише

Скопје 1996

ВО ПРЕДЕЛИ ОТАДЕ НЕЗНАЈНОТО

*Патувањето е живој, како шито, обривно,
живојот е – йатување...*

(Пол Цин)

Така патувањето – така животот. Една бесконечна синонимија. Шевалие и Гербрант на патувањето му одредуваат бројни симболички значења. Патувањето, според нив, има сила и да ги открива вистините и мирот, да ја открива бесмртноста, да го открие духовното средиште сред кое човекот се идентификува со убавото од неговите соништа. Патуваат и ветровите и островите, и свездите и птиците, и туѓите кралици и македонските монаси, и учени и помалку учени луѓе. Патуваат и човековите соништа, патуваат и плодовите, и легендите и тајните. Патува животот и патувајќи се пресоздава во пат. Патот – во живот.

Се патува и во големи студови и кога е неиздржливо жешко. Патуваат и децата и возрасните. Се патува по недостапното и недостатното. Се патува за да се потврди човекот во нас како апсолутен, химничен победник над сè. Ќе се освои врвот на Хималаите – макар и по цена на животот: ќе се освои врвот од каде што

земјата и луѓето се чини дека се подалеку од ѕвездите над нас. Кон тој врв на припомош човеку ќе му се најдат и огромните и занесени азиски плодови, кои, како се искачуваш нагоре – така поинтензивен станува нивниот привлечен и незаборавен мирис. Но, ќе се освои врвот. Точно тоа освојување, како и секое друго, – е сврзано со жртви. Патот е голема човечка жртва. Само човекот себеси се става на трпезата од боговите. Можеби затоа што знае дека никогаш повеќе не ќе стигне до целта.

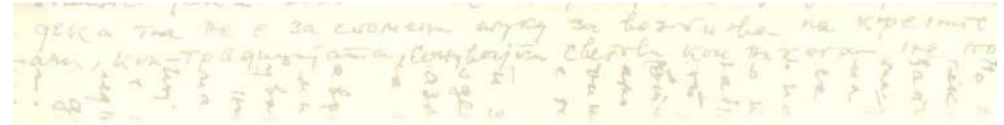
Патот е и време а времето нè впира цели потомства и цели цивилизации како субатомски честици во огромната пустош на своите милијарди и милијарди години... Затоа патувањето е и искушение. Едно од најголемите човекови искушенија, воопшто. Една од најголемите мистерији. Затоа и секое патување се вглобува како духовен печат врз пречувствителните страници на човековата потсвест и копнеж. Затоа Данте ќе поверува дека патувањето е духовен напредок.

Зошто ли патувале македонските пустиножители? Македонските еремити? Зошто лазеле по спилите и карпите? Зошто се криеле по пештерите? Прохор Пчински? Зошто со години и со децении се прихранувале само со тревки постапно и самите за да заприлегаат на стракчиња тревки?

Така го минувале животот: и самите подавајќи им се на ветровите и на сонцето и сушејќи се на нив; изгорувајќи на животи...

Што ќе му е ѿуѓ ѿаи на друѓиои?

Патувањето е – големо неповторливо осамување. Денес патуваме ние – утре ќе патува нашата прав. Патот во нашата крв е на-

селен како прва расплодна клетка. Патот е населен во крвта на светулките, во крвта на цутовите, во крвта на птиците. Патуваат птиците и цел живот ја бараат и само ја бараат нивната исконска татковина. Само летаат, само кружат самите пресоздадени во распееани бои, во распееан замав на крилјата, сè со цел да ѝ се допаднат на нивната исконска и непостојна татковина. Патуваме: кој во снисктата – кој во легендите. Езотерички и егзотерички патишта. Патишта бесконечни. Патишта – судбини...

Патуваме за да го почестиме своето сопствено око со боите и со обличите кои се поинакви од оние кои ни ги одбрал животот и со кои нè врзал како со папочната врвца во морето на нашата мајка.

Да се оди сам – и да се оди со сите. Да се оди сам – за да се избере патека по која да одат и другите! Каква заблуда! А што ќе му е на другиот твојот пат? Има судбински неодложности кога колективното патување е безалтернативно: еврејскиот патријарх на чело од еврејскиот народ кој треба да се изведе од Египет и низ пустините постапно да се открива ветената земја; големите преселби на народите пред цели шеснаесет векови за да се избегне камата на аварите; бесконечното и колективно патување на циганските тајфи. Тој излет во дамината кој никогаш не е сигурен. Со стотици години траеле заедничките патишта и големите преселби на азиските народи. Десетици илјади свирачи од Индија, некаде пред десетина векови, ја напуштиле својата татковина во подножјето на Памир и тргнале во неизвесност. Така тие цигански племиња, голи и боси, само со месечина во рацете и со песна на усните, ја напуштиле родината за да ги развеселат персиските сиромаси и несреќници.

Патот – и порив и копнеж. Патот: постојано напуштање на избраните врвици, постојано откривање на нови и незначајни.

Смисла на постојана возобнова. Смисла на новото. Патот на колективот – пат на драмата и искушенијата. Пат на судбината: бесконечниот и вечен пат на Македонците по морињата, со едно врзопче земја во пазувите од својот двор. Македонските цвеќиња не ботеат без македонска земја. Колективното прогонство на македонскиот народ 48-49 години, кога се пробиваше по планинските спили и карпи на Албанија, во мевот на бродот кога се задушуваа децата за да поминат преку морињата и нивните пештери и за да се наслат во пустините на Азија. Таму, некогаш каде што допирале трубите на Александар Македонски. Е ли патот некој далеchen одзив на довикот и, можеби, на предците?

Патот е населен во нашата крв. Енеј и Одисеј. Данте. Херкулес. Патот е доказ дека се знае од што се бега и доказ дека не се знае што ќе се најде. Конечно: човекот анатомски е создаден за да се движи, за да се пресоздаде во пат и пресоздава во пат. Гуливер. Пантагруел. Патувањето на единката – патување низ себеси. Му претходи на секоја песна и на секој стих. Патувањето во толпи – трагична историска проекција. Мултипликација на несреќи. Простевање и порив за враќање назад, и ново патување – по враќањето.

Патувањето – најстара човекова активност

Секој човек и сечие око нема способност да го забележи она што е дарба да го забележи друг човек и друго око. Во нашата свест фактите се пресоздаваат, одухотворуваат, преосмислуваат, па секој кој патува крие дарба – во постојното да го открие она

кое ничие друго око или душа не би биле способни да го откријат или доживеат. Така, патувањето се пресоздава во суштина на човековата природа: ни прва ни втора туку – суштина.

Од друга страна, пак, меѓу најзначајните, ако не и – најзначајна и најстара човекова активност е – патувањето. Човекот и патот – две огромни вистини, два непорекливи факта на едно единство. Две половини од едно и исто. Еднакво и напоредно еволуирале. Самото патување е препис на човекот: на неговите пориви и страв, на неговата ништожна наспроти епската величина околу него. Па сепак: точно тој човек – апсолутен победник над сè. Смисла на сè: од откривањето на дувлото од сврот – до човековите преселби во вселенските бесконечности. Патот: вечен порив да се залида во непознато и незнајно, во предели отаде знајното, да се заплива во пределите на сонот.

Се патуvalo секогаш и секаде. Соочен сам со безброј неизвесности, човекот прво почнал да патува низ себеси. Така пред него се откривале постапно и просторните и имажинарните разлики на времето, разлики и сличности помеѓу пронаоѓачот и пронајденото. Така се откривале огромни разлики во нивоата на културниот антагонизам. Така секое патување остварувало своја цел: непознатото, низ долг процес во свеста на патувачот – се пресоздавало во познато и знајно. Непознатото станувало и нешто трајно низ сведоштвото на потомствата кои надоаѓале.

Во телото на човекот нема елемент кој не се наоѓа едновременно и во природата. Човек кој тежи 75 килограми има просечно околу 40 килограми кислород, 20 kg јаглерод, 7 килограми водород, 3 килограми азот и 5 килограми други елементи. 70% од вкупната човекова маса отпаѓа на водата и точно на овој факт многу угледни научници ја конституираат својата теза за човековиот

стремеж кон морињата. Човекот е само посебен облик на материјалниот свет, па сите животни појави, вклучувајќи ги и душевните, само се израз на материјалното во човека.

**Паѓувањето – пресуден миг
во антрополошкиот развој на човекој**

И сеедно што човекот е само дел од материјалниот свет, и тоа на животинскиот, тој свет според своите умни способности високо е надраснат во мигот на човековото исправање на нозе: тоа е драматичната објава на една од најголемите победи во развојот на сите, и одминати и идни цивилизации. Објавата на човековата способност да патува – ете тоа е пресудниот миг во неговиот антрополошки развој. Така, движејќи се, човекот прерасна во единствен полиморфен вид кој е раширен по целиот свет каде што воопшто е можен животот: тој живот во тропските прашуми, во пустините, во умерениот појас, во џунглите, по високите врвови, во предели-те на Арктикот, на осамените острови... И насекаде тој зборува, насекаде си измисли орудија за да работи и да опстојува, никаде не е без оган. Но, низ долг еволутивен тек за да прерасне човекот во она што е, да стане општествено и културно суштество, морале да постојат и предуслови. Централен меѓу нив е – предусловот да може да оди, да застане на своите нозе за да може дури потоа да се развие и неговиот мозок. Патот на човекот кон – човекот – па тоа е единствената суштина на постоењето.

Повеќе од сто илјади години анатомите и антрополозите ништо посебно не можат да забележат во еволуцијата на човековиот мозок. Во физичко-анатомска смисла како да е дефинирана

неговата еволуција. Но, затоа започна една друга еволуција врз основа на претходната: културната еволуција. Од етапа на орудија од камен – стигнавме до атомски реактори, и од етапа на мала орда која не признавала човек доколку не бил нејзин член – сè до Организацијата на Обединетите нации.

Таа нова еволуција се одвива според новите законитости – општествените. Тоа подразбира пренесување на искуствата и на опитот од генерација на генерација, пренесување на опитот и на традицијата, пренесување на сознанијата и откритијата. Оваа, наша етапа на културна еволуција овозможува само за неколку години Меланезиецот од неолитска култура да навлезе во етапа на реактивен авион, Ескимите кои до вчера беа врзани за санките со впрегнати кучиња – денес да пилотираат со авиони!

Во оваа, културна еволуција на човештвото, патот е тој кој изврши историска функција на предуслов. Постојано да се патува – тоа значи и постојано да се напредува...

ОГРОМЕН ИСТОРИСКИ ОПИТ ЗАПИШАН ВО НАДРЕАЛНОТО ПИСМО НА ГЕНИТЕ

Довици на туѓи мисли заробени во нас

Има довици на некои туѓи мисли заробени во нас, некои духовни праоблици кои никогаш не исчезнуваат, но кои и никогаш не можат да се појаснат. Тоа се исконски слики што кружат низ нас уште од времето кога сме биле потопени во морето на нашата мајка. Во тоа море се влевале реките на далечните дамнини носејќи со себе и таложејќи огромен историски опит запишан во надреалното писмо на гените. Во тоа писмо е згустено време од милиони и милиони години. Тие праоблици нашле свое место во нашето душевно устројство пресоздавајќи се во јадра кои постојано зрачат симболички слики и постојано ја облагородуваат и шират нашата фантазија. Размножените видови на праобликот, можеби, се разликуваат во поединости но никогаш во нивните – суштини.

И, како одминува времето, ние сè повеќе се уверуваме дека секој наш архетип има енергија и дарба на сопствена возобнова и на сопствено предвидување; има, значи, прогностичка сила. Има смисла да ја здогледа иднината. Нашите соништа, наспроти неп-

редвидливите и сурови факти на животот – секогаш ќе останат попоетични. Сепак, меѓу свеста и потсвеста, науката веќе воспостави знак на еднаквост: и свеста и потсвеста во нас решаваат врз основа на – факти. Потсвеста е кадарна да истражува и да заклучува само врз реалноста. Таа има дури и својство да примени некои од тие факти и да ги предвиди последиците точно поради тоа што ние не сме свесни за нив.

Науката веќе разликува две мемории. На пример, во извесни случаи амнезија, луѓето не се сеќаваат ниту на еден настан сврзан со нивниот личен живот – но затоа пак паметат сè што научиле во текот на школувањето. Заклучок е дека треба да се разликува автобиографска и семантичка меморија.

Цели две недели не сум се чул со мајка ми. Нешто во мене ме поучува: јави ѝ се, побарај ја! И дури се размислувам, дури се тегавам и се двоумам, истиот час телефонот – зазвонува: гласот на мајка ми!

– Ме слушаш? Убав сон ти видов ноќеска: рока за рока со Исуса шетавте покрај бистри води...

Го слушам јадриот, подзарипнат и црвеникав глас на мајка ми. Си мислам: и сонот е антиципација на која му се губи секоја смисла доколку се мачиме во него да откриеме чисто причинско стојалиште. Карл Јунг, суштината на секоја ментална активност ја бара низ синтеза на свесната и несвесната психичка дејност и во неговиот познат „Приспай кон несвесното“ опишува настан кој долго се памети:

„Се случи еден од моите колеги да страда од смртоносна гангренозна треска – поточно, флегмона. Негов некогашен пациент, кој ништо не знаел за природата на болеста од својот лекар, сонувал дека лекарот му умрел од висока температура. Лекарот точно

тогаш, всушност, бил примен на лекување а болеста негова тукушто почнувала. По три недели лекарот умрел.

Како што покажува примеров, соништата можат да предвидуваат, да имаат свој прогностички карактер и оној што ќе се обиде да ги протолкува мора да го има предвид тоа, особено кога еден очигледно смислен сон не дава контексти кои се доволни за да го појаснат. Таков сон често доаѓа сосем неочекувано и човек се прашува што можело да го предизвика. Се разбира, кога би се знаела неговата скриена порака – и причината би била јасна. Свеста не е начисто со тоа; потсвеста, се чини, веќе била известена и донесла заклучок кој бил искажан низ сонот.“

– Ме слушааш? Убав сон ти видов ноќеска: рока за рока со Исуса шетавте покрај бистри води...

Го слушам јадриот, подзарипнат и црвеникав глас на мајка ми. Читам и одгатнувам некој чуден идеограм.

*Крстои дењем ја виваше светлината
ноќем со неа – не осветувааше*

Тоа далечно дете во мене убаво се сеќава која фотографија на кој сид и на кое место на сидот стоеше; се сеќава кој предмет на кој сид во нашиот дом и на која шајка треба да се обеси: „коде се видело капа и тенџере да се бесит на иста шајка!“, подвикуваше мајка ми и ќе му ја фрлеше капата на оној меѓу нас кој веднаш потоа беше должен да ја стави неа „коде шо је местото“. Едно далечно дете, значи, убаво се сеќава на секоја цепутка на подот, го памети бројот на колците на оградата во дворот; знае тоа во кој трап во градината лобода зеленее а во кој зелје. Тоа дете долго се мачеше

да ги погоди боите на цветовите рисувани на невестинскиот ковчег на својата мајка; како во сон ја возобновува волшбната мизансцена на дуњите од полицата и се сеќава дека со големо љубопитство ги следело одмерените удари врз разгорените гламни: се сеќава на својот дедо кој со обична маша знаеше да оплодува искри над огништето и затоа го препрашува:

– Шо стана дедо, коде се скрие сега искрите? – и покажува со прстето на саѓосаниот синџир над огништето.

– Си отидое да си легнет и да заспиет – одговара дедо и продолжува да удира со машата по разгорените дрвја.

– А коде им је постелата, дедо?

– Постелата им је во ноќта – одговара тој, а детето само се врти, разгледува, се мачи да ја здогледа таа постела на искрите...

Тоа дете во висока возбуда се сеќава на орфејските траги што ги оставаше гласот на неговата мајка меѓу нишките на разбојот и виолетовата и црна боја на ткаилото. Тој нејзин глас ги врзуваше јазлите на неговите големи возбуди:

*Крваво ми с'лнце огреало
и од него свезди појабале...*

Потпевнува мајка ми над ткаилото а ние, децата, поседнати околу разбојот, се мачиме да го преведеме нејзиниот глас, да ги собереме попаѓаните свезди и да ги скриеме визгавје...

Тоа дете се сеќава на летната попладневна светлина која ги поплавува и куќите, и дворовите, и ливадите... Се сеќава како мајка му го отвора нејзиниот невестински ковчег, како го зема копириненото ткаено и врз него како го става крстот од долапчето. Крстот треба да постои пред врата на сонце: „Крстот и с'лнцето се две нешча господови. Тие секој ден си се слушаат и си се гледаат. Крстот му светит на с'лнцето – с'лнцето му се крстит на крстот.“

И никојпат крстот не смееше да остане сам: покрај него бдееше мајка ми. Крстот дењем ја впиваше светлината – ноќем со неа ни го осветлуваше сонот. Се сеќава тоа дете во мене и на камбаните кои, квечерина спроти некој празник, надоаѓаа некаде од насока на залезот, се симнуваа сретсело, ги поплавуваа дворовите та одеднаш сè се пресоздаваше во едно сино, звучно море во чии длабочини се населувааше сонот на детето. Од свеченостите на камбаните, стеблата во нашиот двор се пресоздаваа во високи зелени харфи кои и сега се нишаат во пределот на сеќавањето.

„Крстот и с’лнцето се две нешча господови. Тие секој ден си се слушаат и си се гледаат. Крстот му светит на с’лнцето – с’лнцето му се крстит на крстот.“ Тоа го знаеше од некаде мајка ми и го кажувааше, а јас ги гледав сите годишни доба, сите изгреви и залези како се затвораат во широкиот круг на мијачкото „О“. Тој длабок, час појасен – час потемен мијачки вокал, уште од зори излегуваше од молитвите на првата словенска библија и везден шетааше по расцветаните ливади на Мијачијата, криејќи го во себе пражичното индоевропско кратко „О“. Низ тие долговековни прошетки низ Мијачијата, тоа и такво индоевропско „О“, неугледно и кратко, се пресоздавало и израснувало во еден од водечките знаци на духот на овие совесни и скромни луѓе; се криело од рока во рока; се качувало од топан на топан; исчезнувало од могли во могли, но сè повеќе и повеќе се заокружувало и го попримало обликот на сонцето, или пак обликот на – окото.

Во зависност од тоа како ќе биде изговорено – тоа „О“ некојпат може да личи и на женска грода и на детско моде. Оние кои не знаеја да му се радуваат и да го чуваат – мораа наместо него да се задоволат само со „А“ или со „У“ а некои дури и со „Б“! Тоа наше мијачко „О“ некои умееја да го пресоздадат во многу издолжен на-

зален извик од кој се плаши дивината и се крие околу добјето кога се спуштаат големи могли. Не биле прости Евреите мијачкото „О“ што си го зеле да им биде око! Со тоа око тие гледаат отаде сите векови...

На ѝаа земја сеевме зборови а никнуваа ѕвезди

Птиците кои летаа по мијачкото небо имаа иста крв како и децата кои растеа во тие краишта. Таа земја по која шетаа тие деца – беше света земја: на таа земја не растеа обични плодови; таму никојпат не стигнуваа до зреење ниту пченицата, ниту грозјето ниту калинките: на таа земја сеевме зборови – никнуваа ѕвезди. Топаните го поттикнуваа нивното растење. Тие деца убаво знаеја дека ниту дошле заедно – ниту пак дека заедно ќе си заминат. Знаеја дека во сите нив останува само пепелта од тие големи и јадри лета со остри секавици, со црвени ветрови што тропаа по прозорците и вратите, со страотните громови од кои се поткреваа планината и ридиштата. Знаеја тие дека високите стебла секојпат остануваа извишени, исправени и дека ништо немаше сила да ги свитка, освен песната на девојките кои ноќем, на месечина, се собираа во дворовите и довикуваа низ песните некого кого веќе одамна го немаше меѓу нив.

Тие деца израстуваа во волшебници макајќи зеленило и роса и само на празници корнеа по некое стракче лук и по некое листе лобода. Сите тие имаа полни џебови ѕвезди и свој камен на кој седеа. Затоа таму ниеден камен не е безимен. И тие деца носеа лузни по главата и по лицето без при тоа многу да се вознемируваат:

тие добро знаеја дека „не е грда лузната оставена од честа“. И сега сите тие деца шетаат по дуњава и се распрашуваат: каде се тие ливади, каде е тоа големо зелено писмо од малечки што го читавме? Тие деца, сега веќе израснати и остарени, утринум се загледуваат во будилникот и се снебиваат: стрелките се движат оддесно налево. Значи таму лево или многу лево е крајот на сè! Еднаш стрелките не ќе имаат сила да се одлепат од местото. Ќе останат вкопани! Минатото ќе остане десно а точно таму, во негова насока е и – недојденото! Она што го именуваме како иднина! Значи, движејќи се кон минатото – излегува дека се движиме кон иднината! Вакви глупости не постоеја во пределите на мијачката земја: таму и денес камењето, со кои си играле децата, се построени во редици како живи луѓе. Таму нема ниту почеток – ниту крај. На сите други места низ кои прошетавме, минатото почива како гавран меѓу урнатините на детството!

Ова декемвриско сонце е некој чуден знак; некој непојаслив идеограм. Под ова сонце – дењем сонувам а ноќе мавтам со бајраците на мијачките лета. И три пати го бакнувам кравајчето: еднаш за мајка ми и нејзиниот крст, еднаш за мијачката душа скриена во окото и во топанот на мијачкото „О“ и еднаш за децата кои допрва таму ќе се родат...

*Сневеселениџе овошки
која ќе ги дойреше крстојџи
– се џолнеа со јадри џлодови*

Детето далеку во мене убаво се сеќава на секој детал во татковиот дом: се сеќава на секоја закована шајка и на предметот

обесен на неа, се сеќава на секоја цепутка на подот, на секоја пукнатинка од таванот. Загледано низ прозорец, не еднаш тоа дете ги броело и ги пребројувало колците на плотот околу градината; сакало да тропа на таруноот како на топан; црпело вжарена пепел во лопатка и ја посипувало врз сачот под кој надоаѓале несовладливата и исцелителна миризба на тури-потпечи: сакало да се загледува и да го следи растењето на тестото завиткано во цедила; сакало да ги допре шарите од крсникот оставени врз нафората – но неговото прсте пропаѓало во тестото и мајка му лесно го откривала сето тоа... Бегало тоа дете од кожурците на свареното млеко, било карано од мајка му зашто скришум го зело и заедно со јагненцето се покриле во постелата! Детето убаво се сеќава на сите тие нешта и на безброј други, уште поволшебни и уште подетски од овие.

Тоа дете, особено убаво се сеќава на долапчето лево од огништето, со вратниче во синонебесна боја и со рисувани цвеќенца на вратничето. Вратничето и дење и ноќе беше отворено а во долапчето, и делник и празник, светкаше кандилце пред иконата: Богородица со Исус в раце. Спроти големи празници, што да е, се подновуваше нешто во нашиот дом и сè се преместуваше: леглата, масата, столовите. Ќе се варосаше или подновеше со боја ту вратата, ту прозорците, полиците. Само долапчето и иконата – остануваа секогаш такви какви што си беа: и кога ја остававме куќата сама и одново кога се враќавме во неа, сè до ден-денешен, тие не се чепнати. Мајка ми велеше дека нив си ги чува самиот Господ и дека нашите раце треба да останат подалеку од неговите. И навистина: можеби е подраспукана наместа бојата, можеби наместа таа е и подизбришана, но цвеќенцата на вратничето и натаму јасно се распознаваат а синонебесната боја си останува и натаму иста как-

ва што била бојата кога ја направил и ја намачкал никој друг, туку мојот прадедо – Теофил!

Долапчето и иконата во него и натаму си стојат на своето место. Господ научил барем себеси да си се чува. Помеѓу кандилото и иконата, откако паметам, има еден дрвен крст: крстот не е којзнае колку голем но не е и мал: голем е колку убаво да ја покрие дланката.

Крстот во нашиот дом беше едно од малите но значајни нешта на кои, навидум, не им обраќаме внимание, но кои се посилни од нас зашто, едноставно, нè – надживуваат, тој крст го донесол некој наш далечен предок од Светата земја и според мајка ми тој наш крст со свои раце го правел самиот Исус; една малечка дланка на крстот била трага оставена од неговиот палец додека го обликувал крстот покрај Јордан.

Го допиравме ние тој крст како свето нешто, го целивавме. Доколку поубаво ќе се заслушавме врз него – ние нокум го препознававме дури и гласот Исусов... И така учевме како сме стигнале дотука зашто овој крст, ова мало нешто што го допираме во сеќавањето, преминувајќи од рака на рака, само во нашата лоза памети многу колена! Па зошто, тогај, во некое продолжение на назад тој крст да не го допрел и Исуса, зошто оваа дланка да не е трага од неговиот палец и овој засек да не е од неговото дрвено ноже?

Тие малечки нешта во себе кријат дел од нас и ѝ го предаваат на иднината. Во тие малечки нешта заробени се многу мориња, скаменети се многу галии; во тие малечки нешта светкаат мечови на крстоносци, демнат многу помории, пустошат многу љубовни луѓи; во мојот допир и во мојот целув заробени во овој крст – јас веќе ги чувствувам усните и рацете на потомствата... Какви се тие

прелаги дека исчезнуваме? А малите нешта? А ние заробени во нив и на нив?

Еј, тој наш крст, крстот во нашиот дом, беше едно невидливо средиште: се будевме и заспивавме глаголејќи молитва и крстејќи се и бакнувајќи го крстот. Мајка ми и крстот беа едно и исто нешто разделено надве. И сите во селото ја знаеја исцелителната и волшебна моќ на нашиот крст. Затоа и долниот, подолгиот крак е веќе обезличен: мајка ми им одлушнуваше по едно чкорче од светото дрво на сите унесреќени кои ќе ја замолеа да им помогне: таа тогаш го земаше крстот, ќе одлушнеше едно иверче од него, и секогаш со голи прсти: никако со нож или со што и да е друго: светото дрво, за да ја зачува својата исцелителна моќ треба да се допира само со безгрешно човечко месо! Така учеше мајка ми. Благодарейќи на тие мали иверчиња што ги откинуваше таа со нејзините прсти, благодарейќи, значи, на тие мали свети нешта, од нашиот крст оздравеа многу и тие уште шетаат по дуњава...

Крстот од долапчето не се ваѓаше туку така: мораше да постои длабока причина за да се случи сето тоа: дали некоја тешка болест, дали закана од некое зло... Мајка ми тогај ќе го земеше од долапчето, ќе се прекрстеше, ќе го бакнеше и ќе го ставеше во глобок каленик. Крстот само што ќе ја допреше водата – од него почнуваа да скокаат меурчиња, почнуваше да се пени водата. И колку повеќе ќе се покажеа меури – толку мајка повеќе сочувствуваше: ѝ се стегаше лицето, ѝ се затвораа очите за да не гледа: „Овеа чудо уште не су го видела! Леле... леле...“, – тувкаше таа и продолжуваше да го потиска крстот во водата. Во водата покрај крстот таа забележуваше и други нешта кои ние другите не можевме да ги забележваме: „Ене листе босилек пливат меѓу меурине... Ене и како зборови Исусови гледа светкаат во водана...“ И кога ќе поч-

ОКОТО, СВЕТЛИНИТЕ

неа да прскаат меурчињата, кога сосем ќе се избистреше водата, таа го вафаше крстот и со него прво ќе го помилуваше болното меѓу нас а потоа и сите други кои ќе се најдеме тука, ќе ги попрскаше и веленцето и визглавјето на болниот и вечерта детето веќе беше на нозе: се пресегааше по алвичката што ни ја правеше мајка ми.

Тој крст не ги исцелуваше само болните, не ги бркаше само уроците и навите: со крстот само да поминеше и да ги попрскаше дрвјата со неговата вода – гранките на сневеселените овошки ќе се исполнеа со јадри плодови. На Еремија кога ги бркавме кртовите по ливагето – доволно беше да се тропне само неколку пати на стари тендериња и да се прсне од светата вода на крстот – за трага да не остане ни од крт – ни од еж! Мајка со крстот трчаше в трем за да му попрска на теленцето што беше се родило, ги прскаше јагненцата и вимето на овците, ги попрскуваше пиленцата околу квачката, ја прскаше бочвата со ново вино... Ја молевме да ги попрска и кученцата за да прогледаат побрзо: „Бог да чува, – велеше таа, кучето е друга вера.“ Во големите луѓи и ветришта што ги корнеа покривите, мајка застануваше во дворот и со водата од крстот попрскуваше на сите страни. Веднаш ќе престанеа ветровите и од кај планината ќе се покажеше чисто небо.

Мајка ми знаеше многу за крстот. Знаеше дека крстот е направен од дрво што било посадено врз Адамовиот грб; знаеше дека и човекот што ќе ги рашири рацете и птицата што лета со раширени крилја – се крстови. Знаеше дека без него и Исус не би воскреснал. Знаеше дека и вратите на јудите во Светата земја биле испишани со крстови од јагнешка крв. Според крстот мајка ми знаеше дека имало големо време: „Колку од нас до Ристоса – толку од Ристоса до крстот. Толку е далеку тамо...“ Мајка ми уште

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

тврдеше дека колку што има лисје на гранките и колку што има
стракчиња трева по нашите ливади, ете, толку многу луѓе на зем-
јава го целувале крстот.

Нашiot крст има и нешто посебно, нешто што го немаат другите крстови. На него се распознаваат изгревот и залезот: една птица полетува од левата и друга од десната страна. Кога ќе се сретне нивниот лет тогаш се стемнува а потоа птиците, секоја од своето место одново полетуваат. Лево од долниот крак на крстот има риба а десно јагненце. Овие орнаменти на нашиот крст ги правел самиот Исус, длабејќи со остро дрво врз дрвото на крстот. Така кажуваше мајка ми, а така исто нејзе ѝ прераскажувала првин нејзината мајка а потоа и мојот дедо. „И жена што е вежана со трески личит на крст“ велеше мајка ми и појаснуваше дека крстот сè што прави го прави – молчејќи. „Крстот не сакат многу зборови“, – велеше таа, а јас, во своите сеќавања, и сега ја гледам неа со возник трески на грбот. Се ниша нејзиниот крст по црвеницата надолу; само молчи и само страда.

И сега јас, после сето ова, одново да навратам таму од каде што започнав: цели две недели не сум се чул со мајка ми. Нешто во мене ме поучува: јави ѝ се, побарај ја! И дури се размислувам, дури се тегавам и двоумам, истиот час телефонот – засвонува: гласот на мајка ми!

– Ме слушаш? Убав сон ти видов ноќеска: рока за рока со Исус шетавте покрај бистрите води...

Го затвора таа телефонот и телефонот одново засвонува: еден љубен глас ме растреперува: „Готви се за Ерусалим! Задутре поаѓаш!“

Има некои довици на туги мисли во нас: никогаш не исчезнуваат и никогаш не можат да се појаснат...

**МАГИСКАТА НАЦИЈА НЕ Е ОПРЕДЕЛЕНА
ОД НЕЈЗИНАТА ТЕРИТОРИЈА И НАРОД
– ТУКУ ОД НЕЈЗИНАТА ТРАНСЦЕНДЕНЦИЈА**

**Нашето внатрешно писмо
– бесконечна маја симболи**

Скриено е во нас некое внатрешно писмо: тоа писмо час е разбирливо и јасно – час е некоја скриена тајна, некоја шифрирана порака која низ времето сама ќе се одгатне. Не знаеме од каква материја е создадена. Ние само претпоставуваме за суштините на неговата хемиска структура која до совршенство владее и со дамините но и со она што сè уште не се случило но сигурно и наскоро – ќе се случи.

Нашето внатрешно писмо ни открива дека од ловецот до творецот во нас населени се безброј далечни траги. Тие траги убаво покажуваат дека човекот постојано сонувал и дека низ своите сониншта ги допирал и најдалечните светови на фантазијата. Притоа, зборот и јазикот човеков, биле неговите најимагинативни облици. Низ нив тој ги открил своите нови светови: невидливи и незнајни дотогаш. Шетал човекот низ тие светови, ги исполнувал со своите страдања и пориви, со својот глас и мисла, и заклучил дека и невидливите сведоци, независно од неговата волја, имаат и своја географија и своја историја.

Нашето внатрешно писмо покажува дека никогаш тие светови не биле ниту залудни ниту лажни: наспроти светот на вегетирањето – имагинативниот свет на духот сè позабрзано и сè повеќе се проширува. Нашето внатрешно писмо така станува една автономна метафора, вкоренета во огништето покрај кое се формирале потомства и потомства; вглобено е тоа наше внатрешно писмо во обликот на црепната или пак во обликот на стомнето од чија света устинка се напивале и деца, и страдалници и намерници; запишано е тоа наше внатрешно писмо врз ситните, нежни и волшебни редови на везот по ракавите на моминските кошули и ути; заковани се неговите хиероглифи врз вратите и врз долапите и засидано е тоа наше внатрешно писмо во говорот на нашите чардаци и огради. Световите кои ни ги предочува таа метафора се бесконечна мапа симболи.

Така нашето внатрешно писмо ја обликува формативната енергија на народот чија смисла била и оние пред нас, и самите ние и оние кои по нас ќе дојдат.

Нашето внатрешно писмо е скапиот, венчалниот прстен на нашата интуиција: во нејзините далечни и префинети насетувања видливиот свет е само зрнце песок на брегот од големото море на соништата. Само во длабочините на тоа море може да се проникне во тајните и на човековите и на божјите вселени, во магијата и на животот и на исчезнувањето. Тајната е во тоа што невидливото се открива и се прераскажува со јазикот и со знаците на видливото. Така нашите соништа стануваат печат што го ставаме врз реалноста. Но таа вистина никогаш не можат да ја осознаат оние кои не го осознале светот на соништата; светот на имагинацијата.

Ние, живиите – идеален синоним на далечниите даминаи

Без тоа наше внатрешно писмо нема да знаевме дека и самите сме дело само на две меѓу милијарди и милијарди микрочестици: на еден – единствен, татков сперматозоид и на една – единствена мајкина јајце-клетка! Без тоа наше внатрешно писмо ние нема да знаевме дека во тие две невидливи честици се скриени нашите четириесет и шест генетски фиоки, составени од фосфати и дезоксирибози, од аденини и гванини, од цитозини и тимини, и уште од десетици ини, ини, ини, способни низ меѓусебни синтези да заробат, да препишат и да пренесат далеку од дамините до нас и од нас – одново до утрешните даминаи, толку многу пораки, упатства и тајни, чувани од нашите предци за нас и за нашите внуци. Ќе знаевме ли, без тоа наше внатрешно писмо дека ние живите сме – идеален синоним на далечните даминаи?

Нашето внатрешно писмо само себеси се препишува и таа негова дарба никој, ништо и никогаш не може да ја одземе. Затоа нашето внатрешно писмо го памети и првиот ден на божјата почивка меѓу ѕвездите, и првата птица што го надлетала небото над нас, и првиот човеков оган и збор. Нашето внатрешно писмо нè прави поинакви од другите: небесното од очите на нашите татковци или мајки го населува во нашите очи; ни го избира гласот кој најмногу соодветствува на карактерот од нашиот внатрешен живот и на нашето најинтимно чувство и природа. Нашето внатрешно писмо, значи, го избира нашиот тенор или алт, нашата кинетохора и виабилитет: суптилните завивки низ кои светкаат нашите чувства дупри пееме, специфичноста на движењата на нашите прсти, решителноста или рамнодушност на нашиот чекор, насоките на наши-

от поглед, топлината или суровоста што ги зрачи тој, нашата заледаност долу или пак во насока на – ѕвездите! Тоа наше внатрешно писмо ја рисува огромната мапа на нашето духовно необјатие, на нашите човекови талкања низ вековите.

Секоја роза крие нечиј сон. Тој сон ја осмислува ѝуикаша да се отвори

„Убав сон ти веде мајка: рока за рока со Исуса шетавте покрај бистрите води.“... Метафорите на нашето внатрешно писмо се кријат „како нашата срж во коските“ – ќе рече Блејк, и точно низ тие метафори ќе откриеме дека еврејскиот збор *ietzer* и санскритската *Maya* го откриваат фантазматскиот свет на многу наши медитации и мени.

Сликите кои го обземаат духот се определени од нашата имагинација: секоја семка на розата крие нечиј сон. Точно тој сон ја осмислува пупката да се отвори: оздравува душата на оној кој копнее по неа а розата се пресоздава во лечебна тајна, римските војни, подготвувајќи се за битките, биле уверени дека низ сопствениите стапала пуштале корен во земјата што требало допрва да ја заземат!

„Со Исуса рока под рока..!“ Си мислам: подобро сиромав пасир на соништата – отколку богат безумник, – би рекло нашето внатрешно писмо и ќе продолжи тоа да се крие низ нас. Ќе ни избере архетип, некој знак што да ни биде само наш и кој да ги оздравее нашите копнежи дури го врежуваме него врз нашиот венчален прстен, врз нашата омилена книга, врз нашата работна ма-

са, врз кората на Сама Бука во Лазарополе. Му пеам на мојот знак, го везам врз мојата духовна кошула, го обденувам низ ноки-те кога сум сосем сам и кога сум отаде себеси. Живот без соништа – трагедија!

Тоа наше внатрешно писмо бдее над плавните реки на нашите соништа кои непрестајно, и дењем и ноќе, се заплиснати од ужасните отрови на реалноста која не сосидува во себеси; чукам снопови зрело класје на месечина; кружам околу стожерот на гумното: белите коњи на детството, во радосен кас, ги ронат плодовите на позлатеното лето од нашето внатрешно писмо. Во тие плодови убаво се распознаваат и привиденијата но и – провиденијата: сонувам едно ново наше поколение кое, поучено од римските војници, низ своите стапала пушта корени во земјата за никогаш тоа да не се откорне од сопствената татковина.

Народ со маѓиски сѐшил нема мајчин јазик

Пред да тргнам за Ерусалим, моето внатрешно писмо ме прогонува да се вратам во пределите на една далечна ноќ. Налудничаво е ноќта, пресоздадена е во виулици, студови и морничаво завивање на дивината. Стихија е таа што владее со сè живо и мртво на планината и во планината.

В полноќи некаде се буди мојот дедо. Еден зобан префла преку својот коњ и еден врз себеси и – тргнува. Стихијата на зимската полноќ во нашите мијачки краишта во свеста на детето е едно живо писмо напишано со знаци на ужас и страв. Попусто е сега да се прави каков и да е обид тие знаци да се одгатнат и да се протол-

куваат. Сред снеговите, во фантазијата на детето – повисоки од сите куќи; сред виулиците и остриот свиреж на ветровите, се распознава една остра црвена жица што ги поврзува тие знаци, ги задува и ги населува во крвта како полуживи фрагменти од некои далечни и свети погипии! Таа црвена линија не е само страв, не е само ужас, тоа е првата ноќ свеста на детето кога ги превозмогнува своите детски соништа и ги населува во реалиите на очајот: низ писоците на ветриштата, острата црвена линија е – гласот на глутницата волци, толку блиску до твојата постела; исправени, подис-качени волците гребат со шепите, ги корнат капаците на прозорецот...

Имавме куче кое зиме го врзувавме на чардакот. Детето лесно го распознава неговото виене предодредено да ја одгатне болката и тагата што не може да се искачи и да прошета низ предели-те на полната месечина над него. Детето, со други зборови, уште полесно ги распознава залудните обиди на кучето да се ослободи од синцирот и да се нафрли на глутницата завсана во зимската стихија.

Во ритмични отскоци тоа се нафрла на црвената линија што ги открива сиот ужас и сета жестина на разјарената стихија. И ноќва, во оваа голема далечина оттогаш, допира она морничаво штракање на вилиците од волкот од песните на Блажета Конески.

В полноќи, значи, спроти Свети Атанасија Велики – зимски, мојот дедо ги отвора портите од дворот и водејќи го коњот влегува во зимската ноќ. На самарот од коњот обесени се два фенера, еден напред и еден назад. Се провира низ снеговите, се ниша сенката на неговиот коњ низ необјатната белина, сè дури не наближи до првиот разгорен оган отаде гробиштата. Тоа е првиот од мноштвото огнови запалени ноќа а кои го покажуваат завеаниот пат

кон црквичката „Свети Танас“. Тука, покрај овој оган, таа ноќ се чекаа сите кои наумиле да одат на чекање, на Угреј.

Секоја година спроти последниот ден на јануари, групи момчиња уште од рани попладневни часови тргнуваат кон црквичката, сечат гранки и на секои двесте-триста метри, палат огнови. Како се стемнува – огновите сè појасно ја назначуваат заветаната патека кон црквичката, оддалечена околу два километра од селото. Црквичката е изсидана од бигор на плато пред утоките на две помали планински рекички. Огновите не се само соборни пунктови туку и кули-светилници и предзаштита од разјарените глутници дивина.

Боровиџе поднаведнајќи ја слушаат џеснајќа на девојкиџе

Детето завиткано в постела покрај огништето, утредента во живи слики го преведува раскажувањето на својот дедо. Секој збор што го соопштуваше дедо имаше интензивна боја и своја географија. Тоа низ ноќите и фантазијата израстуваше во нешто големо и се пресоздаваше во нешто морничаво, големо и страшно: таму, кај црквичката, бил запален најголемиот оган. Огнот бил голем како од Главино Село до Лопушник! Преведена оваа далечина во претставите на детето значи дека огнот околу црквичката бил голем како од првите човекови пештери и сè до – денес! Таму, околу големиот оган биле собрани сите живи и сите мртви! Сите тие чекале некогаш што се викал Угреј. Свирките и викотниците на луѓето ја треселе планината; преплашени од викотниците згаснувале и ѕвездите, та сè заедно – и виулиците, и ноќта и дивината, во

допир со човекот, се пресоздавало во дел од големиот оган! И денес, неколку стебла борови уште стоеле така поднаведнати и ја слушале волшебната песна на девојките кои играле и пееле околу огнот.

Дедо раскажуваше дека околу огнот пред црквичето имало повеќе луѓе отколку снегулки што наврнале ноќта! Затоа и кругот околу огнот бил толку многу голем како да биде здружени Оралиште и Сретсело. Тоа значи, горе-долу, колку Европа и Азија заедно! И тогај, меѓу песните се издвоил еден толку силен крик на жена, та сè наснаш се смирило. Од тој миг огнот почнале да го прескокнуваат и жени, и млади и стари, дури и коњите, и сите заедно почнале да викаат: „Е-е-е-еј... Е-е-е-еј... Уг-ре-е-е-еј...“

Тогај планината и стихијата во неа, виулиците и дивината, ноќта и укиот – се развенчале едноодруго и сè исчезнало низ Изгревот! Над сè: и над луѓето, и над огнот и над планината се покажала сенката на Угреј, кој магиски пристигнал утрото од скришните страници на нашето внатрешно писмо.

Што значи тука зборот „магиски“? Едноставно тоа дека се обликува една култура којашто во исто време ги надминува и териториите и јазиците, проткаена со некое космичко вдахновение кое е над конкретните стварности: народ со магиски стил нема мајчин јазик. Постои талмудска, манихејска, несторијанска, исламска, па дури и неопитагорејска национална книжевност, но не и хеленска и хебрејска“ (О. Шпенглер: „Пропаста на Запад“). Тоа значи дека магиската нација не ја определува единственоста на нејзината територија и на нејзиното население, туку, токму напротив, нејзината трансценденција со оглед на земјите што ја покриваат и луѓето кои ја сочинуваат.“ (Казенав – Оге, „Луди цареви“, „Детска радост“, 1995, стр. 210.)

Во замаглината на утрото како воопшто ништо да не се случило: густ снег прво се нафрла на луѓето, потоа на огнот и одново се враќа стихијата сред која црвениот глас на дивината osviva во свеста на детето како најпобожна молитва.

Пред да тргнам за Ерусалим, ме прогони моето внатрешно писмо да се вратам во пределите на една далечна ноќ. Станале побледи сликите, исчезнала интензивноста на дедовиот говор, ги нема веќе и снеговите, и змиите, и стихиите. Сè е поинаку и поинаку: зима е – но зима без снег? Зимска ноќ е – но зимска ноќ со гитари? Некогаш стихијата владееше и над живите и над мртвите – сега ниту стихијата ниту пак живите знаат да владеат со себеси.

Нашето внатрешно писмо одново нè поучува дека дамнините во нас никогаш не исчезнуваат. Нивната географија води низ морничави зимски ноќи во насока на Љубовната долина на елените...

Си помислувам: светлината – заводник на смртта

Моето внатрешно писмо ми заповеда дека пред да тргнам за Ерусалим треба да го прелистам и записот од мојот прадедо. Го земам записот: пожелтени ракописни ливчиња, хартијата – подебела, извалкана од чести допири на раце: патопис од Солун до Ерусалим! Прави редови пишуваани како под конец; полуустановно писмо кое клони кон курзив. Јазикот – македонски, дијалект – мијачки, време – втора половина на минатиот век, писмото – црковнословенско, мастилото – црно. Со волшебни иницијали во – разни бои...

„Прочитај го записот од твојот прадедо!“ – заповеда твоето внатрешно писмо. И ти, по којзнае кој пат, го правиш тоа. Сам си

и оваа ноќ, пролетна, само со свирежот на ветровите од планината и само со пеперутката која облетува околу ламбата пред тебе. И почнуваш да читаш на глас: „От Света Гора до Солун и от Солун до Ерусалим и от Ерусалим до Лазарополе.“

Една мисла во почетокот на записот се изделува: „...Здравој-живо стигнахме во Свети Ерусалим и се поклонихме на Божиј Гроб. Есента се вратих при своите. Коде су бил и како било ка ви поведе.“

Читаш и читајќи откриваш нешто чудно: ти никогаш и со поглед не си го допрел својот прадедо – а прстите твои веќе го паметат; никогаш не си го чул – а слухот твој убаво му го распознава гласот! Ја следиш занесната игра на пеперутката: ту допри го ракописот на твојот прадедо – ту кружи, облетувај околу ламбата, и се умилкува на светлината, ќе подзастане, ќе ги подопри крилцата – и одново почнува да кружи, да игра. Си помислуваш: светлината – заводник на смртта: знае ли ова невинно суштество дека векот му трае само овој ден?

Вознемирен си поради нешто. Скокаш од страница на страница во записот на твојот прадедо: во ноќта убаво го распознаваш мирисот на билките и на цветовите од кои тој ја исцедил бојата со која ги обликувал своите зборови врз хартијата; се обликувал себеси: топлиот црвеникав мирис на милот доаѓа од левата страна на листот – ту како илуминација, ту како иницијал, како плетенка, а на десната страна – издолжени стракчиња букви врзани со зрелите и заоблени плодови на вокалите меѓу кои нашето мијачко „О“ светка како малечко сонце што ги подоприло другите букви, па сè на страницата замирисува на гороцвет и смил.

Ги читаш последните редови од записот на твојот прадедо: „...И нужно је секој да поет коде Гробот Божиј и да му се покло-

нит.“ На крајот од записот, веднаш покрај своето име, мојот прадедо населил и едно еленче и високо над него – птица. Пред клунот на птицата – неколку точки. Не можеш да одгатнеш: точките се трошки леб што ги колве птицата – или пак ѕвезди? Подоцна осознаваш: на овој лист птицата е заробена подолго од еден век. Тие точки кога би биле трошки – од нив не ќе останело ни трага! Ѕвезди се тоа, ѕвезди! Но, со кого разговара еленчето под птицата: со птицата или пак со – ѕвездите?

Низ Љубовната долина на елениите

Пролети, од врвовите на Бистра, од Лазарополе, од мојата Света Гора, тргнувам кон Љубовната долина на елениите. Тргнувам за – Ерусалим. Не *post mortem*, фатен рака за рака со мртвците од Тибет или со некои Црни Талии, туку одам со белата птица на Авице-на во рацете: има црвеникави дамки и небесносини крилца.

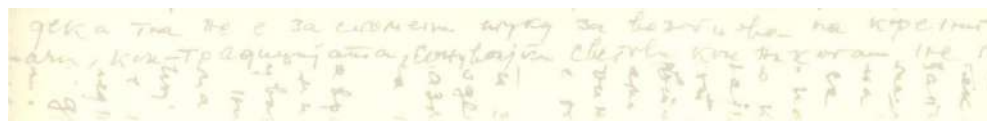
На пат за Ерусалим, минувајќи низ Љубовната долина на елениите, јас одново ќе му се радувам на мостот извишен во волшебен лак над Мала Река. Тој лак што го запишал еленот скокајќи со продорен рик од едниот до другиот брег на Состав Река – е скок од едниот до другиот брег на сонот: волшебен запис на љубовниот порив на дивината, химна на ритмите на младоста и на радоста нејзина: тој не рикнал за да се затресе гората и за да го запамети таа него: тој ѝ воскликнал на својата неисцелна љубовна болка. Се згрчиле тетивите на мускулите од еленот, се оптегнале како лак на стрела и во величествен скок полетал тој за од високо да ја гледа надојдената стихија на реката во која останало заробено телото на неговата љубов. Еленот се задал од источниот брег на река-

та, од брегот каде што веќе било зора и доскокнал до другиот брег на кој сè уште не било разденето. Така еленот и не знаејќи ја запишал беседата на светлината со времето. Тој негов скок, тој волшебен лак на љубовниот порив, Мијаците го поплочиле со сив бигор. Во шуплинките на каменот и на местата на составот меѓу камењето заврзало зеленилце; на понекои места и жолти стракчиња цвеќе. Но, во тие мали и скришни пештери на бигорот народот беше засолнил многу легенди. Покрај огништето во мојот некогашен дом се раскажуваше дека тоа исто еленче едно пролетно утро, прошетало и низ нашето село, се изнаиграло, протрчало низ дворовите и се скрило низ нас – децата: се извалкало, невиното, му се изналепиле тревки и крунички цветови околу муцката, та скита тоа сега низ нашите соништа сè до ден-денешен.

И еве: до ден-денешен јас не одгатнав што бара еленчето во записите на мојот прадедо? Истиот елен ли е тоа што го извишил лакот над Состав Река? Зошто мојот прадедо го заробил него и на последната страница од записите го ставил веднаш над своето име? Да не би да страдал мојот прадедо од иста љубовна болка, да не би да горел во ист љубовен оган – како и еленот? И во што е загледан тој елен: во птицата или пак – во ѕвездите?

Човекојѝ, довикувајќи го Бога – се довикува себеси

Го следам летот на птицата од записот на мојот прадедо. Нејзините траги водат преку Тракија кон Ерусалим. И мојот пат, безмалку, го имитира курсот на нејзиниот лет: свртуваме благо кон југоисток, ги преминуваме Струма и Места, Пангајските Гори,

ОКОТО, СВЕТЛИНИТЕ

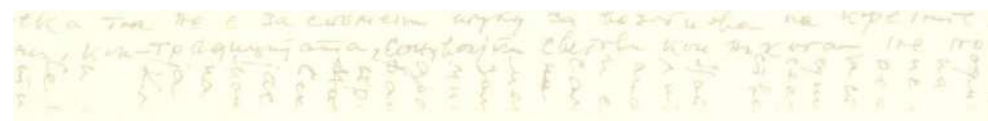
златните рудници на Филипа Втори-Македонецот, ја следиме сенката на големите фаланги и долгите копја на пешадерите на Александар Македонски, се загледуваме во врвоите на густите и високи борови над кои се распознава и лирата на Орфеј. Го допираме, значи, духот на големите векови, вековите на ритуалите и на митот, ги допираме орфиските химки на историјата. Мене само ми се причинува или пак тоа навистина ја допирам малата метопа што ја извајал непознат скулптор околу шестиот век пред Исуса? Во полето на метопата се распознаваат двајца коњаници и меѓу нив кораб што плови. Меѓу коработ и коњаникот оддесно – две фигури: пејачи со китари во рацете. Врз главата на пејачот оддесно запишано: Орфеј...

Малку подоцна, на самиот раб меѓу Егејското Море и малоазискиот брег, стои мала, црна паница и врз неа Аполон со китара. Птици, наведнати врз гранките над него, ја слушаат неговата песна не помрднувајќи се. Во полукругот што го формираат птиците – една срничка, стаписана од песната што ја слуша. Не е можно, – извикувам во себеси – тоа не е можно: археолозите оваа паница ја откопале од земјата долго време по смртта на мојот прадедо. Од каде тогај птицата и еленчето во неговите записи? Која тајна му шепнала на мојот прадедо да ги зароби нив, да ги скрие меѓу своите зборови?

Тракија... Не само како збор – еве ја под нас...

Древната тракиска фолклорна традиција преку пејачот открива симбол што владее со вселената и со нејзиниот живот. Тој пејач е апсолутен цар, зачат сам од себеси во матката на Големата Божица – Мајка.

Орфеј се будел в полноќи и низ густ мрак се искачувал по стрмнините на Пангајските Гори. На нивниот врв тој го пречеку-

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

вал изгревот и прв го поздравувал својот Бог на сонцето. Гневен поради ова, богот Дионис ќе ги испрати своите басариди за да го расчеречат и распарчаат телото на Орфеј и неговите делови ќе ги расфрлаат на сите страни. Музите, потоа, коска по коска, ќе го собираат и ќе го закопаат а Зевс ќе ја постави неговата лира меѓу ѕвездите. Фригиско-тракиската верзија на митот за Орфеј говори дека жените од Тракија му ги собирале деловите од неговото распарчено тело и ги фрлале во реката Хеброс (Марица). Од крвата што капела наоколу изникнал цветот – крвавик. Тој цвет не мирисал, туку наместо тоа, од неговите листенца се ширел волшебен звук на лирата и на песната од Орфеј. Ах, тој крвавик на времињата! Тој волшебен цвет кој пее низ сонот на – потомствата...

Пред четири години, малку понаисток оттука, во Гордион, во скалите на западниот раб од платото на кое се зачувани археолошки остатоци од градот на легендарниот фригиски цар Мидас, владетел на малоазиската Фригија, вниманието ми го сврте издлабен натпис врз камена плоча: „Сабас“!

Натписот датира од втората половина на шестиот век пред Исуса. Овој старофригиски натпис историчарите го третираат како древен фригиски довик по боговите: „Сабас“.

Признавам: тој натпис, тоа довикување на боговите, тогај не ми значеше – ништо. Поимите „Сабо... Сабас... Сабои-Евои“ не можев да ги поврзам во ниеден контекст. Единствено – сосем малку знаев за тракискиот и фригиски орфизам. Подоцна јазолот почна сам да се одврзува.

Сабас бил Фригиец кој волшебено пеел и свирел. Во големите ритуали околу полноќните огнови што гореле низ Фригија, големи толпи во вистински занес играле околу огновите извикувајќи: „Себои-Евои; Сабас... Са-бас...“

Антрополозите, етнологите, историчарите појаснуваат дека луѓето, довикувајќи го својот бог, всушност, се довикуваат себеси. Патем, тракискиот орфизам претставува палеобалканска езотерична доктрина која играла улога на праизвор, на јадро кое еманира идеи и реалии при синкретичното оформување на елинскиот орфизам и питагорејство. Така, „Сабо, Сабои“ претставува орфичко-божја персонификација дојдена од малоазиска Фригија и претставува митски препис на тракискиот „Загреј“ (!) и елинскиот Орфеј во дионизиска мутација, кои науката денес ги третира како архетипи со етнологија на теоними.

Архетипите ги носиме во својата крв како судбина

Карл Јунг, во своите познати студии за интеграцијата на личноста, ќе укаже: „Факт е дека одделни архетипи се поврзани со други и тие сами и независно не опстојуваат, туку се во позиција на најцелосно меѓусебно контаминирање, проткајување и стопување... Сложените архетипи суштински се сродни, притоа останувајќи меѓусебно крајно несведливи; тие недвосмислено му припаѓаат на ист структурален состав“. Јунг уште ќе појасни дека спротивноста на синхрониски план – овозможува премин од континуитет на несвесното во дисконтинуитет на символите.

Убаво се сеќавам на реката Сангарија („Сакарја“) која тече низ некогашната престолнина на фригиското царство во Западна Анадолија. Убаво се сеќавам на црните, изгорени од сонце со исприштени лица, наследници на некогашните Фриги. Сите редум со каскети на главите, љубезни и збунети старчиња, кои со длабок

поклон им пристапуваат на некои дојденци којзнае од каде... И уште поубаво се сеќавам на нивниот поздрав: „Сабои“...

Сега во мојата свест овој збор има своја длабока функција.

И сега одново се присетувам на детето во мене кое низ прозорец ја следело сенката на својот дедо што се провира и ниша низ морничавата зимска ноќ, го следело одсивот на огновите кои водат кон „Свети Танас“, се сеќава на оние нестварни довици и крикови на луѓето во ноќта: „Угреј... Угреј...“!

Па, нели тракискиот орфизам претставува палеобалканска езотерична доктрина која играла улога на праизвор, на јадро кое емитувало идеи и реалии при синкретичното оформување на елинскиот орфизам и питагорејство? И доколку фригискиот „Сабо... Сабои...“ претставува орфичко-божествена персонификација дојдена од малоазиска Фригија и претставува митски препис на тракискиот Загреј, вториот митски модел на Орфеј во дионизиска варијанта, зошто тогаш дури и скржавите остатоци на мијачкиот Угреј да не претставуваат еден можен духовен мутант на фригискиот, односно тракискиот орфизам? Особено кога веќе убаво се знае дека нашите краишта се прататковина на Фригите.

Независно кога и како се населиле тука Мијаците, Јунг ќе рече: „Архетипите ги носиме во својата крв – како судбина!“

Ах, тој Орфеј, чиј глас и лира ги разигрува ѕвездите, та тие го напуштаат небото од пониско за да го наслушуваат дури пее; тој Орфеј, чиј волшебен глас ги свива стеблата на Пангај кои како момчиња почнуваат да играат дури му го слушаат гласот; тој Орфеј! Тој заводник на свеста и на потсвеста! Тој митски медијатор на светлината како метафора на знајата.

ДА НЕ БИЛ ХОМЕР – КОЈ БИ ЗНАЕЛ ЗА АХИЛ?

Исчијувањето на минатиото – ѝеишката на човековата авантюра

На пат за Ерусалим, допирајќи го постапно малоазискиот брег, човек не може да ги заобиколи вистините на историјата кои сами по себе се живи, активни предочувања. Некои од тие вистини, одвреме навреме, можеби, и бледнеат – но не исчезнуваат: ниедно појаснување и толкување нема да биде dostatно за да даде целосен одговор на прашањето: како можеше во еден толку мал географски простор да се згусти толку големо историско време? Укажувајќи дека е „бесмислен секој обид да се оддели рационалното од интуитивното имагинарно творечко, понекогаш дури и – визионерско“, Казенав – Оге ќе заклучи дека „ние никогаш минатото нема да го обновиме во целост, но затоа секогаш одново го толкуваме.“

Во овој мал географски простор населен е период од цели шест милениуми исполнети со наезди и чуми, со немаштии и сквернавења, со спалувања и распнувања на милиони, со ништења на култури, со свирепи походи, ужаси и клади, со светци и божјаци, со елитни царства и варварски орди, но и со: гении и пиромани,

со филозофски идеи и поредоци на духовни возобнови, со филозофии и религии... Овој мал географски простор, поради сето ова, сè повеќе се потврдува како сложена духовна целина, неподатлива за конечни дефинирања и еднодимензионални поимања. Ниден друг простор како овој не понудува такви духовни и темпорални предочувања како овој во кој секоја прашина е згусната филозофема, житејска или верска медитација.

Клод Метра, во предговорот на „Луди цареви“, ќе рече дека историјата не е наше минато туку – наше детство: „Ние, ни вели Мишелет, сме деца родени од мислите или од сонштвата на некои многу одамнешни суштества. Многу време пред да бидеме зачнати, нас нè сонувале – а преокупираноста со историјата се брани со таа потресна потрага по сонот, што некогаш беше наш таен извор... Така, илчувањето низ минатиото и неговото исчијување ѝеишката се укажува како ѝеишката на човековата авантюра ојќолку како ѝолкување на историјата... Во својата ѝеиштина секое сушјесјство е осудено да си најде сојсјивени свейилки: ѝише нема да го освейлајќи целото ѝоорачје, но ќе овозможајќи да се следи избраниот ѝај... Полето на историјата прилега на поле на кое селанецот го одгледува своето жито. Тоа бара редовно да се обработува и секоја бразда што ја остава плугот на плодната светлина ги открива дотогаш мрачните лица на земјата.“

Човекот залудно се мачи да исчита барем дел од историјата: тајните се нејзино свето продолжение. Низ нив таа се крие и возобновува. Ние – низ медитациите...

На пат за Ерусалим ќе се „возобновуваме“ низ медитации...

И имагинарно и сосем свесно го допираме некогашното Филипи (Деде Агач), отаде Пангајските Гори, основано во 358 година пред н.е. од Филип Втори – Македонецот. Тука Брут и Касиј би-

ле победени од Антонио и Октавијан! Тука духот на Цезар му се јавил на Брут: „Ќе се видиме кај Филипи“. Тука се изведувале првите и големи молитвени ритуали на европска почва а сврзани со – христијанството...

Нешто во мене прашува: како тоа, зошто тоа, апостол Павле точно кога бил во Троада, во Фригија, да сонува таков сон? „Преку ноќта Павле имаше видение: стоеше пред него еден човек, Македонец, кој го молеше и му велеше: Премини во Македонија и помогни ни.“ (Дела апостолски 16 : 9). Нашиот почитуван медиавелист Д-р Ѓорѓи Поп-Атанасов, во неговото исклучително дело „Библијата за Македонија и Македонците“, ќе заклучи: „Со што македонскиот народ го привлечол вниманието на Христовиот апостол? Објаснувањето може да биде само едно: апостол Павле бил извонредно мудар човек и тој многу добро знаел дека за да има успех новото учење, тоа треба да придобие на својата страна еден славен и достоин народ, кој ќе биде во состојба да се мери по силата на својот дух со Римјаните; а таков народ во таа далечна епоха бил народот на Македонија.“

И навистина: зошто апостол Павле не пошол во Тракија или во Грција? Во некоја друга европска земја? И како точно Македонката Лидија и Македонците, воопшто, да бидат првите христијани во Европа? Како тоа, точно во Македонија, да биде формирана и првата христијанска општина во Европа? Како го појаснуваат тоа другите христијански православни цркви?

На пат за Ерусалим ќе се „возобновуваме“ низ медитации...

На пат за Ерусалим шетам низ пределите на хомеровската географија, ги допирам легендите и митовите за Троја и Тројанската војна: Тракија – Дарданелите а веднаш потоа и КОЌАВАЅ САУ – Граник. Овие изгорени брегови, со исклучително скржава вегета-

ција, добро го паметат отсјајот на долгите копја од коњаниците и пешадерите на Александар Македонски, 334 година п.н.е.

Оние, чија дарба е да го разбираат јазикот на земјата, тука, на Хисарлик („Дворец“), под Чанак Кале, читајќи го загадочното но свето писмо на земјата, откриле според едни – дванаесет, според други девет културни пластови или поточно: девет Трои, една под Друга. Првата Троја лежи закопана длабоко во земјата цели 3 200– 2 600 години пред н.е. Покрај пепелиштата од големите пожари во кои исчезнала таа, најдени се и човечки коски и предмети од злато, сребро, бронза. И втората, и третата и четвртата Троја ја делат истата судбина со првата Троја. За петтата, 2 050–1900 се знае дека била разурната во стравотен земјотрес. Шестата Троја – археолозите ја поимаат како хомеровска: Троја ни „Илијадата“, опашана со дебели и високи ѕидишта до шест метри! Деветтата Троја е најблиска до нас: тоа е градот кој го возобновил македонскиот војсководец Лизимах а во времето на римското владеење и императорот Октавијан Август – Возвишениот, именувајќи ја деветтата Троја – *Ilium Novum*.

Прошејка низ хомеровската географија; Онеситување на сонитијата

На пат за Ерусалим шетам низ хомеровската географија, онеситувам поетика на едно можно исчитување на историјата. Шетам над реалистичките сцени од „Илијадата“: над дворците на кралот Пријам, со 62 одаи и сали, шетам над правта од сандачето со златниот накит на Хелена, над штитот и мечот на Ахил, ги мерам долгите копја на Пирајхме и Астеропај, стојам покрај некогашни-

те едреници на брегот на Егејското Море, стојам над урнатините на девет градови, исчезнувани и возобновувани еденврздруг. Тоа биле градови од разни епохи: по кратки раздобја процут – уследувале периоди на опожарувања и свирепи наезди.

Шетам низ оваа географија на Хомер и се секавам на записот на Шлиман: Троја ја открил благодарјејќи на еден топоним. Тоа бил зборот „Хисарлик“ кој на турски јазик означува „дворец“! А што друго имал кралот на Троја – Пријам? Зенон Косидовски ќе рече: „Во имињата на местата, како и во легендите, често се кријат одсуните на настаните од далечното минато. На тој начин народите, од колено на колено, ја предаваат својата историја, својата мудрост и опит. Во текот на времето првобитната смисла на тие имиња се брише како шарка на излитен килим, останувале само зборовите, навидум необјасниви, кои сепак се траги, кадарни да те одведат до изворот на вистината.“

На овој рид тука, какви што има многу во Лазарополе, се одвивала една од најсветите војни во историјата – Тројанската војна. Чекај, си велам: зар постојат *свети војни*? Во мене нешто вели: постојат! Доколку е така – таа војна мене ми е интересна од две причини. Првата – поради Фригите, Пајонците, Пелагонците; втората – поради Александар Македонски. Конечно: какво е тоа патување кон Ерусалим притоа да не се прошета низ хомеровската географија?

*Траги од шийишови и којја,
од каусии украсени со џурџурни лениии*

Ова пролетно утро, на патот за Ерусалим, стојам врз најепската точна на хомеровската географија. Убаво ја распознавам

неа. Ги довикувам до свеста трагите на еден од големите бранови на преселбите од древните етнички групации од Балканот кон Азија. Тоа се Бригите/Фригите од Македонија.

По брегот на морето и низ песокот уште светкаат извивките на нивните свирки и тапани, темните и затворени вокали на нивните песни, испеани на фригиски јазик, на еден од најстарите индоевропски јазици. Тој јазик влегол во основата на пајонскиот, мигдонскиот и јазикот на античките Македонци. Го следам, значи, одгласот на огромните толпи Бриги/Фриги, кои ги напуштале своите огништа во Македонија поради некое големо нешто; поради некое големо зло. Ќе одгатнеме ли некогаш која била вистинската причина тој древен народ да ги напушти своите волшебни градини со рози расфрлани под и околу Бер, Пангајските Гори? Која била причината да ја напушти Македонија, да ги напушти своите соседи Пајонците, Илирите и да се засолни во суровиот и безживотен пејзаж на степите во Анадолија? Бездруго, тоа морало да биде длабока причина која го засега нивното исчезнување – а не нивни избор.

Стојам загледан во Граник, денес обична рекичка какви што некогаш имаше неколку во Лазарополе, чистотијата на оваа река толку многу потсетува на Радика, гледам, значи, во Граник, посеврно и поисточно од Троја како истечува во Мраморното Море... Ова е таа епска точка, си велам, и не само на хомеровската туку и на – македонската географија. Во мориња наоколу, во Мраморното, во Егејското, во нивните бранови јас и денес распознавам одрази на сончеви розети аплицирани врз штитовите на македонските војници, ја следам сенката на густниот поредок на македонските фаланги, во шеснаесет редови и шеснаесет лакти долги копја – сариси... Покрај Троја, се мачам во песокот да откријам траги и од

некоја каусија, позната македонска капа украсена со пурпурни ленти, да откријам траги од платнени зашилени капи што ги носеле и Македонците и Фригијците...

Историската основа на легендата за Троја (1350-1200), поаѓа од војната на Грците против Тројанците и нивните сојузници. Во правта на шестата, Хомеровата Троја, заробени лежат и духот и телата, и на Грци и на Тројанци но и на Пајонци, Пелагонци и Фригијци, кои биле во сојуз со Тројанците. Што барале тие тука? Која мака ги натерала нив да дојдат дури од Македонија и да им се придружат на Тројанците? Тројанската војна не била разонода и авантура, туку војна од епски размери за тоа време: кога живите им завидуваа на мртвите... Во урнатините на Троја лежат и Ахил и Патрокле, но и – Хектор и Астеропај, Пирајхме, Терсилох, Астипил...

И ден-денес не постои поцелосен одговор на ова прашање. И нè загрижува толку што сè уште нема поцелосен одговор колку е ступидна нашата рамнодушност кон дамините во кои има скрие-но и многу – наше!

**Па, сепак: Пајонцијте, Пелагонцијте, Фригијте
во Тројанската војна се бореле
на стиранијата на – Тројанците!**

„Илијадата“, „најсовершената епопеја на сите времиња и народи низ која се провлекува како црвена нишка гневот на Ахил“ (Михаил Д. Петрушевски), во над сто стихови говори за Пајонците, Пелагонците и Фригите. Во пет од вкупно 24 пеења или рапсодии – Хомер пее и за пределите на кои денес живееме и ние

– Македонците. Тоа се рапсодиите: Бета 848–850, Капа 428–429, Ми 101–104, Пи 284–293 и Пи 346–355, и рапсодијата Фи 139–213. Во сите пеења на овој „еп – на еповите“, не само гневот на Ахила, и не само чума која коси во редовите на Ахајците, и не само гатачи и свештеници, јунаци и убавици, војни и богови, и не само илузии и богата авторска имагинација и интуиција – туку тоа е книга и на големи историски реалности во која се одвивала војната меѓу Грците од една страна и Тројанците и нивните сојузници од друга:

*А криволакијте Пајонци пак си ги водел Пирајхме,
отскраја од Амидон, од широкоотрујниот Аксиј,
Аксиј што прекрасна вода по земјата разлива широм...*
(Рапсодија Бета 848–850)

*Форкин и дивен Асканиј Фригијцијте штога ги водел,
дур' од Асканија скраја, таа пекале тие за борба.*
(Рапсодија Бета 862–863)

*Пајрокло замавна прв со својто блескаво које
в самата средина баи кај што најмногу мажи се туркаа
покрај корабната крама на срчниот маж Пројесилај
таа што го згодило Пирајхме, што Пајонци, коњици добри
од Амидон беше довел, од широкоотрујниот Аксиј,
з' удрил по десниот рамо, таа на тиеме овој офкајки
падна во правој а дружбајта пајонска за нешто стиранија
Пајрокло заре на сие им стотерал страв, што го уби
нихиот војвода прв, што бил најарен јунак во бојот...*
(Рапсодија Пи 284–293)

*Кога пак еден до друг се приближиле двајцата мажи
што му прозборил прв брзоногиот вожестивен Ахил:
„Кој и од каде си ти, што си м' излегол пред мене смело?
Чега од несреќни зар ја обидуваат мојата сила.“*

*Светлиниот син Пелегонов му одвратил поштоа нему:
„Зашто за рода ме прааш, еј пресрчен сине Пелеев
Јас од Пајонија сум, од далечната жрујчесна земја;
Пајонци мажи си вода со прдолжи која, што сега
единаестата зора ми е, како дојдоф во Илиј.
Родот пак мене ми е од широко – струјниот Аксиј,
(Аксиј што нашиа земја со красните води ја кваси),
Што Пелегона го родил, то којето славен, што велат,
мене ме родил, но сега да с' удриме, Ахиле славен...“*

(Рапсодија Фи 148 – 160)

По сето ова сосем природно се наметнува прашањето: зошто тоа, точно Ахил и Патрокле, централните јунаци не само на Тројанската војна но и централните ликови на севкупната елинска хероина и митологија, да им бидат противставени на пајонските водачи Пирајме и Астеропај; зошто Ахил и Патрокле својата јунаштина да ја потврдуваат и докажуваат во директен судир со пајонските јунаци? Херојот за да го докаже своето јунаштво не излегува на мегдан со кого било туку тој, односно авторот на делото, врши неопходен избор кого и кому ќе му го претпостави.

Повнимателната анализа на „Илијада“-та, особено на XXI песна, (рапсодијата Фи – „Бој покрај реката“) – ќе ни открие детали достатно податливи за многу посуптилни анализи на оваа тема. Хомер пее за „предолгите копја“ на Пајонците а асоцијациите природно се надоврзуваат на „предолгите копја“ во фалангите на

Филип Втори – Македонецот и неговиот син Александар Македонски, повеќе векови подоцна од Тројанската војна. Асоцијациите, исто така, природно се надоврзуваат и на раскажувањето на Хомер при описот на судирот меѓу Ахила и Астеропај кога овој фрлил две копја едновременно, та „со едното копје го згодил но не му го продупил златниот штит“ на Ахил! Мистериозниот танц на Александар Македонски околу гробот на Ахил во Троја не е само довик на симпатичка магија, порив за идентификување со боговите и митот: во овој чин се крие и порив за идентификување со митската храброст и непобедливост на Ахил, но тоа – зошто да не претставува и чувство на гордост поради подвигот и погибите на Александровите пајонски претходници, Пирајме и Астеропај? И не само поради нивните погибии: Ахил со својот меч и копја ги погубува во Троја најсвездените ликови на Пајонците: Терсилох, Астипил, Мидон, Трасиј, Мнес, Ајниј, Офелест, Описаон Хипасов, Пелегон...

*Лежи ти овде, заи' тиешко е штој, со деца од синој
семоштен Кронов, да Биеш при сè што ти родила река;
зашто ти бил, рече, родот од широкострујниот Аксиј,
но од великиот Севс ми е родот мој, велам со гордост:
син сум од маж, што е цар над огромен број Мирмидонци,
синој на Ајак, Пелеј, оној Ајак од родот на Севса.
Колку е јојак Севс од рекиите, в море што течат
штолку е јојак и родот на Севс од оној на Аксиј...*

Последниов фрагмент уште попрецизно и подиректно ги ситуира претходните насетувања кои изискуваат сестрани анализи: Ахил со чувство на висока гордост го воспитува својот Севсов род

наспроти родот на Аксиј, но во ниеден миг не го повредува и не го потценува:

*Колку е појак Севс од рекиите, в море ишшо илечат,
ишолку е појак и родот на Севс од оној на Аксиј;
секако и ишвојот Боџ речен е јак, ако може да неишшо
ишомогне, ишуку е ишслаб с' Кроновиот син да се бори.*

Сето ова си добива посебна смисла доколку се потсетиме дека различно течел процесот на етногенезата на античките Македонци од процесот на етногенезата кај античките Грци и дека Бригите/Фригијците, Пајонците и Пелагонците се компоненти на античкомакедонската етногенеза. Одгатнува ли нешто противставеноста на Патрокле и на Ахил наспроти Пирајхме и Астеропај; противставеноста на „родот на Севс“ против „родот на Аксиј“?

Нашиот угледен научник и ерудит со светски глас, акад. Михаил Д. Петрушевски, во предговорот на „Илијада“, кој ја препеа на македонски јазик, ќе зебележи: „Кога се знае дека Хомеровите епови се наедно и најстарите европски споменици и дека историјата, макар и во поетски алишта, за Европа, и народите што ја населуваат започнува од Хомера, вредноста на овие песни за културата и цивилизацијата на современиот свет станува уште поголема. За Македонците и за нашата земја посспецијално, *Илијада*та, има особено значење. Во неа за прв пат во историјата се спомнуваат области и места во кои ние денес живееме. Се спомнува Пајонија и реката Вардар (Аксиј), родоначалникот на Пелагонците и многу други Пајонци, што се борат од страната на Троја против Ахајците...“ И ќе додаде: „*Хомер е, иако легендарно, но секако прво свейло име не само на грчкајта ишуку и воишшито на европскајта*

лишерајшурата и кулшурата. Ако неговите поеми биле ишолку многу читани и ишреведувани кај различни европски народи, ишричина за ишоа била не само високајта уметничка вредност на „Илијадајта“ и „Одисејајта“, ами и факшито дека ишоа се ишпрвите, најштарите висштински лишерајшурни шоменици на европскајта цивилизација.

За Македонците Хомер има ишголемо значење ошколку за оруштите европски народи, со исклучок на Грците, заишоа ишшо ишпрвите ишсториски шомени за нашата земја, за најштарата наша географшја, ги црпиме од него.“

Е природно на сето ова да се додаде уште: и не само за нашата географшја...

Ишо е ишоа: осведочување или – ишлишшка?

И едношито и друшито заедно.

Сврзано со Александар Македонски, историјата не упатува на неколку факти: 334 година пред н.е., кога стигнал до малоазискиот брег, Александар го фрлил копјето и го забол во азискиот континент и сосе оклоп скокнал на брегот извикувајќи: „Земја со копје освоена.“ Веднаш потоа се упатил кон Троја, и го посветил својот штит на Атина а во замена го зел штитот кој бил таму посветен и за кој се верувало дека е од херојското време на Троја. Заедно со штитот, Александар ја зел и харфата за која исто така се верувало дека му припаѓала на Ахил и дека тој на неа свирел и пеел.

Е од значење, исто така, податокот дека на олтарот на Севс му принесол жртва и на Пријам, крал на Тројанците. Улрих Вилкен, меѓу другото, не известува дека „Александар сакаше да ја ублажи болката на Пријам. Во рамнината под ридот, Александар и

неговиот пријател Хефестион, положија венци на насипот каде што се претпоставувало дека се покриени останките на Ахил и на Патрокле. Доаѓањето во Илиум овозможи длабоко да се проникне во романтичната душа на младиот крал.“

Безмалку истото ни го потврдува и Виктор Дурни, кој додава дека „Александар секогаш ги почитувал домашните богови, се распрашувал низ пророчишта и држел до обредите на сите верувања.“ Што е тоа? – прашува Дурни: „осведочување или – политика? И едното и другото заедно. Со ова Александар искажува посебна почит со својата жива и поетска фантазија, полна со спомени кон Хомер и со сјајни слики од грчката митологија.“ Оставајќи цвеќе врз гробот на Ахил, а Хефестион врз гробот на Патрокле, Александар ќе воскликне: „Среќен си Ахилеј, зашто Хомера си го имал за поет на твојата слава!“

Харолд Ламб подетално го опишува тој настан: Александар и Хефестион, откако им принесле жртви на Зевс и Атена, почнале да пијат од златни пехари во слава на боговите и весели и расположени се стрчале кон Троја за да ги видат скајските врати, барајќи предмети што би можеле да ги понесат како спомен. Она што нив ги збунило било – ритчето на кое и околу кое се одвивале епските подвизи на херојската Грчко-тројанска војна! Квечерината, славјето достигнало врв: пијани и гол-голенички, само со копјата префрлени преку рамо, Александар и Хефестион, во звук на свирки и флејти, со венци на главите, играле долго во ноќта околу гробовите на Ахил и Патрокле. Меѓу Александар и Хефестион тогаш се поведува следниов разговор:

- Тоа, навистина ли, Ахил бил најголем меѓу воините, или пак тој е дело на Хомеровата фантазија која од Ахила направила мит?
- Да не бил Хомер, кој би знаел за Ахила?

– Никој! – одговорил Хефестион.

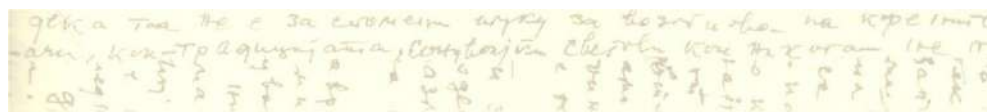
Харолд Ламб ќе заклучи: „Тие тука не играле и не пиеле во спомен на Грците и Тројанците, туку во спомен на оној кој бил воспен од Хомера.“ Со други зборови: неразделни Ахил и Патрокле; односно: неразделни: Александар и Хефестион.

Во светлината на сè она што веќе го рековме: како се толкува танцот на Александар и Хефестион околу гробовите на Ахил и Патрокле?

Во многу познатата студија „Александар и неговиот сон – или митот – темелен камен“, Казенав и Оге, уште во почетокот на нивната анализа се определуваат за став според кој „На преминот на двата века, Перикловиот и Александровиот, судбината на Атина се поигра во Пелопонеската војна. А, што прават нејзините државници? Се грабаат за наклонетоста на најпревртливиот народ на светот склон да им се придружи било на тираните било на лажливите демагози, зависно од моменталното расположение.“

Александар уште од дете бил цврсто уверен во своето божествено потекло: „Тој не го освојува своето божество: тоа самостојно и самостојно се открива. Во подземниот тек на големите човекови соншта, во тоа илјадагодишно жуберкање на легендата за душата, Александар ни зборува со двосмислениот јазик на оној кој е роден од молскавица – и од лудост“.

Митски предци на Александар се Херакле и Дионис. Но тој Херакле не е само оној кој извршува дванаесет мачни работи и не оној Дионис од елеузинските мистерии туку „инокму оној архаичен Дионис, вистинскиот ураган што го слави во иранс и екстазиичен делириум, сакајќи во исто време да го заборава низ сопствена бршинење, па дури и на Lusse или manie – диви изливи на

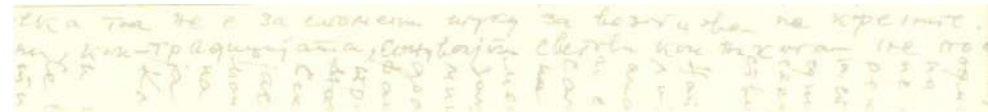
ОКОТО, СВЕТИНИТЕ

бес ишго ги жонай менадиите на разуздан ијанц – Дионис чиј култи и се иприоил кон култиот на Кибела, Великата мајка фригиска, божицата чии свештеници радо се лишувале од машкостта за да можат подобро да ја величаат.

Така, далеку во потсвеста на Александар е довикан оној Дионис кого лично го славела и Олимпија, оргијастичка свештеничка, посветена блудница на островот Самотраки, центар на еден од најархаичните обредни култови во Грција. Тој култ, тесно поврзан со култот кон Големата и вечна Мајка Кибела на Фригијците – појаснува многу.

Александар Македонски од страна на Пјер Солие е дефиниран како син на сонцето „обуен во чизми од амазонка“ кој се бори за воспоставување поредок кој е „структуриран со поимот за мистично соучесништво, на еден имагинарен и во својот патолошки облик демантен поредок, поредок толку имагинален доколку Александар знае да распознае каква е неговата судбина, и да ја следи во онаа зона на доброволна преокупираност со архетипот каде што едноставно се здружуваат беснилото на менадите и јасноста на паметните причини. „При ова, П. Солие потсетува дека имагинарно е подрачјето со кое владеат нагоните а имагинално е меѓусветот кој стои меѓу чувствените и интелигибилните факти. Погледнато ова стојалиште, судбината на Александар, П. Солие ја смета за детерминирана. Андре Малро, танцот на Александар на гробот од Ахил ќе го прокоментира вака:

„Тој Аристотелов ученик танцува со своите другари, гол и вооружен со копје... тоа е како танц на Црвенокошци на боен пат. Неговото преправање во божество се одвива во скокови.“

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

Принесувањето жртва на Пријам – крал на Тројанците и сојузник на Александровите предци од Македонија а со цел „да ја ублажи неговата болка“; восклицот на Александар: „Срекен си, о Ахилеј, зашто Хомера си го имал за поет на твојата слава“; разговорот што на гробот од Ахил го водат Александар и Хефестион со погледот на Александар според кој „Да не бил Хомер кој би знаел за Ахила?“, нивниот танц како „танц на Црвенокошци на боен пат“; архетипскиот довик на фригиската Голема мајка – не е ли достатен повод за да се изанализира сестрано односот на Александар кон Тројанската војна? И, не се ли достатни за ваков повод и Михаил Петрушевски, и Блаже Конески, и Петре Бакевски со нивните Троја и за Троја?

И ЕВРЕЈСКАТА ПРЕДИСТОРИЈА НЕ КРИЕ ГОЛЕМИ ТАЈНИ

Кон духовната историја на Ерусалим и на еврејскиот народ

Во севкупната духовна историја на човештвото еден и единствен е подвигот на еврејскиот народ: од искони, колективните страдања и помории, биле негова судбина. Суштина на тие страдања бил животот откорнат од татковината. Прогонствата се негов историски легитимитет и филозофска предестинација: стратотни погроми го исправиле овој народ пред опасности од цивилизациско исчезнување. И точно тој и таков очај бил постојано превозмогнудан низ колективен копнеж на тој народ да им се врати на прадедовските огништа во *Ветнената земја*; да ги испее одново молитвите во својата Света земја; да ја бакне правта врз стапалките оставени во *Земјата на пајријарситије и пророцитије*; да го исполни својот *Завет иред Месијата* и одново да ги прошепоти своите тајни пред *Судот на илачот*... Враќањето во тој предел е враќање во епските времиња на големите цивилизации сред кои се раѓале писмото и пророците; враќање во историско-

то исходиште на три големи монотеистички религии. Повеќе од дваесет и пет столетија тој народ се моли и го преповторува Заветот:

*На бреговите на реките вавилонски
седевме и илачевме секавајќи се на Сион!
А како да ја иееме иесната на Јавве
во земја иуѓинска!*

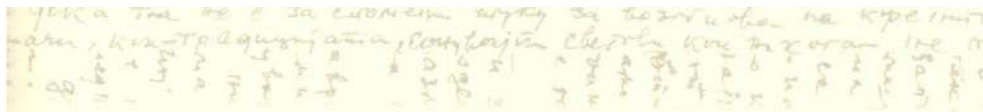
*Нека ми се исуши ракава десна
ако ие заборавам, о Ерусалиме!*

*Јазикот да ми се исуши, за неџетот да ми се залеи,
ако некогаш ие изумам,*

*О, Ерусалиме, доколку ии не си
врв на секоја радост моја!..*

*Бездомници и без гробишта,
реат на бреговите како јата мршојади...*

Предисториска прататковина на еврејскиот народ била Месопотамија – меѓуречието на двете исконски реки Тигар и Еуфрат. Големите археолошки истражувања преземени во овој предел во минатиот и во почетокот на нашиот век, предочија епохални научни сознанија за цивилизацијата на Сумерите кои ја населувале Месопотамија: географски, овој историски поим покрива голем дел од денешната територија на Ирак, Сирија и Анадолија, во Турција. Еден од народите кој влегувал во составот на

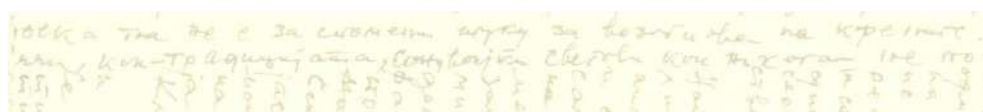
ОКОТО, СВЕТИЛИШТЕ

цивилизацијата на Сумерите бил и еврејскиот народ. Вавилон („Порта на боговите“, „Двери господови“), еден од центрите на сумерската цивилизација, се цени дека бил прататковина на еврејските племиња.

Околу третиот милениум пред новата ера Месопотамија била изложена на силен пробив на воинствените варварски племиња од исток – Еламијците, и на такви племиња од запад – Аморејците. Првите го основале градот Суза, а Аморејците („Западните“) се населиле во и околу Вавилон. Инаку, за Аморејците, историјата оставила податоци како за „народ кој ѝусиоши и со инсипинки на живојни“; народ кој пред да стигне во Вавилон не знаел за житото и јадел живо месо; народ кој живеел од војни; народ кој се хранел со корење: „бездомници и без гробишта, реат над градовите како јата мршојади“.

Точно тој народ имал историска среќа својот развој во мугрите на историјата да го ситуира сред сумерската цивилизација која оствари темелни придонеси во развојот на човештвото: изградиле импозантни градови; ја наводнувале земјата со разгранета мрежа канали; оствариле сјајни споменици во уметноста и во литературата. Една од најтрогателните сумерски песни ја одбележува катастрофата кога Сумер паѓа во рацете на Аморејците:

*Мртви луѓе а на ќерамиди испокршени
џи покриваат природије,
сидовије зјаат, високије порти, патишијаија
се зајрујани со мртви. Во позафрленије улици
каде што се собираат толпи да празнуваат
– и таму лежат расфрлени мртвовци.
На отвореније проспори кои се исполнуваат*

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

*со ѝанчари – и таму лежат на куйишија.
Крв ги исполнува сиие дујки на земјата
– како металој во калај;
ишла распаднат како маси – сийиена на сонце...*

Х. Џ. Велс во „Историјата на светот“, врз археолошки податоци, гради синтеза според која исконски предци на Евреите биле Аморејците. Според библиологот Зенон Косидовски (автор, меѓу другото, и на „Сонцето кога беше бог“, „Библиски легенди“, „Сказанијата на евангелистите“), големата културна и техничка цивилизација на Сумерите ја создавале древните Вавилонци, Евреите, Асиријците и Персијанците. Археолошките откритија во и околу градовите Ур, Вавилон, Суза, Нинива – тоа недвојбено го потврдиле.

Вавилон е потесната прататковина на Евреите. Овој град се наоѓал на местото каде што Тигар и Еуфрат најмногу се доближуваат една до друга. Тоа е пределот меѓу денешен Багдад и челото на Арапскиот Залив. „Надмоќноста на Вавилон во древниот свет, – вели Џ. Оутс во *Вавилон*, – не лежи во полагањето историско право на примат, туку во едно среќно совпаѓање на историјата и географијата“. Џ. Оутс натаму додава: „Вавилонците никогаш не пишувале историја во современа смисла“. „Тоа не значи дека Вавилонците не биле свесни или не се интересирале за своето минато: „Објасненијата на запишувачите и последиците често ни изгледаат наивни, но во контекстот на нивното сфаќање на универзумот и на нивното место во него се совршено конзистентни. Сфаќањето себеси, толку основно за западната филозофија, во Месопотамија било од второстепена важност за разбирањето на надворешниот свет.“

При ова, да додадеме уште дека најраната владејачка династија во Вавилон била основана во почетокот на вториот милениум пред новата ера – во 1894 година, од народ кој зборувал семитски, то ест „од народ кој зборувал јазик од истото семејство на кое подоцна му припаѓаат подоцнежното арапско и еврејско писмо...“ (Ц. Оутс). Тоа била династија Аморејци која, речиси, два милениума владеела со Вавилон, кој до тоа време бил во сенката на Суза и „дотогаш не ѝ давал печат на својата земја“.

Абрахам – „тајкојот на сите“

го воведува еврејскиот народ надвор од Ветената земја

Некаде околу 1800 година п.н.е., започнала голема преселба на еврејскиот народ од Месопотамија и Вавилон кон запад, кон бреговите на Средоземното Море, поточно кон Ханаан, Палестина. На чело на огромните толпи народ кој го преминувал Еуфрат бил Аврам или Абрахам („Таткото на сите“), според Библијата првиот патријарх и прататко на еврејскиот народ. Кои биле вистинските причини за овие големи преселби и точно во време кога на чело на Вавилон застанала семитска аморејска династија – науката уште не успеала исцело да одгатне. Компетентни познавачи оваа голема преселба ја толкуваат како последица на големата глад што настапила во Месопотамија. Други, оваа преселба ја толкуваат како единствен излез од ужасите што ги оставал зад себе пробивот на варварски племиња од Азија кои континуирано траеле во продолжение на два века. Независно кои биле вистинските причини, еврејските племиња со себе ги носеле и древните сумерски верувања, митови и легенди од Вавилон и Месопотамија. Око-

лу 1500 години подоцна, најголемиот број од овие легенди и митови влегле и во Стариот завет и во Библијата.

Средбата на Аврама и на неговиот еврејски народ со Ветената земја, била средба во која исконската надеж на тој народ набрзо се пресоздала во несовладлив очај: земјата – каменеста, неплодна и сува; морето мртво; реките пресушени; пред толпите, зад нив и во нив – бесконечна пустина! Аврам, за да го спаси своето потомство, се решава на нови искушенија и страдања: ја презема познатата библиска епопеја: ја напушта Ветената земја и се населува во Египет, во делтата на Нил.

Преминот преку пустината – најсложена сиринешка операција на сиринешки векови

Животот на Евреите во Египет бил живот на – робови. Нивната положба особено била влошена откако египетскиот фараон заповедал да бидат погубени сите машки еврејски новороденчиња! Востанијата на еврејскиот народ во продолжение на неколку векови ја потресувале египетската робовладелска држава, но секојпат завршувале со страотни погроми. Со невидена суровост и жестини било задушувано и востанието на Евреите на чело со Мојсеј 1271–1270 п.н.е., кога Евреите биле принудени да го напуштаат Египет и да им се враќаат на своите изгаснати огништа во Ветената земја. Нивниот егзодус низ Синајската Пустина, кој траел цели четириесет години, станува основа на библиските инкантаци и толкувања, но основа и на темелните принципи на јудаистичката стратегија. Тоа бесконечно талкање низ пустината, за резултат имало создавање на многу дисциплинирана војска; цели че-

тириесет години низ Синај се пробивале колони и колони двомилионски народ – мајки, деца, старци, болни и немоќни. Тоа е, веројатно, една од најсложените стратешки операции за спасување од сите времиња: според Библијата, денски, во вид на столб од облаци а ноќе како огнен столб – одел господ Бог, по него Мојсеј („Од вода изваден“) и по нив бесконечните колони на двомилионскиот народ...

Тој бесконечен пробив низ пустината не можел да остане, туку така, само обичен запис на историската меморија, туку сето тоа оставило длабоки траги во свеста на еврејскиот народ низ вековите. Безбројните опасности што го демнеле тој народ низ пустината, сонцето и ноќните студови, ноќите и ѕвездите, смртта и раѓањата што го придружувале тој егзодус, – се населиле во генетскиот код на овој обездомуван, прогонуван и опустошен народ, па во таа смисла не е никакво изненадување фактот дека темата на прогонството е вечна тема на еврејското колективно и индивидуално творештво. Не случајно: во огромната Синајска Пустина во која се одвивала вистинска човечка драма во текот на четири децении, за прогонетиот народ шаторот на Мојсеј („Скинија“), бил и воен генералштаб и праоблик на првиот еврејски духовен храм: во Скинија се чувало ковчежето на „Божјиот завет“ во кое биле положени двете божји таблички со деветте божји заповеди кои Јехова му ги предал на Мојсеј во Синај.

Треба да се има предвид дека никој, почнувајќи од Мојсеј и завршувајќи со последното машко од народот во пустината кое навршило осумнаесет години – не сфатил до Ветената земја! Се разбира: не поради тоа што Мојсеј наредил ниеден маж да не влезе во Ветената земја, туку, едноставно, поради фактот што сите тие паднале прободени било од подмолни заседи на дивите пле-

миња, било од глад и болести: децата и старците требало да бидат нахранети најпрво; машките возрасни – доколку воопшто нешто останало... Од друга страна, сите тие најчесто гинеле во директните и бројните судири со побунетите племиња, кои жестоко му се противставувале на враќањето на милионскиот народ на Мојсеј во нивната Ветена земја. Природно е пустината да биде тема над темите во севкупната еврејска литература низ вековите... Сепак, дел од тој народ ја допрел Ветената земја и се населил околу Ерусалим („Град на мирот“), реонот на Јудеја. Науката до денес сè уште не го открила гробот на Мојсеј: избавител и творец и на јудејската догма, но и херој на јудејската драма, највозвишен трибун на легендите на Јудеите, најголем симбол на духовната и етничка индивидуалност на еврејскиот народ.

Мракош на предисториското време на Израел – не крие големи тајни

Во Ерец Израил, или Земјата на Израил, ценат библистите, предисториското време како да не крие големи тајни. Евреите, за разлика од многу други народи на сумерската цивилизација како и од народите на Семитите, успеале да се одржат, влегувајќи во самата суштина на легендата и на митот. Навистина, тие во периодот од 2000 до 1000 година пред новата ера, надживеаја големи историски проломи но – останаа. Околу илјадитата година пред новата ера на нивно чело застана Давид („Возљубен“) (1004–965), а веднаш по него Соломон („Мирољубив“) (965–928). Со него е сврзан еден од најголемите факти на еврејската цивилизација – *зидането на Првиот еврејски храм во Ерусалим*, из-

граден во 970 година. Во 1000 година бил основан и Ерусалим, а за негов основоположник се зема кралот Давид. Тој тука го преселил својот дворец и Ковчегот на Заветот, во кој, според предањјата, се чувале оригиналните плочки со десетте божји заповеди. Така, благодарейќи на кралот Давид, Ерусалим почнал да се формира како административен и религиозен центар на Евреите. Соломон, пак, синот на Давид, воспоставил подолг и постабилен мир, земјата ја поделил на 12 административни центри, го утврдил градот со заштитни сидови и го изградил величествениот Прв еврејски храм.

Со изградбата на Првиот еврејски храм, сврзани се безброј легенди на кои, сосем природно, ќе навраќаат и еврејските писатели. Поточно Првиот храм, митовите и легендите за него – ќе станат опсесивна тема на творечката имажинација низ вековите. Со изградбата на Првиот храм почнала да се обликува религијата на Израел, им се става крај на паганските политеистички религиозни форми и се обликува јудаизмот како монотеистичка вера. Во *Книга на Исалмије*, збирка стихови настанати во периодот на Првиот еврејски храм, се опишува точно тоа:

*Зошто да речат безбожните:
каде им е сега Богот нивни?
Нашите Бог е горе, на небото
и творци се што сака
а идоли на безбожните
им се сребро и злато,
дело на рацете човекови;
усија имаат – а не зборуваат,
очи имаат – а не гледаат,*

*уши имаат – а не слушаат,
носови имаат – но не мирисаат,
раце имаат – а не фаќаат,
нозе имаат – а не одат
не иушијаат глас од грлото свое.*

(псалми: 115/2-7)

Соломон се цени и како основоположник на духовните корени и прапочетоци и на светската масонерија – слободното сидарство. Не случајно во Библијата Соломон е предочен и како најмудар меѓу луѓето, при што се цитираат многу негови мисли.

Јудејското царство во времето на владеењето на Давид и Соломон, било проширено сè до денешните граници на Турција и изворите на Еуфрат. Два века подоцна, во 720 г. пред новата ера, Асирејците го покорице северниот дел на Израел а во 586 година, Навуходоносор Втори ја зазел и Јудеја, јужниот дел на израелското царство.

Паѓањето на Јудеја под Нововавилонското царство и Навуходоносор Втори се обележани со стравотни погроми: извршени биле дотогаш невидени сверства над еврејското население, Ерусалим бил разурнат заедно со Првиот храм на Соломон, богатствата на храмот биле однесени во Вавилон, а околу 120 000 Јудејци биле одведени во ропство, исто така, во Вавилон. Тој временски период, од владеењето на Соломон до разурнувањето на Храмот, во историјата се именува како период на Првиот храм.

Во меѓуврме сè повеќе зајакнувало Персиското Царство. Откако Персијците го зазеле Вавилон, Дариј Први го освоил и Ерусалим, ги вратил назад заточениците Евреи и дозволил одново да се возобнови Храмот. Овој период во историјата се третира ка-

ко период на Вториот храм. На тој начин била возобновена силата на јудејското свештенство како врвна каста, кое се борело против паганските култови во соседните земји. Во тоа време се совпаѓа сè поавторитетното наложување на законите на Мојсеј, вообичаени во Тората, и што е најзначајно: започнало средувањето на канонските текстови, чија конечна редакција во форма на Библијата била завршена во четвртиот век пред новата ера. Тој процес го започнале Ездра („Помош“) и Нехемиј („Бог утешува“). За среќа, нивниот „Стар завет“ од Библијата е зачуван во неизменет вид: без подоцнежни редакции.

Пророците никогаш не ги запишувале своите зборови; сè што знаеме за нив доаѓа од легендите и традицијата

Легендите за пророците – се суштина, колку на традиционалната и фолклорната еврејска литература – толку и на најсовремената.

Притоа, или паралелно со овој процес, на историската сцена оживува и учењето на древните еврејски пророци кои се објавиле против фетишизирањето на култот на Јехова. Тоа фетишизирање ја јакнело теократската власт на свештенството и на Дворот. Предводници на оваа антиеократска струја биле пророците Исаиј („Бог е спасот“), Еремиј („Бог нека помогне“), Езекил („Бог е мојата сила“), Данило („Бог суди“), Амос („товар; бреме“), Захариј („Се потсети Бог“). Нивното учење поаѓало од антидогматизмот, а за поголеми религиозно-етнички принципи од оние кои ги проповедало и наметнувало свештенството на Ерусалимскиот храм.

Од посебно значење во учењето на пророците било застапувањето – етичката страна на религијата да има поголемо значење од верските ритуали и култови. Според пророците, главен критериум за секое верување треба да биде – етичкиот! Нивниот поглед се борел против третманот на Јехова, а поимот „избран народ“ не му дава посебно право и привилегии на тој народ туку му налага посебни обврски преку своето однесување да го покажува патот кон спасот. Ова учење ја претпочита личната а не колективната одговорност пред Бога; на развратот во кралските дворци и нивните богатства – му ја претпоставуваат огромната беда на јудејските маси. Да додадеме: според библиологот Зенон Косидовски и христијанологот Випер, принципите кои ги застапуваат пророците во нивното учење поаѓаат од духовните начела и принципи на месопотамската традиција и култура.

Пророците, духовни водачи на прогресот на јудејството, личности кои го обликувале духовниот и општествениот живот на израелската нација, по цена на сопствениот живот, најотворено им се противставувале на свештенството, на дворските великодостојници, дури и на јавното мислење. Тие никогаш не ги запишувале своите зборови, според проповеди и мисли. Сè што знаеме за она што го правеле и го говореле тие – го знаеме од легендите, од книгите на царствата на народната традиција. Од овие извори разбираме дека пророците се бореле против идолопоклонството, го сметале за зло и за основа на неморалното однесување кај луѓето. Трагедиите кои се стрмоглавувале врз народот уследувале поради недоволното верување во богот Израил и непочитувањето на неговите закони; но, пророците го критикувале и самиот Бог, самиот Израил, и се искажувале против гордоста и злото и на другите народи: Арам, Асирија, Вавилон, Египет. Пророците, покрај кри-

тикувањето, ја претскажувале и иднината на светот сè до крајот на времето; до последните часови што ги определил Бог. На тој начин тие ги определувале и целите кон кои требало да се стремат луѓето. Модерниот свет, на влезот на палатата на Обединетите нации, ги врежал зборовите на пророкот Исаија:

„... И еџе, во последниџе денови џораџа на домоџи Госџодов ќе биде џосџавена на врвоџи на џланинаџа и ќе се возвиџи и оу риговиџе; и ќе џоџаџи кон неа сиџе народи. Ќе џрџнаџи мноџу луџе и ќе речаџи: „Доџеџе да се искачџме на џораџа Госџодова, домоџи на Боџоџи на Јаков; џоџи ќе нџ научи на своџиџе џаџиџиџа, и ќе одџме џо џаџекиџе неџови; заџџо оу Сион ќе излџзе Законоџи и оу Ерусалим – Словоџо Госџодово. И ќе им суди џоџи на народиџе и ќе изблџчи мноџу џлемиџа; ќе џи џрековаџи мечовиџе свои во џлуџови а коџџаџа свои во – срџови: народ џроџив народ нема да диџне меч и нема џовеќе да се учаџи на воџна.“

Род еден заминува и друџ доаџа Само земџаџа осџанува...

Состојбите кон средината на петтиот век пред новата ера во Израел се подобруваат: циклусот суши завршил, надошле дождови, реките ги исполниле исушените корита, жетвите станале пообилни. Точно тогаш во Ерусалим дошле и дваџа нови и умни проповедници: летописецот Ездра кој го оформил Законот на Мојсеј и кој во еврејската традиџија израснува во личност веднаш до Мојсеј. Заедно со него деџствувал Неемиџа, кој израснал до ниво на царски гувернер (на персискиот цар Дариџ Први) на Ерусалим: го заџтитил градот со одбранбени сидови, им ги

простил даноците на своите граџани; Ерусалим прераснувал во вистински политички, верски и културен центар на еврејството. Ездра израснува во духовен и културен обединител на еврејството, кое почнало да живее според принципите на Тората или Петтокниџето. Тората е верско-етички, етнички и правен кодекс на јудејската релиџија. Во неа детално биле разработени прописите и нормите на семејното, имотното и кривичното право. Сепак, во свеста на еврејскиот народ Мојсеј се поима како автор на Тората.

Библиџаџа или Свеџоџо џисмо, се џрџџира како селекџира-на збирка свеџи книџи кои џо џреџсџавуваџи законоџи на јудејскаџа а џодоџна и на хрисџиџанскаџа релиџија. Се дели на: Сиџар заветџи (39 книџи), кој се зема за основа на јудејскаџа, и Нов заветџи (27 книџи) – основа на хрисџиџанскаџа релиџија.

Еврејските закони, односно законите на Мојсеј, Евреите ги викаат Тора, а христиџаните *Septuaginta* или Петтокниџе. Тие претставуваат кодекс на верско-етичките и правни норми за Евреите. Прописуваџки основни правила за животот и однесувањето на припаднициџе на еврејската догма, Тора, или Законите на Мојсеј, биле од пресудно значење за зачувувањето на духовниот и етичкиот идентитет на еврејскиот народ во текот на два и пол милениуми. Законите на Мојсеј претставуваат првите пет книги од Библиџата. Секоџа од нив носи свој наслов според почетниот збор во текстот и во нив се обработуваат следниве подрачџа:

I КНИГА: Бересит (*Genesis*) – „Во џочџџокоџи“ или „Насџа-нуваџеџо“ – ја содрџи легендата за настанувањето на светот, за првите луѓе на земџата, за потопот, за прататковците на Евреите Аврам, Исак, Јаков и сѐ до смртта на Јосиф во Мисир (Египет);

II КНИГА: Семот (*Exodus*) и „Имињата“ или „Излежувањето“ – го опишува робувањето на Евреите во Египет, прогонувањето и излегувањето од Египет, скитањето низ пустината и примането на Божјите заповеди;

III КНИГА: Вајикра (*Leviticus*) „И џовика...“ или *Левитиска* – ги содржи законите за принесување жртва на Јехова, за Левитите, за чуварите на „Светиот ковчег“, за чистотијата и празниците;

IV КНИГА: Бамитбар * (*Numeri*), * „Во џусијата“, или „Бројки“ е книга во која се опишани скитањата низ Синајската Пустина, страдањата на народот и неговата несигурност и двоуменоста кон Јехова;

V КНИГА: Деварим (*Deuteronomium*) или „Повторениот закон“, „Зборовите“ – ги опишува поучувањата на народот од Мојсеј, повторувањето на божјите закони и смртта на Мојсеј.

Скратена верзија на Тората еврејските мудреци формулирале подоцна и во книгата Мишна, односно во повеќето верзии на Талмудот. Точно Талмудот и неговата филозофија ги одржувал Евреите во дијаспора. Талмудот, според А. Гамс, „подигна невидлив ѕид кој ги раздели Евреите од неевреите и ги одржа расфрланите Евреи, доколку не како обединет народ – тогаш барем како посебна општествена заедница. Талмудот ги адаптира прописите на Петтокнижјето, напуштајќи ги оние кои беа превозможни од животот: бројните прослави, поднесувањата жртви, а ги прошири оние прописи кои се сврзани со исхраната, бракот, семејството, Сабатот, празниците, хигиената, учењето... Талмудот – додава А. Гамс – ги поврзува поединците во групи и целини, и ги поврза потоа и нив не само во локални заедници – туку и локалните заедници во една и единствена духовна заедница во светот.“

Бранови нови џреселби. Осџанувале само свейиџе книџи...

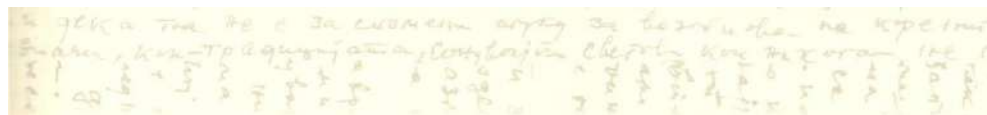
Паралелно со Тората, Мишната и Талмудите била создавана и друга литература, чија основна цел била да претпостави кога и како ќе стигне спасението. Еден таков пример е и Книгата на Данаил. Тоа е познатата еврејска литература именувана во науката како псевдоепиграфика, каде што на текстовите лажно биле потпишувани имињата на Јаков, Мојсеј, Давид, Соломон, Еремија. Заедно со ова се пишувале и псалми и летописи. Најпозната таква книга во древната еврејска литература се смета Еклизијастот – книга, чиј автор се претставува како син на Давид! Книгата започнува вака:

*Род еден заминува и друг доаѓа
а земјата осџанува истиа.
Сонцеџо изѓрева и заоѓа
и џак брза џаму кај шџо изѓрева...*

*Одново ќе биде она шџо веќе било
и џак ќе се џрави она шџо веќе се џравело:
нема нишџо ново џод сонцеџо...*

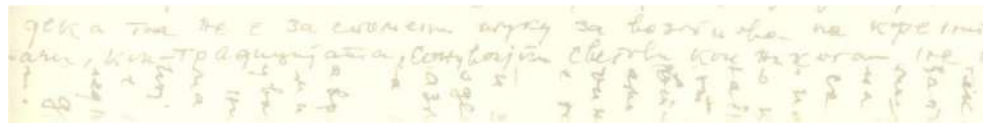
И Книгата на Макаевите и на Еврејските старини подоцна, исто така, биле напишани во Израел.

Политичката независност на Јудеја, нејзиниот исклучително богат духовен живот и огромната улога која ја одиграле Првиот и Вториот еврејски храм во развојот на духовната мисла и на еврејската филозофија – од Ерец Израил меѓу Евреите во дијаспората

ОКОТО, СВЕТИНИТЕ

направија вистински мит. Од крајморските градови на Мала Азија, од Вавилон и Египет, од Балканот и од другите земји на Европа, како јата птици надоаѓале десетици илјади Евреи. Ерусалим израснал во апсолутен духовен центар на еврејството. Сите од дијаспората ги испраќале своите деца и внуци за да го видат Сидот на плачот и за да ја изучуваат Тората. Природно, сите тие се чувствувале органски дел на својата напуштена татковина. И сите што доаѓале – доаѓале со големи подароци. Една од дверите на Храмот била изградена со помош на Евреите од Александрија: Дверите на Никанор. Одделни партии на Храмот биле позлатувани... Така, на широко се разнесува славата на градот насекаде каде што живееле откорнатите Евреи по другите земји.

ОКОТО, СВЕТИНИТЕ

ОД ЕДНА ПУСТИНА – ВО ДРУГА МАСАДА ОД КУМРАНСКИТЕ СВИТОЦИ

Вода која сама себеси се брани од човековиџе ѓревои

Отсекогаш низ историјата Палестина („Земја на Филистејците“) односно Израел („Борец Божји“), мала територија на источниот брег на Средоземното Море (околу 20 700 километри квадратни и со околу 5 000 000 население), претставува живо миграционо подрачје. Основно население се Евреите и Палестинците. Нивниот процентуален состав постојано варира, сè во зависност од мошне динамичните политички мени, особено меѓу двете светски војни и по формирањето на Република Израел во 1948 година. Државата Израел презентира податоци според кои 80% од вкупното население се Евреи; Палестинците, пак, тврдат дека најмалку 40% од вкупното население се Палестинци–Арапи. Понеутралните аналитичари се претпазливи во коментирањето на овие цифри. Едно е сигурно: миграционите движења во оваа земја и натаму остануваат многу активни и се претпоставува дека основниот етнички распоред и натаму ќе осцилира, сè дури дефинитивно не се стабилизираат политичките односи помеѓу двете основни етнички, односно политички групации.

Реката Јордан, долга околу 250 километри и, речиси, без притоки, се движи во насока од север кон југ. Изворот ѝ е во планината Хермон и во нејзиниот северен тек таа претставува и граница меѓу Сирија и Израел и Израел и Јорданија. Низ својот тек таа најпрво прошетува низ езерцето Хула, потоа тече низ Галилејското или Гenezаретско Езеро, ја облагородува тектонската долина Ги-хор и конечно се влива во Мртвото Море.

Јордан е единствениот потраен површински тек во оваа мала земја.

Во Мртвото Море престанува животот на Светата Река. Ова затворено и горчливо море е смртно устие на единствената река на оваа почва која од искони ги плави и времето и проповедите на проците низ Библијата. Оваа река ја дели Светата земја на две геоклиматски зони: пределот покрај Средоземното Море до десниот брег на Јордан, со питоми висорамнини, и пределот на исток и север од реката, со остри и сурови планински камењари. Северниот дел на Израел, библиски познатиот предел на Галилеја со дабе и камење, има карактеристики на континентален предел; на југ, постапно, Галилеја продолжува во Јудеја и познатата долина Езраелон, која завршува во голите и изгорени степи на пустината Негев.

Легендата кажува дека Исус Христос шетал по водите на Галилејското Езеро без да пропадне. Христијанските верници од Галилеја ќе ве благословат: „Нозете нека ти бидат во езерото – главата во облаците...“ Верувај во Исуса, – вели пораката.

Мртвото Море лежи на депресија која е најголема на нашава планета: 392 метри под нивото на Средоземното Море!

Покрај со себеси и смртта, ова море општи уште со Библијата и со реката Јордан. Со ниедна друга река и ниедно друго море. Единствено море е на светот во чии води човекот не може да потоне: водата на Мртвото Море, сама од себеси проколната, од чо-

вековите гревови се брани како од најголемо зло: врз растворените соли во неа човекот легнува како врз камената плоча на која било положено мртвото тело на Исус.

Тука, на самиот брег од Мртвото Море, некогаш биле и два-та библиски градови Содом и Гомора, изгорени од Бога со ужасни сулфурни огнови кои доаѓале од небото.

Мал географски ипросјор во кој е населен ѝусиј историски дух

Каков е библискиот пејзаж тука?

Треба многу да се љуби животот, да се коленичи пред него, да се измоли, за да те донесе тука и да постоиш сам на брегот на Мртвото Море... Вие нема ни да забележите дека алгите врз кои сте стапнале продолжиле да дишат залепени под вашите чевли и да ве пресоздаваат во скратен препис на некој веќе заборавен намерник во пустината. Сè тука има способност и непосредност да се шири и да продолжува низ вас: пустошот, хасидистот чија црна сенка ја продолжува сенката на осамената акација на брегот од морето, жена-овчарка, со мијачки крлук в раце и со препис на усните на Лив Улман, и еден:

*Скаменетиј сѝарец
на ѝријекоѝ
ѝред куќаркаиѝа*

*камили се нишааѝи ѝред неѝо
бавно ѝренесувајќи
една ѝусиѝина во друѝа.*

Тоа е сеќавањето на Аниз Колц за некоја друга пустина, но не поинаква и не помала од оваа тука.

Јато разгракани гаврани и, како божји подарок, сосем неочекувано, во твоите очи се населуваат неколку стебла акации. Ве молат да им се доближите, да ги допрете, да ги погалиште: три стебла – тројца јунаци кои ѝ се противставуваат на смртта. Никаква друга вегетација тука нема. И никаков знак на човеково присуство. Само карпите и само пештерите по карпите. И јата птици начичкани на влезот во пештерите. Еден црвен, краток како секавица, крик на стрвинар вс потсствува на нешто и видено, и морничаво, и знајно. И привид на лажни одзиви светлина врз карпите. Сликата е составена од фрагменти изгорена земја, камен и исушени стебла. Скелет на некое јагненце ли, јаренце ли, што се обидува да го префрли Јордан и да му се доближи на Истокот, на плавните и далечни шумови на Еуфрат, Тигар. Тука, сред овој пејзаж, секоја фантазија за иднината е чиста – глупост!

Оттука кон исток и југ, започнува големата пустина. Оној што само ќе науми кон неа брзо се пресоздава во невидливи прашинки јаглен и – заборав.

Па сепак: точно пустината во која на југ продолжуваат и Мртвото Море и сета Света земја – е населена со густ историски простор и дух. Под таа неплодна и спепелена згорнина треба да се откопува согорениот дух на дамнините; да се открива огнот во кој бил спепелен копнежот на проколнатите потомства на Мојсеј. Човек и не сакајќи се прашува: зошто победила пустината тука и зошто и како точно наспроти оваа пустина, во ниеден момент на историската драма – духот тука не исчезнал?

На ова парче земја трагите паметат живот уште од ерата на палеолитот. Со ужас и огромен страв што ме обзема дури го пишу-

вам ова, само да потсетам дека тука, најстарите предмети допрени од човечка рака доаѓаат од пред *ијеттотититити илјади години!*

Инаку, неолитот тука, датира цели осум милениуми пред Исуса: геолошката и сета друга историја говорат дека само пред две илјади години пред Исуса, овие спепелени предели на пустината одекнувале од извици и свирки, недобројни стада добиток крстосувале низ зелени и плодни полиња, големи реки го плавееле животот тука и му пееле на сонцето... Денес, цели илјада километри на Сахара – ниту човек, ниту капка вода, ниту обичен гуштер. Токму во центарот на пустината, сред безживотната област Тенере, пркоси единствено стебло: изгорено! Соковите во него пресушиле, лисјата засекогаш заборавен спомен. Точно ова стебло ги памети сликите на радоста: големи и богати жетви, игра на стада антилопи, рибари, карвани камили... Точно ова стебло некогаш знаело и да чита: читајќи се пресоздавало себеси час во корен – час во зборови:

*Паднајќи лисја ги викаат тие што уште,
улашени од неизвесноста на иднината,
и рејќи на дрвјата:*

*„Дојдете долу да си умрете,
и побегнете од ветриштата
во приземна тишина.*

*Нека останат тол што јагленосан скелет
да криши црни раце во просторот,
и ридот нека му биде коридор
за водите на дождови есенски.
А ние жиста ќе го обиколиме,
да не може да го пречекори кругот
на своите жолти-златни спомени.“*

(Блаже Конески)

**Стирилен есхатолошки симбол,
скаменет семаантички пустиш**

Низ пустината, низ жестоки песочни луњи, исчезнувале безброј карвани, кои низ исусовски страдања и самите се пресоздавале – во песок. Ќе оживее ли одново оваа пустина? Ќе протечат ли одново тука големите реки на животот? На светлината и на духот тука толку многу им прилега јадриот и заоблен плод! Човекот со своите раце и знаја – не ја загубил надежта: во не толку големи далечни времиња тој веќе ја насетува радоста на големите поплави кои, се надева, дека ќе надојдат... Надежи има за сè – вклучувајќи ја и пустината.

Божја одмазда и казна за големиот блуд и разврат што владееле во Содом и Гомора, градови покрај самиот брег на Мртвото Море, биле вжарената пепел и лава и дождови од зовриен сулфур со кои биле посипани и градовите и луѓето во нив. Еден, Лот само, со двете негови ќерки, ја надживеал оваа драма. И еврејската легенда не би била еврејска доколку во неа човекот не му се противставил на Бога; доколку жена му на Лот со својот живот не го платела нејзиното љубопитство: и покрај сите предупредувања да не се свртува назад и да не гледа што се случува – таа се свртува и погледнува! И истиот миг ја стигнува казната: останала скаменета на брегот на морето! И не од злоба го велам ова: убаво е што се свртела! Денес, единствена светла точка на брегот на Мртвото Море е нејзината скаменета фигура. Без неа, без смислата на нејзиниот отпор и љубопитство, Мртвото Море би било еден стерилен есхатолошки симбол, скаменет семаантички пустиш. Низ нејзиниот пример еврејската легенда покажа дека, барем во нешто, човекот е поголем и од Бога: наспроти неговиот гнев – човековото љубопитство е поголемо!

Времето покажа дека љубопитството или интуицијата на жената на Лот била подалнорочна од сите закани и казни на Бога: се свртела да погледа, а нејзиниот поглед останал скаменет: загледа-на била во пештерите на карпите спроти себе! Во тие пештери подоцна биле откриени сведоштва за големи погубии, вклучувајќи ја и нејзината драма. Тука, покрај неа и околу неа, педесеттите години на нашиов век, овчарче кое се јазело по карпите за да го најде своето заскитано јаренце, ги открило свитоците ракописи, дело на потомствата на Езра и Нехемиј. Овие, свитоци, засолнети во грнци и оставени, безмалу, на самиот влез на пештерите – останале целосно зачувани! Нека бидат вечни волците и птиците, лавовите и рисовите, ветровите и луњите: исто како и Исус Христос – и тие: не знаеле писмо та ги оставиле недопрени, речиси – невини, тие записи на тукашните овчари и монаси – пустиножители: во тие неосквернавени свитоци уште се слуша гласот на молитвите на оние кои ги препишувале древните книги. Тој нивни глас е залепен врз секоја буква на свитоците.

**Камени сџолбови и клуџи,
глинени масџилници и џраџи од масџило.
Скриџиориум меѓу џеџиери...**

Во 1947 година, неколку стада и сточари од бедуинскиот огранок на Тамир, кружејќи по исушени стракчиња трева, застанале покрај изворот Аин Фешха, во еден каменест предел начичкан со многу пештери покрај Мртвото Море. Овчарче (Господ здравје, долг и спокоен живот да му даде!), барајќи го своето заскитано јаренце, во една од тие пештери наишло на големи глинени купови

натискани со некакви свитоци. Експерти подоцна утврдиле дека се работи за древни свитоци од јагнешка кожа, испишани со архаични знаци на хебрејското писмо. Бидејќи ракописите се откриени во областа Кумран – во науката тие така се и именувани: Кумрански ракописи. Најголемиот број меѓу нив се од третиот и од вториот век пред Исуса.

Најстарата копија од древен еврејски ракопис потекнува од деветтиот век пред Исуса. Точно овој факт се покажа за пресуден во непроценливото значење на Кумранските ракописи: тие овозможува компаративни филолошки студии со помош на кои, се надеваат научниците, ќе бидат доодгатнати сите спорни прашања сврзани со библиските студии. Поттикнати од високите износи со кои се откупуваат овие ракописи, толпи бедуини се провираат по безбројните пештари над Мртвото Море и секој ден откриваат нови свитоци: досега, се цени, дека се пронајдени над шестотини големи свитоци и илјадници полуоштетени фрагменти од древни ракописи. За да се средат исцело и научно да се обработат само досегашните откритија, на научниците ќе им треба време од најмалку седум-осум децении!

Меѓу она што и досега се знае, особен интерес предизвикуваат „Книгата на пророкот Еремија“, коментарот за „Книгата на пророкот Авакум“ и апокалиптичкиот текст „Војната на синовите на светлината против синовите на мракот.“

„Веднаш се постави едно интересно прашање – коментира водечкиот светски библист Зенон Косидовски – како се нашле тие свети текстови во ненаселените пештери крај Мртвото Море. Во 1951 година, за ова прашање се заинтересира специјална археолошка експедиција и таа набрзо ги соопшти своите резултати.

На извесно растојание од тие пештери се наоѓаат урнатини кои со години се сметани за остатоци од римско утврдување. Нив Арапите ги именуваат како Хирбет Кумран. Некогаш тоа биле грамади од делкан камен, со покрив од греди од палма, трска и мил.

Во раскопките, археолозите откриле трпезарија, спална, кујна, занаетчиски работилници, два базена за капење со ритуална намена и складови.

Најзначајно откритие е „Скрипториумот“, просторија во која копиисти препишувале свети книги. Зачувани се камени столови со клупи и, што е најинтересно, неколку бронзови и глинени мастилници со сè уште видливи траги од мастило. Во подземните складови, во купиштата кршеници керамика, сосем зачувани, најдени се исти такви цилиндрични глинени посатки во кои биле чувани откриените ракописи. Не може, според тоа, да постои никакво сомнение дека тие им припаѓале на луѓето кои живееле во таа градба.

Во урнатините е најден и извесен број монети. Најстарата датира од 125 година пред нашата ера, а најмладата од 68 на нашата ера. Трагите од пожар сведочат дека истата година одненадеж ѝ дошол крајот на таа таинствена градба.

Врз основа на соопштенијата на стари патописци и историчари и, пред сè, врз основа на уверливи археолошки откритија, археолозите се увериле дека таа градба била манастир на еврејската секта Есени кои побегнале од Ерусалим. Зенон Косидовски појаснува: „Монетата од 68 година на нашата ера, најдена во урнатините, ни овозможува да заклучиме каква судбина го снашла манастирот. Против бунтовниците упатена е страшната Десетта римска легија. По пеплосувањето на Ерусалимскиот храм и крвавото задушвање на востанието, Есениите за својата судбина веќе немале

никакви илузии. Наемници ја ништеле земјата и се приближувале кон манастирот. Браќата (Есените) најпрво се погрижиле да ги спасат светите книги. Драгоцените свитоци ги ставиле во глинени грнци и ги засолниле во ненаселените пештери со надеж дека подоцна, откако ќе одмине хаосот на војната, ќе можат да си ја возобноват својата дејност...

Зошто древните свитоци предизвикаа толку противставени проценки? Пред сè, поради тоа што Есените во секој поглед не-обично потсетуваат на први христијани.

Врз основа на тоа, група ориенталисти се произнесе со мислење дека Есените ја претставуваат онаа сврзана алка помеѓу јудаизмот и христијанството, чиј недостиг науката толку длабоко го чувствуваше.

*Да си избереме чесна смрт;
Овој свет да го напуштиме
како слободни луѓе...*

Рековме, меѓу она што и досега се знае, особен интерес предизвикуваат „Книгата на пророкот Еремија“, коментарот за „Книгата на пророкот Авакум“ и апокалиптичкиот текст „Војната на синовите на светлината против синовите на мракот.“

Археолошката експедиција формирана во 1951 година за да испита како се нашле тие свети текстови во пештерите кај Мртвото Море, меѓу другото, го наведува и следново:

Тоа е приказна за еден од херојските епови на еврејскиот народ: епот за Масада, огромна тврдина која се извишува 400 метри над пустината Јуда и Мртвото Море, чија историја е постара од

2 000 години. Приказната е сврзана со јудејскиот цар Ирод, кој, преплашен од својот сопствен еврејски народ, го изградил ова силно утврдување за да се заштити себеси и својата дворска камарила.

Тоа утврдување, практично, било Палата изградена на платото на еден рид: површина од десет хектари, заградена со кружен бедем и со 40 стражарски кули. По смртта на Ирод, оваа раскошна палата ја зазеле Римјаните и цел еден век господареле во неа. Во седумдесеттите години на нашата ера, Ерусалим бил фрлен во пламен, а востанието на Евреите сè повеќе се ширело. Тогај, одделни групи востаници се засолниле во тврдината Масада. Тоа биле Есените, фанатична еврејска секта, кои цели три години им давала херојски отпор на Римјаните. Тогај, елитната X римска легија, во една пролетна ноќ на 73 година, ги фрлила во пламен не само тврдината Масада, туку и пештерите околу неа. Современик на овие настани вака го опишува ужасот:

„Пламенот дури ги зафаќаше бедемите на тврдината Масада, Елеазар Бен Јаир ги собра своите и им рече:

– Утре нашиот отпор, веројатно, ќе биде скршен. Нам ни останува да си избереме чесна смрт и да умреме сите заедно со своите најблиски. Не смееме да допуштиме заедно со нашите жени и деца овој свет да го напуштиме како робови, туку како слободни луѓе. Но, пред да умреме, целата тврдина нека изгори во пламен. Римјаните горко ќе се разочараат кога нема да најдат на нашиот отпор и плен. Само едно нема да допреме: нашите резерви храна и вода. Со тоа ќе им ставиме до знаење дека своите животи не ги жртвуваме поради недостиг на храна, туку поради тоа што повеќе ја претпочитаеме смртта отколку ропството.

Така, секој маж го погубил своето семејство, претходно протрчавајќи се од него. Заеднички го расфрлале својот имот на куп и

го запалиле. Потоа со коцка биле одбрани десетмина чија задача била да ги испоубијат сите останати. Во живот кога останале само тие, одново со коцка бил избран еден, чија задача била да ги испоубие останатите деветмина. И тој, единствениот преостанат жив, откако се уверил дека сите се мртви, ја запалил и кралската Палата и со сета сила си го зарил мечот во своите гради.“

Утредента, кога елитната X римска легија на јуриш ја зазела тврдината – наишла само на урнатини кои догорувале и морничава, гробна тишина.

Тоа е еврејскиот подвиг на Масада...

КОГА СТАПНАВМЕ ВО ГРАДОТ – РИДАНИЕ БЕШЕ ГОЛЕМО, НА СИТЕ

*„Кога стапнавме во градои
– збор не можевме да ѝроговориме од риданија“*

Долго се мачам да одгатнам зошто мојот прадедо Теофил се определил за својот ацилак во Светата земја, за неговата посета на Светиот гроб. Во прашање било само обично човечко љубопитство и израз на високо христијанство, или пак смислен чекор за да се оствари повисока цел? Најверојатно – второво. Мојот прадедо бил упатен човек, свесен за своите вредности и својот углед, со широки допири со знајни и големи луѓе на своето време, и уште посвесен за неопходноста исцело да му се предаде и да му се посвети на македонското преродбенско дело; да се одбрани македонската народна црква во која проповедал на кој друг ако не на – македонски јазик? Проценил, значи, мојот прадедо, дека е неопходно да го оствари чинот на ацилакот како додатен и авторитетен атрибут со кој ќе го дозаокружи својот црковен повик, како чин кој уште повеќе ќе го зацврсти неговото достоинство во средината.

Со векови наназад патувањето кон Светата земја и посетата на Светиот гроб означувал чин на висок углед и признание. Човек кога погледнува од денешна перспектива, тоа долго и мачно пату-

вање, всушност, било мотивирано од еден двеилјадигодишен камен – мермерна плоча, поставена во пештерка над едно сè уште имаганарно човечко тело. Во својот филозофски и психолошки контекст – и нашиот човечки живот е еден краток ацилак, патување низ предели страдања и беда, низ долини на плач. Нашиот живот, со други зборови, е едно смртно овоземно патување на секој од нас кон можниот Ерусалим.

Според F. V. Clothey, ацилакот е ритуал на големите религиски традиции, преку што ацијата го потврдува својот идентитет на припадник на една од тие религии.

Секој ацилак е парадигма колку на целите на самата религија – толку и на поединецот кој ја доживува историската и света сила на дадено место од значење за традицијата. Патувањето во тоа место значи обид за идентификување со иницијалниот фактор; точка во која се среќаваат светото и овоземното.

Ритуалот на ацилакот се сфаќа и како ритуал на исцелување и егзорцизам, ритуал на сопствени страдања со цел да се подолеснат и споделат страдањата со светата личност.

Ацилакот, со други зборови, ја одразува фундаменталната човекова потреба постојано да ги возобновува своите сеќавања, постојано да се самопотврдува и да ја изедначува својата судбина со судбината на светото.

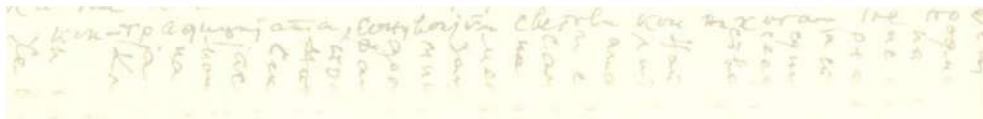
Оној кој ќе тргне на ацилак не оди колку за да се најде на работа, туку преку посетата на Божјиот гроб да се идентификува со суштината на светите мистерии, а со цел да ги смири и својот дух и своето тело, за да си предобезбеди мотив за медитации за суштините и смислата на животот. За да се постигне тоа, за да се стигне на Исусовиот гроб, било неопходно ацијата да си понесе две поголеми торби: едната – полна со трпение и неизвесности, и втората – полна со пари...

Низ вековите се обликувале и патиштата на ацилакот. Христијаните од Европа, најчесто, поаѓале со галии од Венеција. Облечени биле во облека долги до петици, бидејќи во нив и спиеле по патот.

На рамо, покрај двете торби и – две мешини: едната за вода а другата за сушено солено месо, сол, шеќер... Спиеле по манастирски конаци по должината на источниот брег на Средоземното Море. Побогатите си бирале поинаква тура: се симнувале во Каиро, а потоа ја разгледувале Александрија, минувале низ Синај или преку Триполи. Македонските христијани најчесто ја користеле насоката преку Истанбул, Сирија, Либан и преку Самарија до Ерусалим. Не биле ретки патниците кои ги користеле и галиите кои поаѓале од Солун и Света Гора. Со една од овие галии стигнал и мојот прадедо.

„Кога стигнахме во градот и кога погледнахме наоколу – не можехме да проговориме збор: на глас ридавме сите...“ – ќе запише Хаџи Теофил Жунгуловски Поповски. И ќе додаде: „ридание беше големо на сите...“

За секој оној што првпат стапнува на почвата од Ерусалим, градот што пред тоа очекувал да го види – не постои! Тој град постои отаде сегашноста, отаде видливото. Скриен е под пластови прав длабоки и до триесет метри! Тој, вистинскиот Ерусалим, „тоа бедно и мало село“ некогаш, е долу, во дамините. Оној кој ќе стапне на почвата од Ерусалим, во градот влегува со надеж дека ќе го допре сјајот на големите епохи, но заедно со тоа доживува еден нов Ерусалим, поинаков од вистинскиот и поинаков од сите други илјадници имагинарни Ерусалими: секој оној кој ќе стапне во Ерусалим – гледа сопствен, поинаков и дотогај невиден Ерусалим. Тој Ерусалим е дело на личната вообразба, на богатството фантазија на човекот кој го гледа тој град.

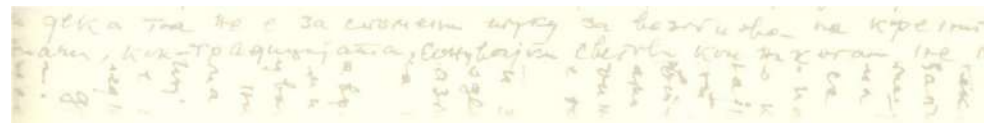

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

**Густа маса луѓе
се нишаше наваму-најаму
како поле жито на ветер**

Едно е сигурно тука: секој намерник, сакал тој или не, свесно или не, стапнувајќи, допирајќи го ерусалимскиот камен – и самиот станува дел од неговиот состав. По кратко време намерникот ќе забележи дека каменот почнува да зборува и дека јазикот на неговиот говор ги соопштува соништата и визиите на човекот. Лесно се распознава дека врз ова камење се запишани многу обреди, многу молитви, многу страдања. Лесно се распознава дека ова камење има својство незабележливо да ги фиксира и сенката и зборот на оној човек кој му се доближува и првпат го допира. Католици, православни, муслимани, протестанти, несторијанци, јакобисти, маронити, копти, сунити, Руси и Ерменци, Германци и Французи, Грци, Грузијци и Македонци, секој сам и сите заедно, се пресоздаваат во духовни составки на овој камен и на оваа светлина.

Еден запис од десеттиот век на нашава ера говори дека „тука народот носи црна и небесносива облека“. Повеќе од три века подоцна нашиот монах Арсенија од Солунско во детали ќе ги опише најзначајните свети места во Ерусалим и околината, три века по него Евлија Челебија исцело ќе ги потврди записите и воочувањата на монахот Арсенија, а Елиас Канети, познат антрополог и социолог, историчар и библист, буквално во детали ќе ги потврди наводите запишани од монахот Арсенија. Споредувањето на „Велигденскиот оган“ на Е. Канети со „Записите од Светата земја“ на монахот Арсенија од Солунско ќе открие фрапантни идентичности фиксирани во овие два текста. Но, тоа е друга тема. Неуморниот Евлија Челебија, турски патописец од XVII век, при една посе-

ОКОТО, СВЕТИНИТЕ

та на Ерусалим, ќе фиксира состојби на Божјиот гроб ноќта спроти Велигден, кои излегуваат од рамките на нормалната психосфера: „Ќе изгаснат сите ламби и ќе започне едно вистинско лудило: трчајќи во кругови околу Светиот гроб и како збудалени викајќи и врескајќи како ѓаволи, трчаат еден зад друг и еден по друг, удирајќи се со клоци и лакти. Се слушаат страшни викотници и ти помислуваш дека веќе си во пеколот меѓу разјарени ѓаволи...“ Е. Канети соопштува друг запис за настаните околу Божјиот гроб спроти Велигден. Тоа е записот на Роберт Курцон од 1834 година: „Луѓето постапно стануваа диви. Цела ноќ пробдеале сред таа огромна маса и беа сосем исцрпени.

Кога наближи времето за да се покаже светиот оган, веќе не можеа да издржат од радост. Возбудата растеше, а околу еден часот по полноќ од грчката капела се покажа голема процесија. Патријархот направи три круга околу Светиот гроб. Тогај тој ја соблече горната облека проткаена со сребро, влезе во гробот, а по него се затворија вратите. Возбудата на адиите го достигна својот климакс и тие почнаа гласно да врескаат. Густа маса луѓе се нишаше наваму-натаму како поле жито на ветер.“

**Во ѝробој Госјодов има ѝри ѝрски:
еднаѝа ѝори како свеќа, друѓаѝа чади како ѝламна,
а од ѝрешаѝа линеаѝи солзи...**

И, како монахот Арсенија Солунски ја опишува ноќта спроти Воскресение во Божјиот храм во Ерусалим?

„Првата знаменитост е светиот Сион, храм Господов, голема црква, наведната на четири страни, а над гробот Господов црква-

та не е покриена и има 12 врати. Влезот во црквата е на Големата врата.

Од десната страна на гробот Господов има 12 скали, соодветни нога за нога. Браќа, првата знаменитост на гробот Господов е од десната страна. На пет сажни (лакти) од гробот, тука е папокот на земјата во големина како три свртувања околу него.

Од левата страна на гробот Господов има голема бездна, каде што Христос слегол во адот. Останува запечатена во текот на целата година, само на Воскресение Христово отпаѓаат печатите и приоѓа патријархот со ѓаконите и ја приклонува својата глава над бездната, и ѓаконите, исто така, ги навалуваат своите глави, и го слушаат гласот во бездната. Потоа кон Гробот се свртува патријархот со свештениците и со сиот народ.

А бездната од Гробот е на еден и пол сажан. И овде има чудо – на гробот Господов се спушта молња од небото. На гробот Господов горат три свеќи што ги поставиле жени мирносоци. Тука, во гробот Господов има три големи трски, едната гори како свеќа, другата чади како гламна, а од третата излегуваат како солзи. На Голем четврток ги гаснат тие свети свеќи и во целиот Ерусалим нема оган во четвртокот и на Голем петок. На Голема сабота ноќта во девет часот блеснува молња во гробот Господов и се палат свеќите и трите трски. И откако патријархот ќе го види Христовото чудо, влегува во Гробот со двајца ѓакони, ја пали свеќата и почнува „Христос воскрес“ и потоа од гробот Господов тие му даваат оган на сиот народ. На пет сажени од Гробот, од нозете Господови, лежи овален камен, сличен на големо јајце. Тој камен се наоѓал на гробот Господов. На влезот од црквата, од левата страна, лежи главата на Адам, првосоздадениот човек. Од дверите до главата Адамова има триесет и пет сажни, во главниот дел од црква-

та каде што има секојдневна служба, лежи на грб со грлото свртено кон дверите, црковно закритие (ковчеже).“

Еве, ова е дел од описот на ноќта спроти Велигден на Исусовиот гроб, што го потпишал нашиот монах Арсенија од Солунско, цели шест века пред нас: исклучителната прецизност на информацијата, ослободена од ефемерни детали и излишна црковна глаголивост.

Стефан Јерасимос, еврејски историчар, ќе запише: „Каде конечно при сето ова да се најде Ерусалим? Што останало од местата кај што луѓето живееле и умирале сосем едноставно, откако ќе бидат исчистени грандиозните остатоци од судбината?“

Делумен одговор на ова прашање дава Шатобријан: „Куќите во Ерусалим се тешки четвртести маси, многу ниски, без ојаци и без прозорци; завршуваат со тераси и дуома и личат на затвори или грбови. Сè би било на исто ниво доколку камбанариите од црквите, минарињата на ѓамиите, врвовите на некои кипариси и грмушките од нопалс не ја вознемират униформираноста на пејзажот“.

Гледајќи ги тие камени куќи, стуткани во пејзаж од камен, човек се прашува дали тоа не се некакви споменици од гробишта сред пустина?

Влезете внатре и ништо нема да ве утеши од надворешната тага; се губите во малите некалдрмисани улички кои се искачуваат и се спуштаат по нерамна почва и газите во облаци од прав или камења што се тркалаат. Платната распнати меѓу куќите го згуснуваат мракот на овој лавиринт; грозните, полни со ѓубре пазари под сводовите на тажниот град муја одземаат преостанатата светлина. Никој на улиците, никој крај градските порти; понекогаш само во сенката ќе наминат некој селанец, криејќи ги в пазуви плодовите од својот труд, поради страв дека може да биде ограбен.

**Град кој се ниша
меѓу соној и – апокалипсита**

Без исклучок, оние кои доаѓале од секаде: Европа, Азија, Африка, се враќале со сознанија според кои Ерусалим е град на теолози и мистичари, град на составувачи и препишувачи на побожни, свети книги и глоси, град на одлични калиграфи и кописти, на учени и побожни луѓе, на писмени – но поради тоа и – сиромашни! И ете така: со векови ништо не се изменило: „учени и побожни луѓе, писмени но – сиромашни!“ Точно тоа ја поттикнувало помиреноста и рамнодушноста кон сè; медитацијата да им стане утеха!

И не само Шатобријан туку и Марк Твен, кој ја посетил Светата земја во 1868 година, ќе забележи: „Нема ништо погрдо од пејзажот на Палестина! Планините се голи, мрачни, нивната форма нема ништо животно, долините се одвратни пустини порабени со сиромашна вегетација која растажува и обесхрабрува. Мртвото Море и езерото Тиберијад заспале сред широко пространство планини и долини, погледот што не открива ниедна пријатна боја, ниедна привлечна и поутешна боја, погледот не наидува ниту на еден предмет што да остане во сеќавањето, ниту една убава слика која да потреперува во сенките на облаците... Сите контури се тврди, сите црти отсечни, нема перспектива; тука, растојанието не открива никаква магија. Тоа е морничава, очајничка, ранета земја.“

Нормално: оваа проколната земја може да се погледа и низ очајот на Марк Твен. Зар божјото проклетство може да разубави некоја земја и да облагороди некој? Но точно во тој очај се раѓа и противречноста: оваа земја не му припаѓа на прозаичниот свет; таа е предодредена за традицијата, за мистериите, за поезијата и за соништата. Така, „перцепцијата на Вечниот град – ќе забележи

Стафан Јерасимос – постојано ќе осцилира меѓу овие два збора: сонот и апокалипсата.“

**Ниеден град не се занимава толку со смртта
и ниеден град не се преокуира толку
за да ја победи неа**

И не само во записите на некогашните патописци и намерници, туку и меѓу најизвесните современи познавачи и толкувачи на Ерусалим, не се говори или размислува поинаку: „Ниеден град – ќе рече Бернард Давид Коен – не се занимава толку многу со смртта или пак ѝ обезбедува толку убаво место покрај себе, и ниеден град не се преокуира толку многу со поривот да ја победи неа.“ Патем: Бернард Давид Коен, како истакнат историчар, публицист, антрополог, и самиот се занимава и со имагинарното прашање на ритуалите сврзани со смртта на овој бесконечно умиран и одново воскреснуван град.

Траурот е константа на духовниот живот во Ерусалим, а заедно со тоа и на еврејството како филозофија:

„Во треперлива светлина на свеќи приближува поворка: расплакани мажи кои брзаат, речиси – го туркаат телото завиткано во платно. Светлината на месечината сè уште ја возбудува белината на Маслиновата Гора, таа покривка од белузлаво камење кои се гробишта на апокалипсите, гробишта чии мртви ќе треба еден ден да станат.

Пред да дојдат до новоископаниот гроб, тие застануваат повеќепати и глаголат псалми (посебно деведесет и првата, која во еврејската традиција чува од лоши сили), потоа одново го продолжу-

ваат патот; на крајот на поворката, додека телото се спушта на земјата, мажите формираат круг и полека се вртат, повеќепати, околу гробот.

Овој очигледен наред низ кој се изразува болката, всушност претставува строг церемонијал на жал во Ерусалим: тука се зачувани најстарите традиции поврзани со смртта, литургиски гестови кои најсилно ја покажуваат амбивалентноста на еврејскиот став во однос на смртта: стравот од сопствената нечистотија, но, исто така, желбата на покојникот на најдобар начин да влезе во тајните на Ерусалим, идниот свет на оживувањето на мртвите. Во однос на претходните подзастанувања од стигнувањето на гробиштата, оние кои го следат умрениот – а треба да ги има што е можно повеќе – се осигуруваат дека злите духови не се во поворката. Таквиот егзорцизам го инспирира танцот на десет мажи околу гробот и кој се повторува седумпати.

При погребите во Ерусалим е познат уште еден обичај: машките деца на починатиот немаат право да го следат својот татко до гробиштата: според кабалистите, мажот никогаш не е сигурен дека неговите потомци биле зачнати со жива жена и дека некој од нив не е плод на ноќна копулација со Лилит, онаа која сака да ја сврти божјата намера за единството на машкиот и женскиот принцип.

Смртта во Ерусалим и односот кон неа е нешто многу слично на огнот со кој биле опожарени и Првиот и Вториот еврејски храм; блиска е смртта тука колку што е блиска и пустината во која продолжува Ерусалим...

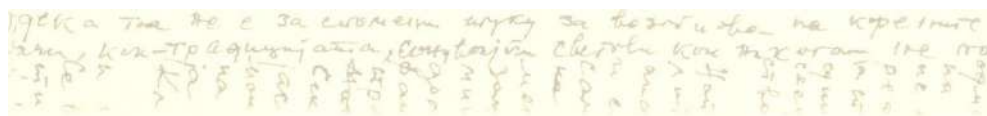
ТУКА СЕКОЈ ДЕНОВИТЕ СИ ГИ БРОИ СПОРЕД СОПСТВЕНИ СВЕЗДЕНИ СМЕТКИ

Каменест планински срт, висок околу 750 метри, кој се протега во насока север-југ, ги поврзува двете долини: од Ерусалим кон исток до Мртвото Море и од Ерусалим кон запад до Средоземното.

Го искачуваме, значи, планинскиот срт од Средоземното Море кон Ерусалим. Тргуваме: патот од Тел Авив до Ерусалим се смета за „најголемиот и најзначаен трезор“ на Тел Авив!

Ридовите на Ерусалим повеќе прилегаат на небо отколку на – земја: каменот и светлината тука се слеваат едноводно и со право се ценело дека за да се живее меѓу ова пресветло камење и пустош – биле потребни многу крв и вода: крвта овој град ја нашол во своите потомства, водата долго се мачел и се мачи да ја открие во тајните пештери на карпите.

Зошто била избрана точно оваа местоположба за Ерусалим, историчарите тоа го толкуваат со следново: уште од древни времиња се верувало дека ридовите и кладенците се место кај што живеат боговите: изворот Гихон на местото му дал додатно значење. Ридовите, во повеќето религии, поради ова се сметаат за врска меѓу небото и земјата. На едно такво ритче бог побарал од Аврам да го жртвува својот син Исак. Точно тука, на ритчето Мориах, бил подигнат и Првиот еврејски храм, храмот на Соломон.

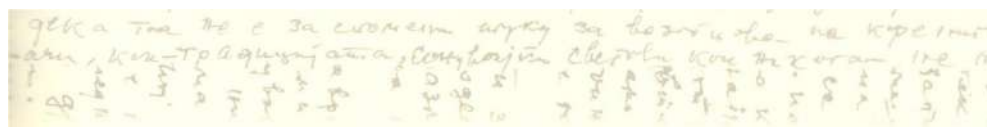
АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

Историските корени на градот траги водат уште од времето на Канаанците, 3000–1200 година пред Исуса. Првите пишувани извори во кои се спомнува Ерусалим доаѓаат уште од XIV век пред Исуса. Од Tell el Amarna. Тоа е населба во Египет, најбогато археолошко наоѓалиште на староегипетската култура, во која се наоѓаат бројни споменици, палати, гробници, статуи... Меѓу другото, тука се откриени и над 300 глинени таблички на вавилонски јазик и пишувани со клинесто писмо. Во нив првпат се спомнува и народот Наги. Во тоа име се поимаат канаанските семитски племиња кои тука биле населени уште од палеолитски времиња.

*Во душа ѝ носам златниот клуч
со кој ѝ оддајнувам знаменијата*

Древниот Ерусалим, Ерусалим од времето на Канаанците, бил малку појугоисточно од градот што го изградиле Давид и пред сè – Соломон. Во северниот дел на тогашниот Ерусалим кралот Давид изградил олтар. Делот на градот помеѓу Првиот еврејски храм и самиот град, кралот Соломон го избрал за административен центар на своето кралство. Тој дел се викал Офел, т.е. акропола на градот.

Од времето на Давид и Соломон до Сулејман Величествениот, кој ги изградил сидовите околу Ерусалим, изминале 25 векови. Во текот на ова време, Ерусалим бил разурнуван и опожаруван и одново обновуван, исто така – 25 пати! Евреи – Арапи – Грци – Македонци – Римјани; јудеи, христијани и муслимани – ја создавале историјата на овој град, ставале свој печат врз судбината на овој град. Археолошките истражувања кои се во тек и

ОКОТО, СВЕТЛИНИТЕ

кои уште долго ќе траат, веќе открија и потврдија остатоци од различни културни кругови. Од овој аспект погледнато, Ерусалим им припаѓа на сите зашто секој од нив, на свој начин – и јудеите и христијаните и муслиманите – на свој начин го сакрализирале градот.

Евреин или Арап, сеедно, и оној кој се родил во Ерусалим и оној кој живеел далеку од него, наизуст ги знае стиховите на Мајер Стикер:

*Кон шебе, водичу низ Ерусалим, се обраќам:
не води ме. Сам можам да си ѝ најдам патиот.
Тука сум дома, зајомни ѝ ѝоа,
нема да се изљубам, нема да заспијам,
главата ми е навикната на ѝврго визљавје,
окојто – на овие древни самраци.
Во душата ѝ носам златниот клуч
со кој ѝ оддајнувам знаменијата
врз облекиите на синарциите
и со кој ѝ отклучувам брадосаниите ликови
наведнајќи врз Најтура карата...*

Во првиот век пред Исуса, Ерусалим бил вистинска и голема престолнина на Евреите од целиот свет, голема и убава метропола изградена околу Храмот. За да можеле да бидат прифатени тие 200 000 тогашни жители, биле изградени и големи плоштади и шеталишта. Меѓу поновите археолошки откритија за највозбудливи се сметаат посебните архитектонски форми, како што се мостовите што обезбедувале подалечни врски и за кои се смета дека се први во историјата на археолошките истражувања. Тунелите се раскопани во срцето на карпите над кои е изграден и Ерусалим, а слу-

Од ішо шійо зборувааї само со небоїто
ерусалимјаниїе іо заборавааї
нивноїї сосед – човекої

За Ерусалим се говори како за *џраг*–*миџ*, кој *продолжува во џусџина* а потоа – во *фатаморгана*. Таа се покажува во *вдлабнатините* меѓу *ридовите* на *Јудеја*. Тоа е *џраг во кој се родени џири моноџеисџички релиџии*, три големи симболи кои се *обидуваат*, секој на свој начин, да го *придобие*. Тоа се симболи кои во исто време и го *обединуваат* и го *делат*. За Ерусалим се говори и како за *џраг на каменџи* и на *свеџлинатџа*, *џраг на мирџи*, *џраг на колеџи* и *џожари*, *џраг на џоеџи*, *џраг на книџи* и на *џрорџи*, *џраг на жрџиви* и *сџрадаџа*, *џраг на џубовџа* и *џраг на омразџа*, *џраг – џисолуџен ценџар на свеџиџи*.

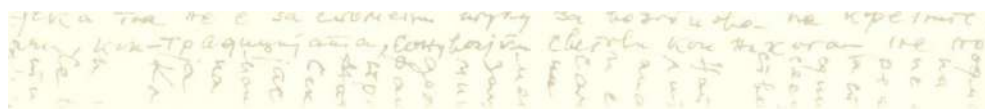
Така, поради многу разговори што ги водат со небото, ерусалимјаните се податливи да го заборават нивниот сосед – човекот!

Точно поради сето ова Ерусалим е и град во кој секој ден е некој празник: не постои ден, градот или некој негов квартал – да не празнува: тоа се празници на сите можни календари на светот: еврејскиот, јулијанскиот, муслиманскиот... Тука секој деновите си ги брои според сопствени свездени сметки... Тоа се сите можни верски празници, но празници оставени и од една голема човечка историја.

Деной на звуциите на тубуиите или
Јот териа, дел од Рос хаџана или
Нова година, Јот кирриг или
Ден на помирувањето
Ден на древниите народи,
Ден на возвишениите ојци...

Деной на йосйой со кој се означува големаџа ойсада на Ерусалим, Празникой на йейџе свечени влегувања на лейџинскиой џаџирџарх во Светџиой џроб, Празникой на живиой Госйод, Празникой на жениџџџе свейџџениџи, Деной на џолемиой блаџослов џред Сидой на џлачой, Деной на џроцесиџаџа на Голем џейџок џо Улиџаџа на сџџрадаџаџа, Деной на сеџаваџаџа, Деной на жрџџџџа Аврамова, Деной на џолемиџе води, Деной на жейџџџе, Деной на убавиџе џџџџи, Пасах, Сукой... Да не џовориме за Шабай.

Ерусалим се – неговите жители: „Без нив Ерусалим би бил голема сенка чија блиска иднина нема да ѝ ги распознае трагите“

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

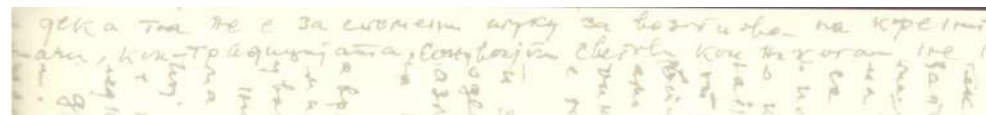
– запиша Пјер Лоти, а Флобер додава дека „Без луѓе во Ерусалим се гние: кучињата пцовисуваат на улиците, а религиите во нивните – богомолни.“

Сакал некој или не, тука, во Ерусалим, се прави резиме на историјата на човештвото: преку средбата на трите монотеизми, преку бројните обичаи и јазици што ги донеле Евреите од местата на своите прогонства. Во него се преплетуваат сите разновидности на христијанскиот и на муслиманскиот свет, на сите секти и верски тенденции. Тоа е град-граница, која ги раздвојува водите меѓу Исток и Запад, меѓу минатото и сегашноста; место кај што се среќаваат вечноста и времето, божјото и човечкото, минливото и – трансцендентното.

Ерусалим е град – благослов: во точката кај што се сечат времето и просторот со историјата – се покажал Господ Бог! Сите пророци кои минале тука – се заедничко достоинство, точка во цивилизацискиот круг. Ерусалим е престолнина на постојаниот дијалог меѓу Господа Бога и човекот.

*Печай на универзалнојо невидливо,
Печай на – заумнојо*

Но Ерусалим, пред сè, е град на Давидовата ѕвезда и на менората. Нема место тука и не постои време а овие два симбола да не ги забележите: час како писмо, час како апликација врз архитектонски решенија, како самостојно обликувани украси или ставани како печат врз книгите, врз плакатите, врз облеките на младите. Како симбол на тајната, како изрази на космичко единство и на херметичката мисла на огнот, на водата.

ОКОТО, СВЕТИНИТЕ

Давидовата ѕвезда во Ерусалим „свети“ поинаку од каде и да е на друго место! Соопштена е низ идеална ликовна интеграција на два вркстени рамнострани триаголника, чии врвови гледаат – по еден кон небото и кон земјата и по два кон исток и кон запад. Вака формираната ѕвезда претставува синтеза на спротивности и израз на космичко единство. Во неа е концентрирана севкупната херметичка мисла, па се цени дека во овој знак е искажан сонот на сите научници: оваа ѕвезда тие ја поимаат и како печат на универзалното постојно но невидливо; печат на – заумното. Скриена ѕвезда на тајните организации и езотерички центри.

Но доколку веќе Давид и вековите по него се распознаваат според Давидовата ѕвезда – тоа синот Давидов, Соломон и потомствата по него се распознаваат според менората. Синот на кралот Давид, Соломон, за големиот Еврејски храм, изграден во X–IX век пред Исуса, заповедал да се направат две големи менори, два свеќника, кои подоцна станале составка на сите еврејски храмови, на сите трпези, на сè низ кое се изразувае еврејската јудејска религија и традиција. При разурнувањето и изгорувањето на Првиот еврејски храм, Навуходоносор, заедно со сите други непроценливи богатства, ги заробил од Храмот и двата свеќника. Космичкото значење на менората прв го спомнува пророкот Захарија (4:10): Едно провидение му објавило дека седумте пламенчиња и светлина на свеќникот се „седумте очи на Јахве кои стрелаат по целата земја.“

Менората на Евреите се поима како замена на вавилонското стебло на светлината. Направена е од злато (Исход, 25:31–33) со седум краци: по три одлево и оддесно и еден меѓу нив: „Чашките на краците нека бидат во облик на бадемов цвет, т.е. нека бидат златен орев.“

Менората се јавува и во текот на изградбата на Вториот храм (крајот на шестиот век пред Исуса) од страна на Зарубабел. Про-

рокот Захарија (4:1–14) го дава неговиот митски опис: симбол од астрално потекло, на кој му соодветствуваат седум планети и седум неба. Седумте светилки на него се божји очи. Во средината болска сонцето: од двете страни тоа е опкружено со по три планети. Менората, како симбол на лотосот и на светлината, како орнамент со многу значења, се употребува насекаде по синагогите и надгробните еврејски споменици. Во нашиот дом, во Лазарополе, дедо ми направил дрвено свеќниче само со три чашки за три свеќи. Свеќите се палеа само на Божиќ и на Велигден.

*Две црпи околу ѓорниот раб
и еден круг меѓу црпиите:
големото око Господово*

Во Лазарополе, во Долна одаја, во долапчето, покрај иконата и крстот од чесно дрво што го донесол дедо ми од Ерусалим, имаше и еден мал, дрвен предмет, издлабен и со подолга рачка. Предметот личеше на дрвено црпче. Освен дедо ми никој друг не знаевме што е тоа, што значи тоа и зошто стои покрај иконата.

Единствен ден во годината кога го земаше дедо ми црпчето од долапчето беше на Василица. Зошто точно на тој ден – никој не знаевме. Црпчето беше направено од дрво како малечка чашка за кафе и со подолга, исто така, дрвена рачка. Околу горниот раб на црпчето беа издлабени две црти и еден круг на средина. Дедо ми ни раскажуваше дека горната црта било небото, долната – земјата, а среде стоело големото око Господово за да гледа што прави секој човек, и секој добиток, и секоја тревка, и секој плод на земјата, и уште да гледа што прават ангелите и што прават душите на умрените горе, на небото.

Рано на Василица дедо ми ќе нè собереше сите и ќе седневме околу трпезата: десно од него седеа баба ми, синовите и ќерките нејзини, лево од него – стрина ми и мајка ми и ние, децата нивни. Пред секого стоеше земјена паничка, а пред дедо ми имаше свеќник и неколку длабоки земјени паници. Кога ќе седневме сите, дедо ми ќе станеше, ќе го земеше црпчето од долапчето, ќе ги запалеше свеќите пред него, а потоа станувавме сите на молитва:

„Оче наш, иже јеси на небесах, да пријдет царствие Твое, да будет волја Твоја, јакоже...“

Во мојата свест уште одсива баритонот на мојот дедо и неговото трпко: „...и не воведи нас во искушение но избави нас од лукаваго“, зашто по неколкуте првични зборови на молитвата нашите гласови се осипуваа, се губеа, исчезнуваа еденпоеден во некое нејасно мрморење. На крајот на молитвата остануваа само гласовите на дедо ми и на мајка ми. Таа ги знаеше сите молитви поубаво од сите: „Ја су попско дете – велеше таа, греота е да не 'и зно сите молитви...“

По молитвата одново ќе се прекрстевме и ќе седневме. Дедо ми тогај ќе го земеше дрвеното црпче, ќе го бакнеше, а ние еден по еден приоѓавме кон него, секој со земјената паничка в раце. Секој, притоа, му бакнувавме рака а тој ќе ни сипеше по едно црпче леблебија и суво грозје и ќе нè попрскаше со светена вода. Толку збираше црпчето: одвај пет-шест зрна леблебии и можеби две-три зрна повеќе суво грозје. Секој мораше да го изеде она што ни го делеше дедо. Ние дури ги цвакавме леблебиите и грозјето, тој ќе се напиеше вино и ќе речеше: „За многу години и здрави и весели.“ Малку потоа, мајка ми и стрина ми ќе се растрчаа и ќе принесеа да ручаме заедно. Покрај другото – питулицата на Василица беше задолжителна...

*Во Сѿариоѿ завей човек Бога можел
само да го чуе а во Новоѿ завей
ѿој може и да го – види!*

И јас немаше да се сетам на сето ова доколку една пролетна вечер во Ерусалим, во ресторанот „В/В“ не се преповтореше, безмалку – сосем идентично, ова што го кажував: само масата не беше иста и одајата и луѓето. И го немаше нашето долапче со запалено кандило пред иконата. Црпче, завиткано во бела свила, извади од своите пазуви најстариот меѓу нив, кој седеше на истото место кај што некогаш седеше дедо ми, но на поинаков стол.

А кога станаа на молитва – станаа и сите други, знајни и незнајни, кои седеа на другите маси. Станавме и ние: тие – нивната, ние – нашата: „Оче наш иже јеси на небесах...“

Значи: никогаш и нигде ништо не исчезнува. Првпат го гледам овој старец седнат на масата и првпат ја слушам оваа молитва. Дошол и по невидливи и незнајни патишта, до старецот сега седнува и мојот дедо, а во молитвата на овие луѓе вечерта се населува и нашата молитва од Лазарополе: „Со право може да се тврди – вели Б. А. Успенски во неговата *Семиотѿиѿка на иконаѿѿа* – дека семиотскиот пристап воопшто не е наметнат однадвор (од страна на научните методи) – туку на иконописното дело тој му е иманентен во многу поголема мера отколку што може да се каже тоа за сликарското дело.“ Семиотичката, т.е. јазичката суштина на иконата јасно ја согледувале и дури посебно ја прокламирале црковните отци. Во врска со тоа особено се карактеристични споредбите кои потекнуваат од древни времиња, безмалу уште од епохата на раѓањето на иконата, споредбите на иконописот со јазикот, а иконописните слики – со писмен или устен текст. Така,

уште Нил Синајски (V век) пишувал дека иконите се наоѓаат во храмовите „заради поучување во верата на оние кои не знаат и не можат да го читаат Светото писмо“. Таа иста мисла, речиси со исти зборови искажана, ја наоѓаме кај папата Гргур Велики: обраќајќи му се на епископот Масилиј, забележува дека неписмените луѓе гледаат икони за да „можат од нив да го прочитаат она што не може да го прочитаат во ракописи“. Според зборовите на Јован Дамаскин (VIII век), „иконите за неуките луѓе претставуваат исто што и книгите за оние кои умеат да читаат; тие се за видот она што е говорот за слухот.“

*Во Завейниоѿ ковчеѿ:
две камени ѿлочѿи со божѿиѿе заѿоведи
мерѿѿка за мана и – дреново сѿаѿѿче*

Како и од каде дошол овој мал предмет во нашиот дом? И која е светоста негова за заедно со иконата и со крстот од свето дрво и со Светото писмо да се најде засолнето во долапчето на дедо ми?

Одговорот го најдов утредента: во базиликата на Божјиот гроб, лево и десно од него, има неколку продавници со безброј „нишанчиња“: до совршенство успешно имитирани свитоци испишани на еврејски, арапски и други јазици на делови од Стариот и Новиот завет, безброј облици и изведби на крстови, пакетчиња света ерусалимска земја „ископана од Божјиот гроб“, шишенца „осветена вода од Јордан“, кошули што прилегаат на оние кои „љубел да ги носи Исус“, и што не и што не... Меѓу тие безбројни предмети – и нашето црпче! Идентично: двете црти издлабени под горниот раб, сред круг – големото око Господово... Си помислив: од некаде

уште кога би се покажал дедо ми и одново уште сите заедно кога би ја испеале нашата заедничка молитва како на Василица...

Во конечна смисла, сепак, сè е тука: по цел еден век одам по истите улички по кои одел и дедо ми, ја допирам истата плоча над Исусовиот гроб што ја допирал и дедо, можеби од едно исто место купувам и јас и крст, и света земја и дрвено црпче каде што купувал и тој... Во конечна смисла, значи, никогаш ништо и нигде не исчезнува. Сè е тука, освен животот човеков.

Го правам истото што го правел некогаш и мојот дедо тука: се распрашувам во што е симболот на дрвеното црпче, служи ли за нешто тоа? Тоа е дел од јудејската митска иконографија. Како прозвучало тоа, низ какви миметички форми еволуирало за да стане предмет и на нашата христијанска традиција – не е многу тешко да се одгатне: особено кога се знае дека во многу што се идентични и филозофските и моралните начела на двете религии.

Во Заветниот ковчег скриен меѓу страниците на Стариот завет имало две плочки врз кои Јахве со своите сопствени прсти ги запишал принципите на дружењето и на сојузот што го склопил со неговиот избран народ. Покрај двете плочки, во Заветниот ковчег се наоѓала и меричка со која се делела мана во пустината (sic: дрвеното црпче!). Во Ковчегот, покрај двете плочки и меричката, имало, уште и едно дрвено стапче, со кое Мојсеј правел вистински чуда низ пустината: водата на Нил ја претворил во крв, ги смирувал брановите на Црвеното Море со едно најобично дигање на стапчето нагоре, удирајќи со стапчето по карпите во пустината ја довикувал водата која веднаш потоа течела во количества достатни за да се подзагасне жедта на децата и немоќните, со стапчето го поделил дури и Црвеното Море, та избраниот народ одејќи по дното на морето стигнал до Синајската Пустина...

Заветниот ковчег бил направен од дрво акација, обложен со злато, а на капакот стоеле двајца стражари – два позлатени херувима. Сè до разурнувањето и запалувањето на Ерусалим од страна на Навуходоносор, Заветниот ковчег се чувал на посебно место во олтарот на Првиот еврејски храм цели четири века: сè до 576 година пред Исус, кога изгорело и ова најголемо светилиште на еврејскиот народ низ историјата. Заедно со другите богатства, Навуходоносор во Вавилон (?) го однесол и Заветниот ковчег, на кој му е загубена секаква трага.

Необично ми се допаѓа карактерот на Јахве, Богот на Евреите. Тој е прв бог за кој создавам дека знаел писмо и сам „со своја рака ги напишал условите на Сојузот со избраниот народ!“ Второ, во митот за Мојсеј, според Олег Мандиќ, автор на „Лексикон на јудаизмот и христијанството“ („Матица хрватска“, Згб. 1969, стр. 323–324), „...Има природни појаснувања за чудата во текот на патувањето. Дури ни самиот премин преку Црвеното Море не претставува натприроден настан доколку се има предвид дека тука се работело за некој дел наместо целосност. Во тоа време не постоел Суецкиот Канал, па Евреите преминале на Синајскиот Полуостров по патот кој води меѓу Средоземното Море и езерото Сирбонис. Ова езеро често пресушувало, но ненадејни ветришта на морето знаеле во историско време да ги префрлат брановите преку тесниот премин и да ги удават сите оние кои би се нашле сред пресушеното корито на езерото. Што се однесува, пак, до престолот во пустината, и ден-денес бедуините изворската вода, горчлива поради калциумовиот сулфат, знаат да ја направат слатка и употреблива за пиење доколку во неа фрлат корен на некоја билка која содржи оцетна киселина.

Исто така е познато дека на некои места се собира дождовница под тенка скаменета обвивка и дека е доволно да се удри со стап по обвивката па да потече вода.“

Во иста смисла може да се протолкува и за препелиците кои во големи јата го надлетувале избраниот народ дури талкал низ Синајската Пустина како и за мана-та: препелиците први во нивните сезонски селидби од Африка кон Европа ја надлетуваат Синајската Пустина, а мана-та, не е ништо друго освен една од големите поетски творби на природата: грмушката *Tamarix mannifera* при убод на некои инсекти лачи секрет кој се стврдува во облик на поголеми бели зрна! Од еден корен на оваа грмушка може да се соберат до триста килограми мана годишно која, патем, е одлична замена за лебот!

Ете зошто служела таа меричка во Заветниот ковчег, ете зошто и дедо ми го донесол тоа дрвено црпче од Ерусалим: со него да ни дели леблебии и суво грозје на Василица; со него да ни го зачува споменот на големиот подвиг на еден народ кој цели четириесет години талкал од немило до недраго низ пустината за да си најде свое огниште и да си задоми сопствен дом.

Недопирлива светлина е Заветниот ковчег. Оние кои биле љубопитни, та покрај забраната на Јахве сепак би се решиле да сирнат – биле погубувани. И не биле тоа еден или двајца: туку илјадници и илјадници! Што ќе се случело, каква ќе била судбината на тој народ кој со децении талкал низ пустината, доколку не му верувал на својот Јахве? Како ќе се издржел тој пат, како ќе се победеле тие страдања? Судено е, значи, оние што ќе сирнат отаде забраната и отаде видливото – да бидат погубени! Една меѓу најголемите закани за писателот, музичарот, сликарот...

НА СЕКОЈ ЗБОР ТУКА – МУ ПРЕТХОДИ ОСТРА ТИШИНА

Ерусалим, пред сè и над сè – симбол.

Изрази на тој симбол – каменот и светлината

Убавата легенда според која Исав, за една чинија лека своето првородство му го отстапил на својот брат Јаков, е една од централните легенди во духовното изобилство на еврејскиот народ. Зборот на Исав бил потврден и низ друга легенда: страшниот сон кога брат му Јаков се бори со Бога и кога му вели: „Господи, Ти си во мојот преграб и нема да Те пуштам сè дури не ме благословиш!“. Бог на крајот бил присилен да го благослови Јакова како законит наследник на Исак. Давајќи му благослов на Јаков, едновременно и му наложил од тој час да го носи и прекарот „Израил“, што значи „Оној кој се борел со Бога“.

Со цел да го овековечи својот сон, Јаков поставил камен и го полеал со масло. Тоа било во согласност со древните семитски обичаи. Култот кон каменот (на еврејски „масаба“) е еден од најстарите култови на древните народи. Црниот камен во Каба, во Мека, претставува остаток од древните верувања на Арапите. Арапите верувале дека Бог живее во каменот и затоа го именувале

ле „Бетел“, што значи „Кука божја“. Така Јаков го именувал и местото каде што насон ги здогледал скалите со ангелите. Точно оваа епизода, според Косидовски, докажува дека во поколението на Јаков не исчезнал архаичниот фетишизам.

И според Ј. Шевалие, сета метафизичка и сета езотеричка филозофија содржани се во каменот и во светлината. Допирајќи го Ерусалим – човек го допира самото битие на каменот и на светлината и се обликува во парабола на нивните симболички суштини. „Фантазијата – ќе рече Шевалие – веќе не ја презираме, туку ја прифаќаме како близначка на разумот и која поттикнува откри­тија и прогрес.

Симболите се во самиот центар на творечкиот живот, тие се негова јатка. Тие ги откриваат тајните на несвесното, нè водат до најскриените сподвижувачи на дејствувањето, го отвораат духот кон непознатото и бесконечното.“ И ќе додаде: „И дење и ноќе, додека зборуваме или се изразуваме низ движења или пак сонуваме – ние се служиме со симболи, независно дали го забележуваме тоа или не. Симболите ги обликуваат нашите желби, нè поттикнуваат на некакво дело, управуваат со нашите постапки. Зачеток се на нашите успеси или порази. Премалку е да се каже дека живееме во свет на симболи: светот на симболи живее во нас.“

Со уплав на дете пред да заоди ги правам првите стапки по ерусалимските улици, по ерусалимскиот камењар. Мојата потсвест се свртува назад: уште веднаш бара траги од моите стапки врз ерусалимските камења! Го бара хегеловскиот „оладен симбол“, Дирановата „исушена семантика“! Моите прадедовски траги!

Пред куќи во Лазарополе имавме голем камен; една огромна детска планина. Кога се враќаа дрварите од планина, сенарите од

косење, жените врзани со везници прани алишта на реката – под­застануваа тука и се потпираа на „нашиот“ камен за да се одморат. Тоа го правеа и старците кои седеа или се потпираа на каменот: ние, децата, околу него игравме чук-камче. Месечината го помни гласот на сите дечиња кои се криеле околу каменот; само таа знае најискрено и најнепосредно да просуди кој меѓу нас, децата, нај­многу го љубеше него.

Ги правам, значи, првите свои стапки по ерусалимските улици и оправдано е, си велам, настојувањето на мојата потсвест да открие траги од моите стапки вглобени во каменот тука: па, нели убаво се распознава стапалката на Марко Крале врз камената плоча во Речиште, во Лазарополе? Па, нели ова се Исусовите стапалки врз овој камен долж „Улицата на страдањата“? Најпосле, зар оваа стапалка врз каменот пред мене не се трагите на мојот прадедо Хади Теофил Жунгуловски Поповски дури се искачувал кон Божјиот гроб?

Јунг ја оправдува мојата потсвест: „во својата иконографска и литерарна разноличност, сите симболи се инспирирани во исти модели и во исти структури, зашто низ нив говори светот. И колку симболот е постар и подлабок – толку тој е и поколективен и поуниверзален. И колку е поапстрактен, подиференциран и поспецифичен – тој сè повеќе се доближува кон поединечното, индивидуалното и сè помалку има универзални белези.“

Помлада жена, Арапка, со препис на усните од Лив Улман и со амулет: мал камен, окер, пронижан на црн конец заедно со дрвено крвче, околу вратот. Еве го, си велам, тој архаичен семитски фетишизам; еве ги сите дамнини скаменети на вратот од оваа жена, со амулет и со препис на усните од Лив Улман.

И Евреите и Арапите, воопшто, се големи почитувачи на амајлијата. Најчесто таа амајлија нема никакви графеми, никакви додатни семантички интервенции: каменот го заменува сето тоа. Амајлија од камен носат трудните жени за да го зачуваат плодот и да го заштитат и него и себеси од зла; камени амајлии носат девојките за да им се оствари сонот и да го земат нивното љубено момче; амајлија носел и самиот – Мојсеј. Голем дел од својата магија Евреите ја наследиле од Сумерите и Вавилонците и меѓу најпознатите амајлии се: сахарон – кој има облик на срп, односно млада месечина, терафим – фигура од глина или скапоцен камен, што го носеле, меѓу другите и Рахела и Ребека, тотафот – ленти што се ставаат на челото, направени од некој вид кожа и со некоја пишувана порака озгора. Најисцелителни меѓу камењата се ценат: ахатот, аметистот, црните корали, килибарот, хематитот или крвавикот, јасписот. Исусово камење и Исусово дрво (*Sic!* Крстот во нашиот дом!), млечниот камен. Камењето, воопшто, тука и ден-денес, се сметаат за живи суштества, на кои им се потребни и храна и вода. Во „Млечната пештера“ во Витлеем за која, патем, свој запис има и нашиот монах Арсенија од „Солуна града“, крајот на XIV век, толпи жени од целиот арапски свет доаѓаат во БЕТЛЕЕМ – „Кука на лебот“, собираат земја покрај пештерата, ја замесуваат како колачиња и ја јадат за да имаат доволно млеко за доење на детето! Интересно е што во патописот на Арсенија, „смирен факон од Солуна града“ е забележан точно тој детаљ сврзан со „Млечната пештера“: „...И чудо во пештерата – топло млеко од градите на Богородица стои и до овој ден, останало бело, млеко, како и секогаш млеко...“. Кога веќе станува збор за овој наш исклучително значаен книжевен запис од средните векови а

во контекст на конкретниов повод, интересно е забележувањето на монах Арсенија и за каменот: „...Од Ерусалим до Капернаум има дваесет милји. Тука Христос стоел на молитви со своите ученици. Од Ерусалим до Јордан, каде што Христос бил крстен, има 23 милји. Овде е манастирчето „Свети Јован – Претеча.“ А на брегот од Јордан има камен на кој стојат стапалките Христови. А под тој камен можат да се видат коските на змијата што го чувала ракописот на Адама.“

Тука, во Ерусалим ги барам трагите на својот прадедо Теофил Жунгуловски Поповски. В џеб носам мало камче – жад, завиткано во црно крпче од неговата кошула. „Камчето негово – вели мајка ми – треба да се вратит на Гробот божји за пак да бидет осветено“ и да се стави во троа земја која да се изгребе под прагот на црквата каде што е закопан. Крпчето, со земјата и со камчето – жад, треба одново да се вратат дома за да стојат до кандилото во иконата. Тука стои и крстот од свето дрво. Така, вели мајка ми, „ќе му подолесни на деда ти...“

Древните Македонци, чии огништа се наше, македонско духовно наследство, чии ниви и амбари се наш македонски имот, зашто орајки ние ги раскопуваме и штитиме, и нивните коски и копја, пред да тргнат на војна, врз вратот на своите дечиња им втиснувале – секој сопствен белег, со црвена боја, исцедена од плодови. Оние кои ќе останеле живи и се враќале назад – веднаш ги распознавале своите деца. Амулетот на Хаџи Теофил Жунгуловски Поповски и неговиот запис не е негов белег втиснат во нас, неговите потомци? Нели симболот овозможува движење низ сите нивоа на стварноста? И нели: „симболите откриваат криејќи и кријат – откривајќи“?

Нашето филогенетско наследство е бесконечно. Но и другото, духовното, не е помало. Генетските симболи појаснуваат бројни ирационални фактори: барам траги и од сопствените стапалки врз ерусалимскиот камењар... Провирам црвен конец врз проишаното камче жад, гребам земјичка под прагот на црквата во која е закопан Исус, ги завиткувам в крпче од кошулата на мојот дедо и ќе се вратам со него дома. Ерусалим, пред сè и над сè, е – симбол. Израз на тој симбол се каменот и светлината.

Каменот – човек.

Човекош – косиур на земјата.

Бог, далеку во дамнините, само за шест дни колосалното ништо го обликувал во грандиозно, и за човекови поимања вечно нешто. Првото што го создал тој, уште првиот ден на својата величествена мисија, биле каменот а веднаш по него и – светлината. Зошто му биле важни на Бога најпрво да ги создаде каменот и светлината и дури најнакрај – човека? Зошто толку размислувал дали да создаде суштество што прилега на себеси? Отелотворувајќи се во човек а човекот во камен – Бог ја обезбедил и својата вечност, а преку неа и вечноста и на човекот и на каменот. Идеален круг!

Почетокот на вечноста е означен со каменот и сè ќе сконча со него: „Можеби каменот кажува еден единствен збор; започнал да го изговара во почетокот на времето и ќе го оконча на крајот на времето. Секој свој глас тој го изговара во продолжение на повеќе стотици илјади години. Зашто времето на каменот

е многу побавно од човековото. Доколку камењето изговараат зборови, тогај зборот што ќе го изговори трахитот би бил едно-сложен.

Најостриот (најбавниот?) камен најмалку е податлив за да го прими времето. Така за каменот размислува бесконечно луцидниот Бела Хамваш.

Пред да тргнам за Ерусалим, со себе го понесов и есејот на Н. Хамваш „Камењето на Инките“. Тука, во Ерусалим, имам идеална можност да ја проучам биографијата на каменот и во филозофските и семантички синтагми на Хамваш да ги откривам, една по една, сите тајни и мистерии на божјата љубов – каменот. Со денови не се одлепувам од Хамваш. Вртам страница по страница, и застанувам пред величествените парадигми што ги запишал каменот врз светлината на Ерусалим.

Но она што ме измачува тука, во Ерусалим, е ужасната рамнодушност на овдешниот камен! Каменот во Лазарополе, во Мијачијата, копнее по небесата; нашиот мијачки камен – богољуб е! Теофил! Тукашниот е понемоќен, не ботее како нашиот; тукашниот сè подлабоко се вкопува взем! Тоа ли е тајната врска, тоа ли се тие длабоки корени што ги враќаат луѓето на оваа почва? Или пак ситната, како брашно прав на пустината, постапно го потиснува сè подлабоко и сè побезнадежно взем! Нашиот лазарополски камен се обидува во сјаен скок да полета кон небото за да војува поблиску со ѕвездите. Нашиот камен е – див камен, непослушен, своеглав, послободоумен. Овој е тих, помеланхоличен, потажен. Потабиетен. Нашиот камен како да е помлад, поразигран, пољубопитен. Не е распахан, ама е поразигран. Како да сака почесто да ги менува боите на своите кошули...

**Човекој себеси се живее
– во каменот**

Природно е човек, тука, во Ерусалим самиот себеси да се запраша: „Зошто каменот е костур на земјата?“

Секој свештеник меѓу Инките пророкувал од посебен камен зашто секој од нив имал свое посебно време, свои празници, свои верници, свое небо и своја птица, свое сонце и свој ветар. Луѓето низ целиот тек на времето се скаменувале, а кога ќе се исполнеле со тишина и рамнодушност, камењето почнувало да шета и да се пресоздава во живи луѓе. За да ги заштити луѓето од нивните гревови кон Бога – сонцето ги пресоздавало во камен: „Луѓето се пресоздадени во камење и мртви, тие станале костури. Човекот станува камен и од камен се преобликува самиот: каменот му е место на раѓање, материја на животот, царство на смртта“ – ќе рече Хамваш. Каменот и човекот – еден од облиците на вечното кружење. Тоа постојано кружење при што човекова суштина е каменот а суштина на каменот – човекот, таа и таква идентификација не можела а да не одрази несовладливи, крајно сложени метафизички проекции. Човекот себеси, според една од нив, се живее во – каменот.

Стојам пред „Сидот на плачот“ со еврејско капче на главата, вовирам ливче во целпатинките меѓу блоковите камен на сидот. Во ливчето е запишано: „Да ни се живи децата и внуците на сите. И тие трагите да ни ги побараат.“ Стојам долго потпрен со рацете врз Сидот и во себе си ја глаголам истата молитва. Ќе ја услиши Бог, си велам, ќе ја услиши, зашто и ние луѓето многупати сме му се нашле нему: никој колку нас, луѓето, ни криви ни должни, не ис-

трпи толку многу црнила и неправди – и сè поради неговите не-
лепости и каприци.

Загледувајќи се во Сидот, јас не знам зошто во неговата бигор-
ликоност ја откривам и бигороликоста на тукашниот човек, и на Евре-
инот и на Арапот: тој тукашен човек не е поистоветен само со физич-
ката суштина на пределот туку и со метафизиката на овој простор.

**Таложее на бесконечен сѐреорон
во каменот**

Да се биде во Ерусалим тоа значи постапно и самиот да се пресоздаваш во некој нов и некој непознат дотогаш Ерусалим, во она што на еден или на друг начин веќе е или ќе биде камен: одмерено, исклучително бавно движење на раката од млад хасидист потпрен со другата рака на Сидот на плачот дури ги сричи молитвите и со затворени очи дури се вознесува и шета низ трансцендентните предели на здодевно идентични зборови и мисли: тоа се зборови кои во идеален стереотип се преповторуваат цел еден човечки живот и сами по себе попримаат нешто, некоја ма-
ја од камените блокови на Сидот на плачот и се пресоздаваат и самите во камен. Меѓу хасидистите владее уверување дека сè она што го читаме од каменот не го запишала човечка рака: привид се буквите и словата што ги забележуваме врежани во него! Тие букви, веруваат тие, се покажуваат и исчезнуваат; еден човек на ист камен чита едно писмо, друг човек – сосем друго писмо. Паралелен е патот на пресоздавањето на писмото со пресоздавањето на човекот.

Тука, човекот создаден од писмото – во писмо се пресоздавал. Писмото, веројатно, е втората алтернација на каменот, па затоа и човекот подеднакво е и камен и писмо.

Гете ќе рече: „Учењето на камењето е немо, занемува и оној кој го посматра, а суштината на она што човекот од нив го научува не може да се изрече.“ Така човекот постапно занемува и така каменот станува продолжение на човекот. Така се покажува и тече нивната меѓусебна преобразба. Огромната, навидум – бездушна, материја на каменот, му го одзема зборот на човекот. Во нештата постои само она што човекот го остава во нив; сеедно како ќе го именуваме тоа: убаво направеното скапило, прекрасно соѕиданиот сид, песната на Аниз Колц или композицијата на Томислав Зографски – сеедно. Уметност ли, дарба ли, наука ли, религија или пак сè заедно во – едно.

Да се биде во Ерусалим, незабележливо значи да го преселуваш врз себе оној ист уплав, оној спастичен израз, оној тетанусен грч, оној познат циничен *risus sardonicus*, што го забележуваш на лицето на католичките мисионери тука, најчесто од Скандинавија, чии усни само молитвата може да ги помрдне горе-долу и кои со раце дланка на дланка, со часови чекаат во редот за да се доближат и да го допрат каменот на Божјиот гроб. Гледајќи ги, човек автоматски го преповторува Хамваша: „Никогаш не треба да се заборава дека таму кај што постојат големи, сјајни цркви, изградени со голем напор, украсени со скапоцено богатство – нема слободни луѓе. Народот таму е роб на својот владетел; владетелот е роб на робовладелството; а заедно сите се робови на човековото лудило населено во црквата: на вистинскиот владетел – демонот.“

**Камен – монах: молчалив, ѝришаен,
рамнодушен. Сиот во – тајни.**

И одново: тука, во Ерусалим, како сè да е создадено од камен. Камен – монах. Притаен, молчалив, рамнодушен. Целиот во некоја бесконечна меланхолија. Сиот во тајни. Скромен: димензиите на своите огромни блокови ги крие под правта што ја трупаат вековите и ветровите од пустината. Камен тука не е како неговиот брат – камен, од Египет: „симетричен, пресметан, прецизен, апстрактен“ и не е како неговиот брат – камен, во Кина: „Кинескиот сид е семеен: сид на топлината, зголемена ограда околу куќата, граница на интимноста.“ Каменот во Ерусалим во сето негово битие е пресоздаден во календар на човековата историја, во отворена книга на човековите страдања, во сведок на најголемата духовна помисла. Триесетина векови пред нас овој камен ги слушал псалмите Давидови, дваесет и пет векови пред нас, овој камен потреперувал од страв и самиот горејќи во огромниот пожар што го запалил Навуходоносор; овој камен го помни целувот на Александар Македонски кога се наведнал да го помилува својот предок камен – дедо, пред сидовите на Ерусалим: овој камен го помни говорот и проповедта на Исуса, ја помни сенката на Јуда, го помни ужасот што го оставија покрај пештерите на Кумран легионерите на императорот Хадријан. Ја памети овој камен светлината на молњите. Овој камен е презаситен од мисла и ничија друга мисла, освен својата – не прифаќа. Туѓата – каде, и врз што да ја стави? Камен е! Сè што можело да се издржи – издржал, сè што можел да збере во себе – збрал!

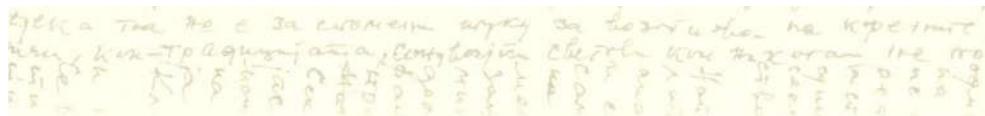
**Мийойејско ирејознавање на времето
чија музика ирае колку и човечкиот живот**

Шетам по улиците на Ерусалим и се сеќавам на нашите убави мијачки Поклади. Во долапчето во Долна одаја – иконата и запаленото кандило. И во земјено чиниче – камчиња. Заоблени и мазни, и во сите можни бои: црникави, бели, окер, небесносини, зеленикави, црвеникави. Ги носи мајка ми, налеала малку света водица врз нив а потоа, и со водата, и со камчињата, и со крстот, нè врви еднопоедно сите деца, нè замива и нè разурочува со нив. Сите тие биле носени оттука, од Ерусалим. Собирани биле низ камењарите на Светата земја, одронувани, можеби, и од Сидот на плачот, како што го правам тоа и јас во овој момент, собирани од Давидовата кула, корнети од Патот на страдањата. Ќе нè замиеше со камчињата, ќе се прекрстеше и одново ќе ги вратеше во долапчето. Со години така. Во домот на мојот прадедо овие камчиња биле донесени уште пред него, од самиот татко негов – Жунгул. И секој што ќе се врател од Ерусалим, носел барем прашинка од овој град! Тоа било најголемото богатство што, воопшто, можело да се донесе. Трпеливо се собирало тоа: прашинка по прашинка, камче по камче, и уште потрпеливо камчињата стојат во долапчето и чекаат потомства и потомства. Во нив е пренесена стрпливоста на светците, но и трпеливоста на времето. Во нив се пренесени молитвите на сите мајки кои прошетале низ нашата стара кука. Во нив се отелотворени сите сознанија и на предците и на потомствата. И мајка ми дури ја пееше молитвата милувајќи ги детските обравчиња со камчињата, таа и не знаејќи нè допираше со сите архетипи на духовната песна, како единствен јазик на

кој биле молени боговите да нè спасат од сите страдања. Рефренот на таа песна на мајка ми „живи, здрави и весели“ и ден-денес одекнува низ сеќавањето како митопејско препознавање на времето во кое чудната музика на нејзиниот говор ги поземаа ноки-те и утрата па зрачат тие и сега со таа музика; непрекинато: цел еден човечки живот!

**Одглас на некоја далечна религиска аго-
нија
иришана во гласот и во движењата
на раката од твојата мајка**

Тоа занимавање со камчињата на Поклади, беше и останува духовна свеченост која низ времето се преобликувала во нешто далечно, па поради тоа и во нешто – трауматично. Ритуалот детето да биде допрено со секое камче, одделно, зрачеше со некој таен говор, со некоја сила која детето и не знае и не умее да ја протолкува. Тоа е некој далечен одглас на некоја религиска аго-нија во која има едно смилено и одмерено движење на раката од твојата мајка, движење преполно со таинства низ кои се прогонува секој страв и се довикува надежта. Тоа е некој хармоничен расплет низ кој неизвесноста е заменета со уверување дека ќе останеме живи и здрави и весели. Тоа е еден вид душевна регенера-ција и излез од стравотниот виор на тајните низ кои пустошат зли духови. Беше тоа голем и сигурен мост преку кој минувавме од ужасите на мијачките зими во предел на бесконечно убави и расцветани ливади...

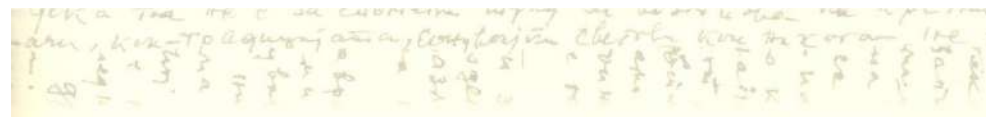

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

Се загледувам во сидовите на Божјиот гроб. Изгорено стракче здравец, никнато во, речиси, невидлива цепнатинка меѓу два блока камења што ги президувале крстоносците. Внимателно го допирам стракчето, го вртam меѓу прстите и забележувам голема разлика меѓу здравецот во градините на Македонија и овој здравец тука. Здравец – болник, никнат од правта на светците: блед, исушен, тенко стракче... Овој здравец, тука, живее со секавањата на далечните и бујни зеленила и води кои некогаш бликале низ оваа долина. Ова, безмалу, скаменето коренче здравец помни еленчиња кои потскокнувале во долината меѓу бујните реки. Еленче – братче на нашето кое во еден скок, во еден Еленскок, ја напишало најубавата лирска поема во мијачките краишта. Денес ова коренче здравец е цвеќе – намерник, чие семе било развеано од некаде по волја на ветровите кои немаат ниту граници ниту татковини.

Ова осамено и изгорено коренче здравец израснало во спомен на Каин. Онемена Каинова песна. Крвава братска одмазда.

Загребувам подлабоко во каменот... Каменот тука е некој не-одгатнат палимпест: далечна луња го преполовила стеблото што фрла сенка над каменот. Во таа сенка, дамка црвеникав окер и веднаш под дамката – начичкани метални крвчиња! Одвратно! Грозно! Каменот не сака да трпи понижувања! Не сака натрапник во неговиот дух! Во пукнатините на каменот, веднаш покрај невино-то стракче здравец, крвчињата на Крстоносците позеленеле, се скамениле. Здравецот врз нив – лебедова песна на оние кои некогаш ги лепеле врз каменот! Здравецот – единствено бајраче што потсетува на душата од оние кои залудно се обидувале да се вратат назад. Повеќето од нив останале закопани во правта на пустината.

ОКОТО, СВЕТИНИТЕ

Каменот ѝ го оснажува ѝамѝењето

Неколку дни едноподруго кружам од Давидовата кула, надолу, Сидот на плачот, ридот Морија, Божјиот гроб... Успевам од сидот со голема мака да раскопам едно од тие крвчиња. Дрвено е. Грубо делкано со ноже, но веќе позеленето од оксидацијата и во допир со метални крвчиња. Којзнае зошто се наведнувам кон подизгребаниот сид. Помирисувам. Одново. Според легендата за Прометеј, каменот мириса на човек. Овој камен – споменик на духовната миризба на мојот прадедо, која се насетува од сите букви на неговиот запис. Особено од зборовите во кои е вглобено она дрвено и потемно „О“.

Тука, во Ерусалим, небескиот, божјиот камен бил необработен, недопрен од човечка рака, но подоцна бил отфрлен од сидарите и користен само за функцијата камен-кошлија на Првиот еврејски храм. На камен бил поставен и Ковчегот на заветот. Во олтарот на православните цркви – стои камен врз кој се ставаат дарови Каменот – леб Божји. Шаманите низ црн камен ја довикуваат својата видовитост. Младоженците на обичниот камен му се молат за пород и потомства. Камене на љубовта. Со камен се довикуваат дождовите и плодовите. Црниот камен – конкретен израз на Големата божица – Мајка, Кибела. Има и други имиња: Кибела е наша, на Фригите, на оние наши далечни предци кои ги напуштиле нивјето и домовите во Македонија. Ја бранеле Троја, војувале против Патрокле и Ахил и се населиле во вулканската згура на Анадолија. Има звучно камење кое пее; камење кое лае; камење кое сака да прошета од едно место до друго кога е полна месечина; има камење кое е помeko од сите визглавја; има камење со

кое се довикуваат овчарите на Бистра и на секој камен му ставаат име. Ниеден камен нема две имиња: само едно и единствено, а како го прават тоа овчарите, како се договараат – никој никому да не му го менува името на каменот – тоа само тие го знаат.

Каменето го оснажува памтењето и гледа подалеку од видливото. Тоа во невидливото и се населува. Потопло му е, поспокојно е. Сидовите на Ерусалим соиздани од јаспис – градот од чисто злато! Темелите на градските сидишта украсени со сите видови драго камење. Дванаесет темели – дванаесет видови камен. Првиот темел – јаспис, вториот – сафир, третиот – калцедон, четвртиот – смарагд, петтиот – сардоникс, шестиот – сард, седмиот – хризолит, осмиот – берил, деветтиот – топаз, десеттиот – хризопрас, единаесеттиот – хијацинт и дванаесеттиот – аметист! Ги набројав сите по ред, зашто ако се прескокне еден камен од Библијата – сте направиле најголем греш па поради тоа не ќе остане камен за нас некогаш да нè – откријат!

*Нојем, камењето од околните ридови
ќе се довлечкаат до камените куќи*

Во Втората книга на Мојсеј (Исход) 20–25 е запишано: „Долку пак ми направиш олтар од камен, немој да ми правиш од делкан камен, зашто ако повлечеш по него со железо ти ќе го осекнавиш.“

Не допирај го каменот без потреба, не вознемирувај го. Само гледај го и – молчи! Скаменувај се! Не минувај врз него со железо. Како ти е тебе да те грешат со ножови?

Еден сјаен поет на модерниот еврејски дух, Јехуда Амихај, во уште посјајна метафора го одгатнува битието на каменот:

*Тажно е да се биде жрадоначалник на Ерусалим,
ужасно е.
Како може некој да биде жрадоначалник на ѿаков жрадо?
Што да ѿрави со него?
Ќе жради, ќе жради, ќе жради.
А нојем
Каменето од околните ридови
ќе се довлечкаат, ќе лазаат
До камените куќи
Како волците кои доаѓаат
Да завиваат на ѿциите
Кои им сѿанале
Робови на луѓето.*

Овој Ерусалим, ова длабоко и бесконечно молчење, е само привид. Некој или нешто те прогонува во овој град да се вдлабочуваш во густата маса на трахитот со неговата таинствена сомнителност, со еден помрачен поглед; да се помируваш со една постојана, непроменлива тежина, само за момент да подзаборавиш и да се загледаш во немошта на облакот, за веднаш да го почувствуваши скриениот говор на каменот во Ерусалим. И колку е молчењето подлабоко – толку е потежок тој мир, и колку немошта е понеподвижна – толку попородно зрачи од него голем идентитет: големото, активно исполнување на просторот – тврдото, тешкото распространување...

Оној кој еднаш ќе стапне во Ерусалим – засекогаш останува негов заробеник. Има мигови во овој град кога, застанат сам спроти себеси, влегуваш во некоја сопствена исповед и не чувствувајќи притоа дека постапно тука оставаш дел од себеси и стануваш составка на каменот. На секој збор тука му претходи остра тишина.

Допирот со Вечниот град е твој допир со вечна земја, допир со вечни окови кои доброволно ги ставаш на себеси потпишувајќи тестамент според кој со тебе понатаму ќе владее духот на тишината...

ЕРУСАЛИМ – ОГРОМНА ИМПЕРИЈА НА КАМЕНОТ

*Живи или мртви – сеедно;
Секогаш – сами...*

Каменот во Ерусалим е алфа и омега на сè: прв сведок на светлината, прв нејзин одраз и глас. Домовите и вратите, улиците и прозорците, Сидот на плачот и Светиот гроб, Давидовата кула и Каменот на миросувањето на кој било положеното тело на Исус пред да го спуштат в гроб, сè заедно и сè одделно – е камен. Сè е камен: и песната, и молитвата и плачот. И протестот и отпорот – израз наоѓаат во каменот.

Тоа камење во Ерусалим подеднакво говори колку за мртвите толку и за живите. Па сепак не е сето тоа некоја грамада, некоја бесцелна и безлична маса. Секој камен има во себе нешто одделно, нешто само негово, според кое се разликува од мноштвото или од другото: живееш со прелага дека врз секој камен е врежан нечиј знак чие писмо и суштина ги распознава само еден и ниен друг. Знакот, буквата, орнаментот, сеедно колку издиференциран, – ги распознава и му припаѓаат само на еден; на оној кој, веројатно, никогаш нема да го знаеме. И глеј чудо: на еврејските гробишта во Ерусалим – безмалу истите посвети врз камењето како и во

расказите на Иво Андриќ за еврејските гробишта во Сараево: „Мајка која проштаваше сè и за која постоеше само еден закон – љубовта“; „Живи или мртви – сеедно. Секогаш – сами“; „Изгоре. Јас сум твојата пепел“; „Лежи и не мрдај! Доколку се молиш – моли се тихо. Но не моли се за себе“; Читајќи го последново – си помислувам на нашиот монах Исаија: Беше време кога живите им завидуваа на мртвите...

Од Давидовата кула да се погледа на стариот Ерусалим – значи да се погледне во ритмите на историјата и на времето, во големите преобразби од кои не преостанало ништо друго освен големиот и неунештлив споменик на човековото идентификување со – каменот.

Во каменот на Ерусалим се наталожени голем оган и голема мудрост. Во камење е згуснато големо историско време. Болска и ноќе овој камен, сеедно што не го допира никаква светлина: соголен, испран, чистен од светлосните јазици на неговата земска природа. Многу претпазлив треба да биде вашиот допир со каменот тука: најпрво доближете му се со врвот на прстите и дури потоа положете ја дланката врз него: Како на фреската на Микеланџело во Сикстинската капела во мигот кога Бог го допира човекот со врвот на прстите. Секој камен тука е некој волшебник и исцелител, сведок на пророци и апостоли, на евангелисти и безимени кои ја создавале Библијата. Секој од нив, значи, минал низ мноштво физички и духовни огнови. Сето камење заедно – голема и чудна книга, сè уште недопрочитана, сè уште недопрена. Се обидуваши се доближиши, ја подотвораши но во неа ти не забележуваши ништо: страниците бели и една огромна надоаѓа од нив пресоздадена во неодгатливо писмо. Загледан во него – стануваш медиум преку кој почнува да говори каменот. Неговите страници мислиш

дека се празни а каменот те поучува: вистинското памтење се пренесува низ тишина. Проблемот на невидливиот свет е – тишината...

Поради сето тоа, на наш, човечки јазик речено: секој камен е одделна научна монографија: библиска книга за историјата, религијата, филозофијата, сегашноста. Илјадници соништа, копнежи и чувства ја составуваат огромната империја на каменот.

*Пајейично небо над Јудеја, со многу ийици.
Нивнойо ийисмо брзо се распаѓа под дејсйиво
на свейлинайа.*

На мал но мошне бучен плоштад во еден од трговските центри на Ерусалим, во Рускиот квартал, – препис на „Нокните кафеани“ од Ван Гог: „На мојата слика, настојував да соопштам дека кафеаната е место кај што можеш да се упропастиш, да полудиш, злосторство да направиш. Настојував, исто така, низ контрастите на нежно розовото и крвавото црвено, преку бојата на винскиот талог и нежното зелено на Луј XV, кои се во контраст со зелено-жолтото и тврдото зелено-сино, и сето тоа во атмосфера на усвитена печка и блед сулфур, да изразам нешто што прилега на мрак, на една убиствена клопка.“

Сè на овој плоштад е препис на „Нокните кафеани“... Тука или навистина никој никого не познава или пак, што е поверојатно, не сака да го познава. И келнерот тука, на масата што му припаѓа само нему, лежи во занес и со кржави очи. Залуден е твојот обид да му се обратиш. Излегуваши на плоштадот. Крупен, млад руски Евреин, доселеник од Санкт Петербург, пее ли пее: низ еру-

салимската ноќ црвенеат неговите крвави слогови низ кои блик-нуваат Волга и Дон и низ оваа пустина ги оживуваат мртвите... Се населуваат некои познати пејзажи на елегии и бели брези. Не постои скапоцен камен што ќе надомести барем слог, барем такт од песната на ова момче; нема таков камен што ќе ја замени љубовта со која момчето се распеало.

Одамна такво духовно страдање за Русија не сум доживеал!

Утрината стоиш сосем сам пред Давидовата кула. Огромно пролетно сонце шета по покривите на древниот град, се тркала по ридот надолу, скока од чемпрес на чемпрес и набрзо сè се пресоздава во белина на млеко. Погледната оттука, долината кон Мртвото Море прилега на една огромна костурница. Над неа едно, час рамнодушно – час патетично небо, со многу птици чие писмо брзо се распаѓа на светлината. Гласовите на овие птици – танки и остри, од кои поцрвенуваат сенките на Маслиновата Гора. Веќе раззеленета...

Светлината над Ерусалим низ брзи пресврти ги открива сите тајни на градот. Тоа е светлина која запишува богати ликовни метафори, која бодри и охрабрува, светлина која има посебен семантички клуч со кој ги отклучува сите скришени места на реалноста тука. Ерусалимското небесносно лесно ја одгатнува глупоста на ограничениот простор на кој му робува човекот денес.

Ерусалимското небесносно незабележливо нè ослободува од чисто физичките и нè отиснува во духовни сфери. Таа небесносна магија ја открива бесконечноста на битието и неговото чувство за длабочина: отаде океаните, отаде небото. Непознатото кое во себе крие и љубов и убавина, станува сè поблиско и повистинско.

Суштината на автентичното е во неговото трајно и издиференцирано втемелено врз промена а не врз скаменување: врз ова

ерусалимско небесносно, утрово паѓа некоја чудна сенка и сега тоа има и своја звучна посебност која ја изострува проникливоста на намерникот во овој пејзаж, ја ослободува неговата потсвест од непојаснивиот страв населен во неа, интуитивно го позема говорот на житејската семот, воспоставува трајнлв врска со животот, те поврзува со домот и со децата, со другарите и со пријателите, и ослободувајќи те од илузиите, одлепувајќи те од бурите на животот – те фрла во некоја внатрешна потреба од пуританштина и аскетизам; заробен си од некој скриен облик на егоизам.

Ова утро во Ерусалим покажува дека природата ниту случајно ниту безразборно ги одбира боите. Во и околу овој град, боите се суштинска предназначеност и определени се од ритмите на честите промени на светлосната сила: сенките тука имаат подлабока врска со емоциите; тие тука не се само декорација, орнамент туку составка на животот. Млечно-белата и небесно-сината боја над овој предел не се рожба само на светлината: помислуваш – тие се иманентна составка на предметите, на плодовите, на ретките и кривки стебленца предвреме исушени и поднаведнати како старчиња, на камењарите и на карпите, горди, молчаливи, бесконечни. Само тука, во Ерусалим, светлината лази по згорнината на предметите, по покривите, по сводовите, по куќните огради, по портите и по прозорците; над сè што живее во сенка на Давидовата свезда. Тука, значи кога ќе допреш некој предмет, светлината не потонува во него туку таа се префрла на тебе, го поткрева предметот, го позема в раце и го шета низ просторот.

Оваа светлина, тука, на зборот и на неговите структури, им дава поназначена звучна карактеристика. Уште Аристотел нè поучуваше дека природата љуби спротивности и дека од нив развива хармонија а не од сличности и блискости! „Сакале ние или

не – велеше Пикасо – составки сме на природата. Таа на пределот му го наложува својот карактер и својот изглед. Светлината на некој предел јас никогаш не ја подражавам: таа просто напосто – ме заплиснува; моите очи ја забележуваат неа а мојата потсвест ја фиксира неа. Раката ги одразува само светлосните сензации...”

*Гледајќи ги морето, небото и ѕвездите
јас сејно тоа го прикажам со мноштво крстови*

Привид е или тоа некои други закони владеат тука и за светлината? Таа никогаш тука рамномерно не ги осветлува сите предмети: кон секој предмет како да има свој посебен однос! Некои нешта осветлени се отстрана, индиректно. Секогаш некој дел од предметот, каменот, сидот е во – сенка; други нешта, пак во ист миг како да се осветлени од сите страни: како да постојат две светлини: една на небото и друга – на земјата; една од оваа страна, друга од – другата страна на нештата! Точно поради ова човекот тука има многу попрецизна претстава за масата на предметот; едноставно ја чувствува неа, неговиот поглед е заробен во третата димензија.

Во Ерусалим сè е некој далечен одзвук на небесно-сината или подзагаснато бела боја. Боите и звукот се најраната азбука на овој предел. Да се насети реалното тука – значи да се допрат акценти од звукот што ги расфрлаат каменот и светлината заробени во Библијата.

Слегувам по североисточниот дел од ридот на Давидовата кула. Остатоките од Вториот еврејски храм – веќе се насетуваат.

Оваа патека, како и сите други тука, си има свое сопствено име: „патека кон невидливото“! Одново, значи допир со символите.

Она што паѓа в очи е дека движејќи се по овој пат луѓето како да ја губат способноста на говор, како да занемуваат. Никој и ништо не зборува.

Во замаглените пред мене од овој рид се насетува Мртвото Море. Некоја густа сенка паѓа точно над првиот срт кон исток. И никаде како тука и никогаш толку многу не се совпаѓаат овој предел и Мондријан: „Гледајќи го морето, небото и ѕвездите пред себе, јас сето тоа го прикажам со мноштво крстови... Бев постојано под впечаток на величието на природата и се обидував да ги изразам нејзината широчина, единство и мир...”

Оваа белузлава светлина и овој белузлав камен – белузлав ракопис испишан колку врз мракот на вековите толку и врз духовните свечености на овој предел. Тука човек ќе најде на стракче бел цвет во цепнатинка на камен: стракче тенко како игла; бели листенца понежни и од крилца на пеперутка.

Името на цветот: каменика! Не обидувајте се да му се доближите на овој цвет со прстите: листенцата ќе ви останат на прстите! При повев на ветрот цветот се свиткува и постепено, листенце по листенце, се вовира во цепнатинката на каменот и сирка сè дупри не одмине ветрот. Така и ноќе: бозливо цвеќење; се плаши од заедничкиот мрак и му се предава на свој мрак. Така:

*Единствено метафората ги усогласува
луѓето и камењето.*

*И ги зоружува. (Не во мислите
туку во нештата). Открива.*

*Камениката е мој цвет
зошто ги разорува карките.*

Така Вилијам Карлос Вилијамс размислува за камениката: како за метафора која здружува и открива!

Едно невино стракче – достатно за да ја разори цврстата и тешка структура на пејзажот. Доколку беше малку страшно цвекето – засекогаш инертноста на овој камен ќе останеше недоп- рена.

Секој архетип, пред сè и над сè, се поима како јазична парабо- ла. Без стракчето каменика, овој митски простор никојпат не би бил толку спокоен: камениката е негова рожба и единствен израз на вистинско спокојство и мир. Тој цвет тука е праизворен јазик и на каменот и на светлината; нивна митологомена која е препис на митските слики: и Еремиј, и Нехемиј и Езра, пред нив – Ребека и Рахела – талкале низ овој предел и мирисале каменика.

И не само Египќаните туку и Ацтеците но и Евреите, со те- жината и трајноста на обликуван камен, ги формулирале своите конечни искази за да им се противстават на минливоста и на смрт- та. Но камен – со стракче каменика никнато во некоја од невидли- вите цепнатинки. И како доказ дека каменот е жив и како бајрак на тој и таков живот!

*Во секој од нас се крие
искра од исконската светлина на семирој*

Ерусалим е единствена архитектоника поплавена од сина и златна светлина. Меѓу розовото и сивото на каменот, понекогаш, искрснува азурот, се распрснува насекаде, за ноќе да се пресозда- де во опал а изутрина во сафирно сивило. Меѓу човечкото и небес- кото – стои Ерусалим, записан во архангелска светлина.

Апостолите проповедаа дека праисконска светлина е – збо- рот. Неговата светлина е духовна светлина.

Поради тоа и светлината на сонцето се восприема без посред- ник, најинтуитивно. Светлината на зборот, значи единствена што му претходи на сонцето.

*Првиот вонсеитилен збор со кој човекој именувал некој
или нешто била – светлината. Веднаш по неа – иттицата.*

*Така, светлината, иттицата и човекој, се првиот тројство
на вонсеитилната ситиција.*

И бидејќи небото е светлина а земјата мрак, и бидејќи мракот е сила која разјаднува сè, вклучувајќи ја и светлината – нејзе ѝ тре- ба помош. Светлината се храни со човечка крв: кај Ацтеците жрт- вите на принесување човечка крв имале карактер на вистински колежи! Огромни толпи народ, преплашени да не дојде до помра- чување на сонцето и да не би да завладее вечен мрак, ја жртвува- ле сопствената крв и ја довикувале светлината. Бидејќи секој из- грев е поинаков од претходните – тоа и секоја светлина која до- прва би дошла – бара и друга крв. Така се раѓале и израснувале вистински цивилизации на страв од мракот. Така светлината на си- те космички и цивилизациски нивоа прераснувала и во симбол и во метафора. Така духот прераснувал во збор, така зборот прерас- нувал во постојан довик на метафори кои поимот слободен човек го поистоветувале со смислата на светлината: „Разбуди се, веќе се дени, стигна светлината твоја, и славата Господова те осветли зашто глеј, мрак ќе ја покрие земјата и темно народите; а тебе ќе те осветли Господ и славата негова ќе се покаже над тебе...”

(Исаија: 60:1-4). Една од централните доктрини на Библијата е проповедта дека на патот кон совршенството не смее да се брза.

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

Неопходна е, како и за сè друго, божјата припомош, а за да чуе Бог – неопходно е време!

И не само птиците на Сен Џон Перс кои „ни чуваат нешто од песната на создавањето“, туку и во секој од нас се крие искра од исконската светлина на семирот.

Светлината во Ерусалим е жив сведок на сите времиња. Таа е дел од космичката свест преку која се одгатуваат сите нешта. Иманентна е зашто е дел од иманентноста на свеста: во своите конечни манифестации таа свест е дефинирана како – светлина. *Составките на светлината не знаат што е време*: сите часовници, независно на каков погон работат – ќе застанат доколку би се движеле со брзината на светлината!

Честиците на светлината не знаат и простор што е: низ просторот минуваат без да загубат и трошка енергија! Затоа светлината не може да се види: светлината го прави „видот можен“. Според тоа, светлината е сила самата по себе, безвременска и беспросторна, самата по себе, материја на ноуменот, но едновременно и материја на реалниот свет.

Светлината и каменот во Ерусалим се комплементарна вредност на еден и ист ноумен. Каменот, особено заоблениот, од ветрови и време кои минале низ него, се завиткува во свилено шамиче и како свето наследство се предава од татко на деца.

И ден-денес тука се верува дека тој камен ставен под перница може да го оживее твојот предок доколку и тој претходно стапнал или го допрел со рака истиот камен! Ќс го оживее само колку да му го чуеш гласот, а потоа одново предокот ќе си се врати во каменот. Тој камен има волшебни својства: светка во мракот; во големите суши довикува дожд; како и каменот на Јаков, и низ твојот камен можеш да го чуеш гласот на Мојсеј кога им вика или ги по-

гел а таа те с за својот живот за дозволба на крстот
ам, кои трагнаа, ама, симболизираше чекорите на хора-те

B

ОКОТО, СВЕДЛИНИТЕ

учува толпите низ Синајската Пустина. Духот на каменот лежи во подножјето кај што извира водата што го храни Дрвото на животот. Во епоха каква што е нашава во која исчезнува смислата на самопрелага – каменот е симбол на она кое никогаш ниту се ништи ниту исчезнува.

Говорејќи за нашата епоха, големиот Кандински велеше: небото е празно. Мртов е господ. Велеше уште: сè има своја тајна душа која молчи. Велеше дека сè што е мртво – потреперува... И сè како резултат од разбивањето на атомот: „Разбивањето на атомот доведе до разбивање на целиот свет“ – рече Кандински, и отиде уверен дека е во право Хлебников: *Кој сака да изгради оишئيо-азиска светii во iiеснииie и да раскаже за Волга како река на Ин-дорусииie и да ja искористии Персија како агол на рускаиia и македонскаиia насока...*

Сонцето во Ерусалим е на дофат на рацете. Тоа каменот тукашен ли го довикува толку ниско да стои? Качи се на овој сид сидан од крстоносците и дофати го!

Никому уште не му текнало ова сонце да го симне меѓу овие луѓе и овие улици:

Каменьейто одаїи низ воздухой, свейло
– бели, свейло –
носи.

Тие нема да се симнајт, нема да паднајт,
нема да поџодајт. Тие одајт
нагоре,
како малечки диви рози,
и така се отворатајт
и реат кон тебе, ти моја тиха,

иш моја висинска:
 Те гледам, иш ги поземаш со моите
 нови, со моите
 сечии раце, иш ги сфаќаш
 во ивијорна светлина, која никој
 не треба да ја оилакува,
 никој не треба да ја именува.

Во спротивна насока од сонцето, значи, се искачува камењето на Паул Целан и шетаат низ воздухот тие светлосни, тие светлосници... Сè е една целина, дел на духовните циклуси и на космичкото единство: сонцето се симнува надолу – камењето се извишува нагоре и шета по небесата. Тоа особено е впечатливо во самото пладне: во неподвижниот миг на светлината, во блесокот на нашата невидлива средба со Бога... Тогај небото над Ерусалим е најерусалимско сино. Таа боја во тој миг пробива сè: минува низ каменот, низ металот, низ душата.

Тоа тогаш ја смирува разгорената страст, жестокоста, лудилото и наложува апсолутна смиреност и спокој. Во точно такво пладне, христијаните – пустиножители, тие филозофи – херметичари, во нивните темни наметки, ги напуштале своите пештери, се ослободувале од нивните нечисти духови и ѝ се предавале на пустината. Во еден момент останувале засекогаш нејзини заробеници. „Темниот јаглен едноставно е – јаглен“, – би рекол Кандински. Во точно таков миг на пладнето, хорови со илјадници и илјадници псалмисти, симетрично поделени – машките на десната а женските на левата, при поставувањето темелите на Вториот храм, ги пееле Давидовите псалми низ мелопоечки дијалог. И денес е зачувана таа форма: пред Сидот на плачот оддесно се мажите – од-

лево жените, но не пеат туку сонуваат и шептат со Бога; поминаа времињата на човековите радости кога се пееше...

Тој миг над Ерусалим, ерусалимското пладне, е миг кога градот не му припаѓа никому, или пак им припаѓа на сите што го сакаат него: тоа е миг на вистинска светлосна штама: луѓето, сосе куќите, сосе улиците, сосе камењето се вознесуваат во воздухот и шетаат со камењето на Паулцелановите небеса...

*Далеку сум од тебе
 како јагленост шума кога бил...*

Пладнето во Ерусалим – миг светлина кога по тајни патишта ја спелува мислата а со неа и сè друго невидливо; миг кога при јарка светлина животот се пресоздава во пустина; кога надоаѓа однекаде Кандински и извикува: светло е, но темниот јаглен едноставно е – јаглен! Или, како што тоа ќе го испее Ј. Амихај:

*Далеку сум од тебе
 како јагленост шума кога бил...*

Ерусалимското сино е говор на зенитот. Од тоа сино не постои ништо подлабоко: бесконечна празнина во која неповратно тонат сите провидности и сите човекови соништа. Зад превезот на тоа сино предметите стануваат бестелесни: оттука натаму тие ќе постојат дематеријализирани, составени од пустош во пустошот. Студено е во длабочините на тоа синило, па сепак: најблиску е до сонот! Нели сонот е постојано увежбување на принципите отаде смртта? Отаде бесконечното, нечујното и невидливото? Кандин-

ски ќе рече: Во движењето на синото во исто време се гледа оддалечување од човекот и движење кон својот сопствен, син центар. Тоа и такво сино води во предел на тиха меланхолија, наспроти „секојдневното“ сино од кое исчезнува стравот, се засилуваат надежите, мислата и копнежите.

Египќаните светлината ја поимале како единствена форма на вистината. Сметале дека секој збор и секој звук си имаат своја светлина, или поточно – своја боја, а на бесконечната еврејска вистина, единствена што ѝ соодветствува, е ерусалимското сино во пладнето. Една квечерина во Париз, поетот Атанас Вангелов нè подзастана Петрета Бакевски и мене и покажа кон небото: „Погледајте ја оваа боја на небото. Тоа е карактеристичниот париски ултрамарин! Не тежнее кон усовершеност, но дише во пориви и тага.“

Слично на градинчето од баба Доста во Лазарополе, на јазот под Дупчиња, жестоко сред ова ерусалимско пладне, ужасно до лудило, удира в очи мало поле со жолти цветови! Густо начичкани! Нивната светложолта боја – како пискавиот звук на рогот на Десеттата римска легија! Гете за оваа боја би рекол: „Предизвикува ужасни потреси: како сврдел се забива во видот! Сила на волја и амбиција.“ Подоцна откривам: тоа не е никакво поле, туку дворче на некој добар домаќин!

Исак Њутн ова жолто го поистоветува со горното „си“ од музичката скала...

И мртвите тука никогаш не му биле препуштени на мракот: им пришивале кожни амулети со симболи на сонце и така ги погребувале. Така, човекот и светлината, од една страна, и светлината и каменот, од друга, и во смртта продолжувале како составки на еден ист атавизам, на една иста хипостаза, на еден ист архетип.

Пладнето во Ерусалим е неподвижно, заковано. Светлината во него се поима како редослед облици кои постапно изнурнуваат во просторот, се покажуваат еден по еден, и ти си сведок на нивното постапно заболување: тука предметите и облиците немаат рабови, зарамнети се и во допир едно со друго, при што, незабележливо, поголемото преминува во помало. Тоа се мали сводови кои неосетно ја допираат небесната синевина и преминуваат во составки на светлината. Недостига само малку интуиција за да се насетат оние фини потрепериња пред вас кои се совпаѓаат со првите испрекинати одгласи на некоја молитва која доаѓа до вас: та нели – прайсконска светлина е зборот? Доколку не со светлина, со што друго би го одгатнале небото?

Квечерина, небото над Ерусалим е многу ниско раздробено и проникнато со виолетово и со многу тага како пониска страна на громот; како кратката остра и светла трага што ја оставаат громовите зад себе. Она осамено стракче бело цвеќенце, никнато во цепнатинка на каменот, се готви да си ги прибере листенцата зашто веќе ја насетува нокта околу себе. Но на оваа светлина тоа веќе не е бело туку сино: тиха мелодија, црнечки блуз што ја пее древното камење на Ерусалим.

УЖАСНИТЕ СЕНИШТА НАД ЕРУСАЛИМ

*Ојсџаји од мене.
Жал ми е да ти срамнам со земјата.*

Шеташ покрај Сидот на плачот и постапно почнуваш да веруваш дека тој некогаш ќе посведочи нешто и за тебе. Од купиштата поземаш некое небесно-сина камче, полупрозирно, го вртиш в раце, откриваш траги според кои тоа некогаш горело од некој далечен гром. Го принесуваш до усните, го бакнуваш криејќи се да не види некој и си помислуваш: далечна трага од некој дамнешен метеор; трага од некои други и далечни светови... Има ритче покрај Ерусалим раскопано од громови и метеори...

Го превртуваш камчето со прстите во џебот, го допираш, мазниш, разговараш со него. Го распознаваш веќе неговиот глас. Ти вели тоа: и ти си оттука! Тука е роден и твојот прадедо Адам, на исто место каде што е распнат и Исус: на Голгота. Овој чемпрес, вели тоа, ги помни и Давида, и Соломона и Исуса. Лушнуваш парченце од кората на чемпресот и го ставаш покрај каменот в џеб. Нека си бидат заедно, помислуваш, два мали фрагмента од други и далечни светови...

Најблискиот од тие светови е оној – на месијата: миропомазник, спасител. Во вториот милениум п.н.е., секој владетел или

свештеник кој успешно ги водел Евреите – бил нивни месија. Прв меѓу нив бил Мојсеј а потоа... и – Саул, крал на Евреите од XI век п.н.е. Залудно Саул се обидува да осамостои световно владеење наспроти теократското: Давид, со цел да го симне од престолот – им се приклонил на Филистејците и со нивна помош застанал на чело на Јудеја. Нивни – месија.

Секој месија имал бројаници од ситни мазни камчиња во нај-различни бои. Ниедна бројаница без синкав провиден камен – не значела ништо. Едноставно – таква не можела ниту да постои! Моето синкаво, небесно-сина камче во џебот го памети својот месија. Давид?

Името Давидово е кратенка од еврејското *Dod Davahu* – љубимец на Јахве. Тоа е вториот еврејски крал кој владеел во X век п.н.е. По потекло бил од Витлеем, сограѓанин Исусов. Не се знае меѓу двајцата Евреи кој бил поголем јунак... Се секавате ли на Давид и – Голијат? Оној Давид кој немал ниту меч ниту копје: одвај едно стапче и – прашта. Со некој од овие камења покрај нас го покосил Голијата и дури лежел овој во бессознание – му го извлекол мечот од појасот и му ја пресекол и главата. По ова Давид ја преповторувал заканата од Јоав: „Отстапи од мене; жал ми е да те срамнам со земјата!“ Оваа закана посебна функција имала во тоа време: крвната одмазда во Израел била неотповиклива и света. На Давида му припаѓа заслугата за нејзиното постапно исчезнување...

*Овчар, свирач на харфа,
ја – крал*

За златна епоха на Израел се третира времето од 1040 до 932 година п.н.е. Тоа е епоха во која владееле кралот Саул (1040–

1012), Давид (1012–972) и Соломон (972–932). По смртта на Соломон, настапил период на постапно распаѓање на неговото кралство на две противставени еврејски држави: Израел и Јудеја.

Сè што денес се знае и за овој дел од еврејската историја, ѝ го должиме на Библијата: двете книги на Самуил, двете книги за царевите и двете книги на Дневникот. Давид доаѓа во историјата за да ги потврди нејзините апсурди: најпрвин непознато овчарче низ камењарите на Витлеем, потоа работник во кралскиот дворец на Саул, свирач на харфа, па – крал! Определувајќи се по секоја цена да ја заштити Јудеја – сите свои сили ги сконцентрирал на Ерусалим. Ерусалим, дотогај населба без значење, постапно прераснувал во водечки духовен центар на светската историја. Го подигнал на три ридови, а одбраната на градот ја организирал на Сион, кој доминирал наоколу.

Најголемо внимание ѝ посветил на организацијата на својата држава. Цивилната власт ја организирал според принципите на тогашната египетска држава. Државното раководство го сочинувале советот на старешини (читај: претседателство!) и намесник. Заробениците не ги погубувал: работеле како робови по имотите на државата. Ја зацврснал свештеничката хиерархија. Против непријателите водел герилски војни. Суштината на одбраната на Јудеја се состоела во одбрана на – Ерусалим.

Го проширил градот на „три рида – без вода!“ Го бранел од ридот Сион. Ги открил тајните пристапи кон градот: во засек на стрмни карпи, во длабочина поголема од десет метри, во карпите бил издлабен отвор кој продолжувал во хоризонтален тунел, а потоа одново тунелот вертикално се искачувал нагоре и излегувал пред одбранбените сидови на градот! Овој тунел, едновременно, бил и таен стратешки премин, но и голем резервоар на вода која се собирала во карпите од изворот Гихон во Кедронската Долина.

Прошетката низ Кедронската Долина – е прошетка низ есхатолошки симболи: чиниш – мртва, засекогаш изгорена и уништена семантика! Треба само малку да се подраскопа камењарот или, барем, да се подразлиста Библијата за да се види дека Кедронската Долина не само што не е семантички пустош – туку постојано жива и исполнета со гробишта и други неми знаци на човековите страдања.

Над Кедронската Долина, на ридот Сион, Давид го изградил вистинскиот Ерусалим, својот волшебен Давидов град. Точно на тој рид го подигнал и својот кралски дворец. И со исклучителна припомош на неговиот пријател Хирам, царот на Тир. Од него добил припомош во кедрово дрво, познати сидари, уметници... Тоа бил еден од највеличествените кралски дворци на древните времиња: со заложници, со најубавите жени од околните царства, со дворски интриги. Така Давид станал и татко на огромно потомство...

И каков владетел би бил Давид и според какви искуства би го памтеле оние кои по него владееле доколку зад себе не оставел и ужасни примери на зло? Жената на неговиот (и од Библијата познат) војсководец Урија, убавицата Виставеја, долго време била негов човечки сон. Со сила или без сила – сеедно, го остварил својот сон: наредил да му го донесат Урија со некој извештај за борбите што ги водел. Давид својот војсководец го пречекал со лицемерна љубезност, го нагостил на својата трпеза и вечерина му дозволил да си појде дома и да си ја види Виставеја. Совесниот Давидов војсководец нокта ја поминал заедно со стражарите пред кралскиот дворец. Утредента Давид на својот командант му наредил: „Постави го Урија таму каде што е најсигурно дека ќе загине во борбата. Повлечете се потоа за да го убијат!“ Оваа срамна наредба била извршена, а жена му Виставеја Давид ја донесол во својот голем харем. Ликвидиран бил и – командантот. Кругот – затворен. Барем привремено.

Овие фрагменти од Библијата, во безброј варијанти, ќе ги откриете низ книжарниците на Ерусалим. Во тие книжарници вие ќе разлистате и безброј други податоци: љубовта помеѓу Тамара и Амион, брат и сестра, инаку деца Давидови; ќе прочитате за побуната на Авесалом, убавец кој низ сплетки се обидува да застане на Давидовиот престол; за Ресфа – Антигона на древниот Израел, за дворските интриги...

**Песнајта е како и пјанцајта:
– без пјанковина**

Независно од сè – Давид изградил цврста и сигурна еврејска држава, најсилна дотогаш во историјата на овој народ. Ерусалим го оформил во верска престолнина. Централниот култ – Заветниот ковчег, кој од времето на Саул се наоѓал засолнет во Киријат-Јарим, го пренесол во својот дворец. Ритуалот на пренесувањето на Заветниот ковчег во Ерусалим е еден од најголемите ритуали опишани во Библијата: на чело на огромната поворка која броела десетици илјади народ одел Давид, по него левитските свештеници, војската а по неа и безброен народ. Харфи, цимбала, свирки, дајриња, пјанци, песни... Библијата Давида го прикажува облечен во бела свештеничка одора, со златен царски венец на главата и играјќи и свирејќи на својата харфа, заедно со целиот народ.

Големиот синџир на Давидовите дела не би бил комплетен доколку на него не биле заврзани и алките на неговите недела како владетел. Со сите нив заедно, Давид и целата Библија низ која говори и поучува и тој – ги зацврснал принципите на владеењето и

како принципи на добро но и како принципи – на зло. Библијата тоа одлично го потврдува, а нејзините автори и не би биле автори на „Книгата на книгите“ доколку не знаеле дека прескокнувајќи ги Давидовите злодела – ќе ги прескокнат и човековите достоинства во името на кои и – пишувале.

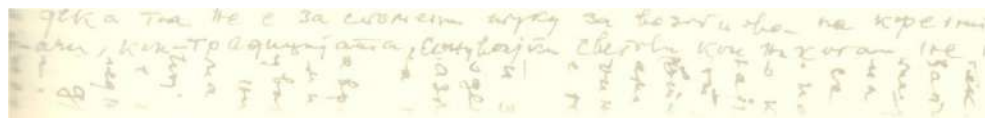
Шеташ пролети и не можеш да се определиш: Гората Кармел му припаѓа или не му припаѓа на Ерусалим? Ги вртиш низ прстите провидното небесно сино камче и парченцето кора од чемпресот под кој некогаш седел Исус и преповторуваш:

*Колку си убава и колку си мила, о љубов, о милино!
Сјавајта ти е како палма и дојките како гроздови.*

Реков: ќе се качам на палмата, ќе ги дофатам гранките нејзини; и ќе бидат дојките твои како гроздови на винова лоза, и мирисот твој како на јаболка...

*Исправи се, љубена моја, убавице моја, и прошејтај,
Заијто глеј, зимајта одмина, дождовиите одминаа, ојшидоа,
И цвеќе веќе се гледа по земјата, и дојде времето на пјесниите,
и глас на грлица веќе се слуша низ земјата наша,
И смоквајта веќе пуштила фиданки, и лозата
расцвејана веќе мириса. Исправи се, љубена моја,
убавице моја, и прошејтај.*

Овој опис на пролетта во гората Кармел во „Песната на песните“ сосем природно излегува од мојата потсвест на утринска прошетка низ пределот во кој и самата е родена. Заробена во мене таа значи – но и не мора да значи многу; заробена во мене таа зра-

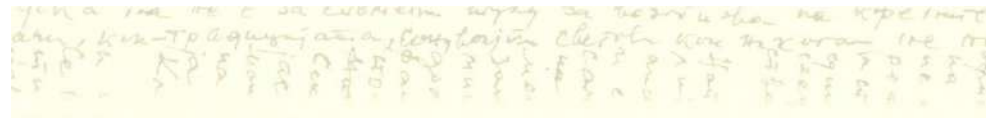

ОКОТО, СВЕТИНИТЕ

чи – но и не мора да зрачи многу. Песната е како птицата: нејзе најмногу ѝ соодветствува – отаде небото!

„Песната на песните“, според Косидовски, една од „најубавите и најоригиналните еротички поеми во светската литература, со нејзината достоинствена ритмичка фраза, преполна со егзотични метафори и компарации“ со векови третирана како авторско дело на синот Давидов – Соломон, и ден-денес има третман на дваесет и втор канонски текст во состав на Стариот завет. Денес науката оваа прекрасна поема на љубовта ја третира како идеално кохерентна антологија на љубовниот поетски фолклор на семитските народи: „Врз основа на бројни филолошки анализи е докажано дека јазикот на „Песната на песните“, во најмала рака, е неколку векови помлад од еврејскиот од времето на Соломон. Бројните араизми и јасните хеленистички траги нè уверуваат, без какви и да е сомневања, дека поемата е создадена дури по вавилонското ропство, или поточно, по 332 г. п.н.е., кога во Палестина сè повеќе јакнеле влијанијата на грчката култура“ – ќе заклучи Косидовски.

Залудни останале сите напори на Акиба и на сите рабини низ историјата „Песната на песните“ да ја заработ строго во страници-те на Стариот завет. Оваа поема уште од дамнини излегла од Библијата и затропала на сите врати од еврејските чувства: се рецитирала таа уко и неуго, и се пеела, и се свирела. Со неа младите легнувале и се буделе. Со неа оделе во војна, со неа се враќале по своите домови, или пак со неа биле закопувани. Како ниеден друг канонски текст, „Песната на песните“ завладеала со духовниот простор на еврејскиот народ и денес не е никаков раритет фрагменти од оваа поема да чуе во изведба на најмодерни музички авторитети. Кој е тој Бог, конечно, кој би се налутил неговиот народ да ги пее песните и на божјите, но и на сопствените чувства?

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

Низ историјата на Ерусалим, конечно, не биле непознати школите на пророците кои биле опседнати од екстатично-френи-тички манифестации. Тоа биле Наби, за кои се смета дека практи-кувале култ наследен од голема фригиска мајка: тоа биле толпи верски фанатици и мистичари кои потсетувале на подоцнежните исламски дервиши. Се облекувале во долги бели роби од грубо платно, живееле како божјаци: играле и пееле, вражале и во транс се самоубивале избирајќи, притоа, и најапсурдни облици смрт. Со нивните песни и игри, со нивните диви извици и крикови, ги хип-нотизирале толпите народ кои го следеле нивниот култ, а потоа на десетици и десетици им се предавале на тие неконтролирани изви-ци и крикови, на десетици и десетици биле вовлекувани во тоа бес-конечно оргијастичко оро кое не ретко завршувало со колективен транс и колективни погибии.

150 000 Евреи на ѓрб ѓи носеле огромниџе блокови камен за Првиот еврејски храм

Соломон од својот татко Давид наследил и силна и стабилизи-рана држава во мир и благосостојба, навистина и самиот постиг-нал и големи дипломатски успеси, се сродил со египетската фара-онска династија, ги проширил границите на својата држава, спровел исклучително значајни реформи колку во државата – толку и во воената администрација; се разбира – и наследениот храм го подмладил и освежил со „најбожјото“ од својата земја и од земји-те во соседство, бројот на харфите и *шойаниџе* тројно се зголе-мил... Но, и ништо од сето тоа да не направел – само со Првиот ев-

рејски храм што го изградил, и тој низ сите времиња на еврејството ќе остане најмудра и најдалековида личност на еврејскиот дух!

Во Библијата надолго и нашироко е опишана изградбата на Првиот еврејски храм во Ерусалим. Околу 966 година п.н.е., кога Соломон бил одвај на 25-годишна возраст, започнала изградбата на Храмот која траела повеќе години.

Во тој процес биле вклучени над 150 000 сидари, каменоресци, скулптори, златари, столари. Кралот на Феникија, Хирам, несебично ја помагал изградбата на Храмот со градежен материјал, особено со кедрови стебла и чеппреси, и ги испратил своите најдобри стручњаци – неимари.

Биле отворени бројни каменоломи, а од пристаништето Јафа и од далечните каменоломи армијата од 150 000 работници на грб ги носела огромните блокови делкан камен на градилиштето. Храмот се сидал на ридот Офел, чиј врв пред тоа бил израмнет.

Залезот тука се распаѓа на илјадници сакрални фрагменти

Но, како изгледал Првиот еврејски храм, како тој да се ситуира во денешниве состојби на Светиот Рид?

Прво, треба да се вратиме над три илјади години наназад.

Второ, секогаш треба да се има предвид дека на едно исто место биле изградени два храма: оној на Соломон, за кој зборуваме и кој во 586 година п.н.е. до темели бил разурнат и фрлен во оган од Вавилонците, од хордите на Навуходоносор; и Вториот, кој врз темелите на Првиот, Соломоновиот храм, бил изграден од Зороабел, кон крајот на VI век п.н.е. Судбината и на Вториот

храм не била поинаква од онаа на Првиот: го возобновил кралот Ирод кон крајот на древните векови, но веќе во седумдесеттите години на новата ера и тој, Вториот храм, до темели бил разурнат и фрлен во пламен од римските освојувачи.

Воздухот тука, во Ерусалим, е исклучително густ. Секој дела, секој камен, секој збор е помножен со коефициенти бесконечност. Тежок е тој воздух зашто во него се содржат бесконечни партии молитви и речитативи и тајни, па човек веќе не распознава што е реалност тука а што е фантом; каде започнува видливото и кога престанува сонот. Залезот тука се распаѓа на илјадници сакрални фрагменти и навистина гори над Сион, над Давидовиот дворец и над Офел, таму кај што десетици археолози влегуваат од век во век и од тајна во тајна. Едно тврдење на научниците стои запишано врз сидот пред мене: *Ајсолујино нишио не е остианатио нишу од Првиот храм нишу пак од Храмот нишо го возобновил Ирод, а за кој се сеќава и Јосиф Флавиус*. Па, каде е Бог, прашувам? Каде е оној кој со векови престојувал тука да појасни нешто, да посведочи? Па нели тука живеел со векови? Па, нели тука се среќавале и нему му се обраќале на илјадници и илјадници невини? Зошто молчи?

Сепак, нешто постои тука: – Библијата.

Макетата која со децении била правена, преправана и доправана и во чие формирање бил консултиран штаб од врвни научници – библисти, историчари, географи, археолози, филолози, архитекти итн., итн., само приближно дава увид во можната реконструкција на Вториот храм кој бил сосидан врз првиот.

Во просторот каде што некогаш биле подигнати двата храма, сепак, тврдат научниците, постојат остатоци: делкана карпа и камење кои ги надживеале и пожарите, и војните и грабежите, еро-

зијата... Педесетина предмети, класирани во две групи, изделени се според димензиите и просторната ориентација. Една од тие групи му припаѓа на Првиот храм.

Централното здание, Nekhal, бил покриен објект висок 43,7 метри, што соодветствува на објект од 14 ката. Во него се наоѓала затемнетата просторија, *Светио над светиоџо*, во која бил скриен Ковчегот на заветот и во која имал право еднаш годишно да влезе само врховниот свештеник на Храмот – Акиба. Околу Храмот имало два широки двора разделени со мошне високи сидови. Во дворовите се одвивале почетните обредни дејства. Во дворот кој бил поблиску до Храмот, бил поставен голем жртвеник на кој горел вечен оган. Во тој двор било и „морето“: огромен сад од бронза, нешто како цистерна за вода.

Тој огромен сад бил поставен врз дванаесет бронзени фигури на бикови (групирани по три на сите четири страни), а покрај внатрешната страна на сидот биле изградени безброј помошни простории за свештениците и послугата на Храмот. Надворешниот двор бил искучително голем и во него, безмалу – цели десет векови чекале за да влезат во Храмот милиони Евреи: „Сите поколенија Евреи влегле или прошетале покрај Храмот“ – ќе запише Зенон Косидовски.

Науката денес осознава, особено по анализите на Кумранските свитоци, дека Плочките/Табличките на Законот, биле вградени врз Каменот на постанокот на *Светио на светиоџо* од Првиот храм. Денес се смета дека голите карпи под куполата на *Светиоџо*... всушност, го претставуваат тој Камен на постанокот. Затоа таа гола карпа го носи името Купола на таблиците и претставува едно од најавтентичните сведоштва за минатото на еврејството.

Загледан над оваа макета од Првиот храм на човека не му останува ништо друго освен во своите илузии да ги довикува неговите високи столбови со богато украсени капители, со палми и цветови, жртвеникот со жртвените лебови, златниот олтар за кадење, десетте златни свеќници и безброј други ритуални предмети. Замирисува олтарот на темјан, се нишаат пламенчињата на менорите, се отвораат двокрилните врати украсени со херувими; гледаш како се нишаат ленените завеси изнавезени во злато и со пурпурни и виолетови бои. За нив, зад тие завеси, е скриен Заветниот ковчег со Законите, со двете камени плочки што му ги врачил Јахве на Мојсеј. И овие мои илузии се дело на Соломон и на Зенон Косидовски.

Цели четири векови по изградбата на Првиот храм се одвивал процесот на духовното зреење на еврејскиот народ, обликување на јудаизмот чиј израз била еврејската монотеистичка религија. Тој процес не течел без потреси: човекот не можел туку-така да се отараси од мноштвото богови кои со векови му се меткале пред очи и му се заканувале секој на свој начин. Дотогаш луѓето и боговите живееле во заедница, легнувале на иста постела, орале иста нива, пееле иста песна... Сега, од толку многу богови – останал само Јахве во кој човекот треба да верува.

Огромен придонес во процесот на културното зреење на еврејскиот народ дале Пророците, еврејските духовни водачи. Врз моралните и верски принципи тие низ долг процес го обликувале развојот на еврејската цивилизација: Гад, Натан Михеј, Илија, Јеремисеј, Ахија, Амос, Исаија, Еремија:

Чујте го ова слово, вие...
на Самариската Гора –

вие кои ги измачувате сиромасиите,
вие кои ги уѓнејувате бедниите,
– се заколна Господ Бог во
Својата светиост:
дека, ејте, ќе дојдат врз вас денови
кога ќе ве извлекат сесе куќиите...
А остатокот ваш со јадици...

Ова е пророштво од Амос (4: 1–3), а еве едно од бројните про-
рокувања и на Исаија (14:12–14):

Така падна ти од небојто, Денице,
сине на зората! Се разби од земјата ти,
кој ги уѓнејуваше народите.
А во срцејто свое си велеше:
„Ќе се искачам на небојто, ќе го
издигнам престолојт свој повисоко
од Божјите ѕвезди
и ќе седнам во зората на соборот
на боховите, од крајот на северот,
ќе се искачам до височините на облаците
и ќе бидам сличен на Севишното...”

Остри и строги критичари на социјалното и морално секој-
дневие, пророците биле и видовити. Си поигрувале со иднината
како јас со моето небесно-сина провидно камче во џебот, ги опре-
делувале целите на идните потомства. Врз влезот во зградата на
Обединетите нации во Њујорк врежани се пророштвата на Исаи-
ја (2:2–4):

И ејте, во деновите идни, Гората на домој Господов,
ќе биде поставена на врвот од планината,
и ќе се возвиши над ридовите;
и ќе дојдат кон неа сите народи,
ќе ирзнат мноштво луѓе и ќе речат:
дојдете да се искачине на зората Господова,
во домој на Бога Јаковов;
тијој ќе не научи на Своите паатишта,
и ќе одиме до паатеките негови:
зашто од Сион ќе излезе законот,
и од Ерусалим – словото Господово.
И ќе им суди тијој на народите,
да ги прековаат мечевите свои во плуѓи,
а којјата свои – во српови:
народ иројив народ нема да крене меч
и нема повеќе да се учат на војна.

**Немало мртвиите кој да ги собере.
Мајките ги јаделе своите деца...**

Овој сјаен процес на зреење на јудаизмот како културен, вер-
ски и филозофски концепт, кон крајот на шестиот век п.н.е. бил
прекинат: Навуходоносор, кој застанал на чело на нововавилон-
ското Халдејско царство го презел големиот поход, првин против
Египет, а по неговиот пораз и на Израел. Војските на Навуходо-
носор го опколиле Ерусалим. За оваа опсада податоците говорат
дека била една од најдраматичните во историјата: низ градот пус-
тошеле зарази и глад. Немало мртвите кој да ги собере. Започнал

ужасен канибализам: мајките ги јаделе своите сопствени деца кои умираше во болештини, исцрпеност и глад.

Навуходоносор владеел од 605 до 562 година. Во овој урагански напад што го презел против Јудеја и Ерусалим биле ангажирани најелитните единици на неговата војска. Опсадата, која траела над осум месеци, ги исцрпила и последните сили на Ерусалим. Биле пробиени одбранбените сидишта на градот и војските на Навуходоносор завладеале со градот.

Започнале крвави колежи. Разјарените вавилонски војски фрлиле сè во пожар. Од Давидовиот и Соломоновиот град – останале само урнатини. Пророкот Еремија успеал, при ова, да го заштити Заветниот ковчег и да го пренесе и скрие во некоја пештера блиску до Невав. Но тие свети предмети никогаш веќе не се откриени. Над 70 000 заробеници, врзани во синџири, со месеци и месеци се влечкале низ пустината обележувајќи го патот со сопствените трупови. Оние кои стигнале во близината на Вавилон, биле затворени во логори.

Во 576 година п.н.е. до темели изгорел и Првиот еврејски храм, бил прекинат вековниот процес на еврејското духовно зреење и прогрес. Сепак, не исчезнало сосем сè: Библијата остана најголемиот и најобјективниот обвинителен акт против крвавата прошетка на Навуходоносор низ еврејската историја:

*На водиште Вавилонски седевме и илачевме
секавајќи се на Сион
На врбиште над Вавилон ги обесивме харфиште свои
А шаму оние кои нè заробија сакаа да им иееме*

*И оние кои нè кујнаа ни рекоа да се веселиме:
„Пејте ни ја љеснајта Сионска!“*

*А како ќе ја иееме љеснајта Господова во земја туѓа?
Ако ие заборавиме иебе, Ерусалиме, нека ми се исуши
десницата моја
И јазикот во уста за нејцето нека ми се залеи,
доколку иебе ие заборавам Ерусалиме,
Врв највисок на радоста моја.*

Четиринаесет денови траел празникот на осветувањето на Првиот еврејски храм. На илјадници и илјадници Евреи, или според Библијата „сите живи“, на чие чело оделе над 30 000 свештеници, кантори, свирачи, ја запеале химната на 137. псалм а потоа и:

Извишете се иорити дрвни...

Тогај и земјата ерусалимска станала на нозе. Откако бил опустошен градот од страна на војските на Навуходоносор и откако народот бил расфрлан од немило до недраго, во Ерусалим завладеале сеништата на смртта:

*– Ти си?
– Јас сум, – одговорил едниот камен.
– А ти си?
– Јас сум, – одговорил другиот камен.*

Според Суцкевер, тогаш во Ерусалим само со себе разговарало камењето. Моето небесно-сина провидно камче го памти тој пекол. Само се превртува низ прстите, само бара засолниште во моите ноќни медитации во Ерусалим.

– Не ја обвинувам јас Јудиџа, велам, кажувам дека нашиџа
Злаџа Меџленска немала меч.

– Не, и вашиџа Злаџа е – Јудиџа.

Јехуда ми го зема стаклото со Јудита, го става покрај свеќни-
кот на шабатната трпеза, потоа стануваме сите и тие што ја знаат
почнуваат да пеат:

Јас сум Роза Саронска, лилјан во долинаџа,
Лилјаноџа иџа е меџу џрнеџа – џаа е мојаџа ораџа
меџу девоџкиџа,

И ме одведе во свеџиџа ораџа на џозбиџа
и ме џокри со знаме џубовно:

Леваџа рака неџова ми е визџлавје
– со деснаџа ме џреџрнува и милува.

Како ја испеаја оваа песна – само ноќта и јас памтиме: пламен-
чињата од свеќите, сите до едно, дури се пееше песната, биеја на-
веднати над Јудита а она што сред песната тропна на прозорецот за
да влезе – беше птицата. Не може таа невина птица без радоста на
луѓето. Не може, веќе, птицата без мене. Влезе, си го најде своето
место во каменот – печат, и стои тука. Одново дури не полета...

*Сџрелиџа на неџриџаџелоџа – осџри;
лаковџа – оџџеџнаџа*

Доктрината на еврејството не признава случајности: во осно-
вата на секој резултат лежи директен повод. Стратегијата на успе-
хот од оваа доктрина е втемелена врз постојаната возобнова и

надградба на оној опит кој претставува дело колку на Јахве и не-
говиот „избран народ“ толку и на школата на пророштвото, која
мошне често спори и му се противставува и на самиот – Јахве.
Постои, значи, во овој монотеизам нешто како контрола над по-
слушноста која „избраниот народ“ ја искажува кон Јахве; тоа е
мерка која ја дозира таа послушност и во строга меѓузависност ги
поставува позициите на Јахве и на „избраниот народ“.

Уривањето на Првиот храм во 586 г. пред н.е. од страна на На-
вуходonosор, опожарувањето на Ерусалим и неговото срамнува-
ње со земјата, откорнувањето и прогонот на десетици и десетици
илјади Евреи – резултирало со страотен погром: одново почнало
да се шири идолопоклонството, ризниците на Храмот и на крал-
ските дворци ограбени, градовите и светилиштата опустошени.
На местото од Ерусалимскиот храм и другите светилишта биле
подигнати нови пагански жртвеници, Ковчегот на заветот не се
наоѓал веќе меѓу ерусалимјаните, туку бил однесен некаде во не-
која пештера на гората Навав и никогаш потоа не бил пронајден.
Во право бил пророкот Исаија кој предпочувал дека „Стрелите на
непријателот и натаму ќе бидат остри, и сите лакови оптегнати;
копитата на коњите нивни ќе бидат како кремен а тркалата нивни
како – виор...“ Овој апокалиптички ужас кој го навестувал Исаија
– исцело бил остварен.

За филозофијата на еврејството борбата на Навуходonosор,
односно вавилонско-халдејското царство, не била само борба за
територија туку и за културно-цивилизациска превласт. На сето
тоа било нужно да му се стави крај. Првото од каде што се започ-
нало била преродбата на јеховизмот и безмилосно ништење на си-
те облици идолопоклонство, кршење на „светите карпи“, сечење
и горење на „светите стебла“ пред кои коленичеле и се молеле Ев-

реите по камењарите и ридовите. Било преземено сè за да се стави крај на сите ритуални обреди кон сонцето, месечината и ѕвездите, кон илјадниците безимени предмети и суштества. Во овој концепт треба да се гледа и возобновата, односно изградбата на Вториот ерусалимски храм: 538–516 г. п.н.е.

Незаменлива улога во овој процес одиграле пророците Ездра и Нехемиј. И едниот и другиот денес се прифаќаат како големи научници и најдобри познавачи на еврејското религиозно учење. Легнале врз пепелиштата на некогашниот храм тагувајќи и плачејќи така што сите кои навраќале и го слушале нивниот плач – ја сфатиле нивната основна порака: половина ерусалимјани, и дењем и ноќем, првин ги сосидале древните одбранбени сидови околу Ерусалим – во исто време чувајќи го и својот меч во појасот, а другата половина од ерусалимјаните стражареле, чувајќи ги и брањејќи га сидарите од ордите кои постојано напаѓале. По два месеца сидовите биле подигнати. На чело на градителите стоел Зарабавел, еден од духовните столбови на еврејската цивилизација. По пет години бил изграден и Вториот ерусалимски храм! И сеедно што тој со ништо не потсетувал на величествениот Соломонов храм, бедно мал и без украси, и без Заветниот ковчег во *Светио на светиото*, и без Ерусалим кој, всушност, претставувал само бедни урнатини и остатоци од Светиот град – сепак, Вториот храм одиграл незаменлива улога во одбрана на еврејството.

Натаму сè е познато: безмалку 26 векови еврејскиот народ бил под постојана окупација. Веднаш по Персијците со нив завладеал Александар Македонски, по него египетските Птоломеиди и сиriskите Селевкиди, потоа Римјаните и Византија, а по нив и Отоманската империја, сè до 1948 година! Независно што одвреме навреме Евреите низ големи востанија изборувале своја самостој-

ност, освен печатот на епската јунаштина кој го ставале врз историјата, тие никогаш не успеале да се изборат за самостојност каква што на „избраниот народ“ му ја ветиле Јахве и пророците.

Она што не се гледа со окошто а со кое очите гледаат

Човек, загледан во оваа и ваква историја, со право ќе заклучи дека пустошот на камењарите, предодреден за герилска војна, е пострашен од ужасот што го ставаат пред очите песочните пустини.

Сеништата и мртвилото на пустинскиот пејзаж, барем одвреме навреме се подразредува од златните одблесоци на залезот и човек да поверува дека тоа мртвило, сепак, има некаква смисла, некоја логика. Пустините на јудејскиот камењар се препис на најмртвото, на најбезживотното. Еве, и сред таков предел, човекот се покажува посилен од смртта и успева да се поднасмее:

- Секој ѝејок навечер Госјод разговара со нашиот Цадик.
- Од кај знаеш?
- Па, самиот Цадик ни го кажува што.
- Можеби лажел?
- Како се осмелуваш да го обвиниш дека лаже кога Госјод секој ѝејок разговара со него?

Тоа е пустина во која древната индиска филозофија доаѓа до целосен израз:

Она кое не може да се искаже со зборови
а со кое самиот збор се искажува;
она кое не мисли со умот,
а со кое, велат, е мислен умот,

она што не се гледа со око, то,
а со кое очите гледаат

– тоа е Брахман
а не она што се слави тука како такво.

Никогаш човек овој Ерусалим што го гледа не е во состојба да го поистовети со Ерусалим од неговите соништа со кои дошол тука. Светлината на залез сугерира сакралности и таму каде што тие никогаш и не постоеле; светлината на изгревот ги поедноставува нештата до самата прагматичност. Сè е престорено или пак се престорува во праоблик кој упатува кон својата духовна смисла.

Градителие тука настојувале во својот ритам да го пренесат или низ камен да го формулираат редот, ритамот и принципите на таинствените договори на овој народ со неговиот Јахве.

Во недостиг на нешта – тука постојат изобилие знаци. Мракот кој надоаѓа квечерина во петок се пресоздава во светлина која скита низ привиденија. Историјата сред овој пејзаж прилега на мртва згура која дејствува врз вашата свест со сета сила на уништувачката стихија заробена во неа. Одвај во примракот ќе забележите дека пред вас се ниша само некое осамено стебленце на видикот и тој час, вие и не сакајќи ја довикувате Мнемосина, далечните езера на памтењето, за да ве записнат водите кои имаат сила да владеете и со јазикот на неискажливото.

*Храмовите биле отворени кон јусината
а не кон човеот. Сидот на илчот
– голема семантичка тврдина*

Забележувате во овој залез дека и Првиот и Вториот ерусалимски храм се отворале кон пустината а не кон – морето! Кон исток и светлината, а не кон залезот и мракот! И Првиот и Вториот храм им го свртувале грбот на луѓето, како да биле презаситени од човековата непостојаност, од ритмите на морето и на животот и како да ѝ се препуштиле исцело на пустината и на нејзиното пророчно цутење искажано низ невидливи но постојани експлозии на камењарот. Не е ли смислата на нивното свртување кон исток и кон светлината – да се направи сè за да се ослободи зборот од молкот, да бликне зборот низ распрнатите облици на светлината за да се извика: Еј, тие видоа гласови, еј...

Тука човек и не сакајќи ќе забележи дека духот не е оваа земја, дека духот тука не е ниту семејна, ниту крвна врска, ниту религија, тука дека сè засдно е во коренот на – егзилот!

Нема тука ни утро ни вечер, ни ден ни ноќ. Сето тоа, заедно, е Сидот на плачот.

Сидот на плачот повеќе е една згустена семантичка тврдина отколку каква и да е архитектура. Секој каменен блок на овој сид е светлина која надоаѓа од најдамнешни времиња. Тоа е такво ритмичко преповторување светлосни холограми за да го ставаат со право човека пред прашањето: што е тука вистина и што – фантом! Што е светлина и предмет, а што – сенка...

Сидот на плачот е сè што останало и од храмовите, и од времињата, и од пророците и од епските погипии. Огромните блокови камење на овој Сид, еден со друг, се држат само со својата те-

жина. Во милиметарските цепнатинки меѓу блоковите – на милиони ливчиња, тискани едноврздруго. Од тие напишани ливчиња човек, и не знаејќи ги нивните пораки, доаѓа до заклучок дека Јахве, единствен меѓу сите богови е – писмен! Или пак тоа – пророците, горе на небесата му ги читаат молбите на неговиот „избран народ“? Плоштадот пред Сидот на плачот е постојано полн. Со верници, со невини, со немоќни, со несреќни. Тоа е едно бесконечно море што се бранува низ историјата и секогаш само со единствена молитва: мир!

Сè она што може да се види тука, пред Сидот на плачот, е тажно како во сонот на оние од гетото. Асоцијациите ги уриваат сите рамки на логиката. Се отвораат сите врати на илузиите. Тука се мешаат земјата и небото, невозможното и видливото. Луѓето стојат допрени до Сидот на плачот – или пак тоа е некоја твоја имажинација? Овие луѓе не стојат на земјата: тие се поткренати, тие реат или летаат низ воздухот! Плачат а солзите им се пресоздаваат во струни на некогашните харфи, во крвави слогови плач, во екстатични ритми надеж, во визии според кои рамнодушноста се обликува во скриен повик: *да си појдеме кај иаиѓковциите...*

Здружен плач лета нагоре и пафта со црни крилја. Го следиш сето тоа и гледаш како сонцето постапно ти станува минато.

Од една цепнатинка во Сидот на плачот – невинно стракче цвет во бело и сино – единствено што останало од дрвото на животот и од боите на знамињата на Макабеите, на Зелотите, на Синовите на свездите...

Се мачам да сфатам зошто Евреинот не може без пустината.

Пустината е дел од него, неговата духовна составка како што Ерусалим физички продолжува во пустината – така таа има свое продолжение во духовната структура на овој народ. Уште од сво-

ите историски корени овој народ својата егзистенција ја претпоставил над сите страдања. Неговата *Вешена земја* отсекогаш била отаде сите пустини. Низ пустината ги водел нивниот Бог и нивниот пророк; во пустината го откриле и својот исход и – својот крај.

Пустината е единствената икона пред која коленичел овој народ.

И кога Ерусалим и еврејството се соочуваат со нови погибии – одново тие својот излез го бараат и го откриваат во пустината.

По цели осум месеци опсада на Ерусалим, откако најголемиот дел од народот веќе испоумрел и откако оние кои останале немале веќе сили да ги погребат своите – ерусалимјаните им се обраќале на римските императори барајќи милост да им се дозволи – да се повлечат во пустината!

Евреинот кон пустината изградил култ како кон сопствен физички и духовен дел: верници, секое утро, тргнуваат од градот кон пустината со полни бардачиња вода за да ја напојат! Една еврејска народна песна вели: *И ти некогаш ќе бидеш жедеен како неа*. Долго се памти сликата: невини старци со бардачиња вода кога ја напојуваат пустината...

Човековата судбина тука сама себеси се затвора во херметичен круг кој се обидува да ја имитира пустината. Пустината е двојник на еврејската судбина и нејзина – антитеза! Стојам загледаан во Давидовата кула а долу, пред сидиштата што го заградуваат градот, се покажува сенката на долгите копја на Александар Македонски.

печат

НИЕ ТЕБЕ КЕ ТИ ПОДИГНЕМЕ ЖИВ СПОМЕНИК

*Ке ти поставиме жив споменик:
сиие момчиња и девојчиња во Јудеја
– ќе го носат своето име...*

Не постои град на светот кој во својата долговековна историја бил сведок на толку многу ужаси, колежи и погибии – како што е тоа примерот со Ерусалим. И не постои, исто така, историја на град која толку детално и прецизно ги запишала трагите за тие настани. Не случајно: еврејскиот народ е народ втемелен во писмото, на писмото се потпира и низ писмото ја довикува и ја прорекнува и својата судбина. Записите и легендите и за Александар Македонски и неговите походи, се составен дел од пишуваната биографија на овој град.

Во 332 година п.н.е. Александар го презел походот од Египет кон Азија. Уште во текот на опсадите на Тир и на Сидон, Александар решил да завладее и со Ерец Израел, со Палестина. Самарјаните, северниот дел на Израел, веднаш му ја изразиле својата поддршка, но затоа, пак, со Јудеите, кои го населувале Ерусалим и јужниот дел на Израел – тоа не се случило: имено, тие со заклетва биле обврзани кон персискиот цар Дариј кој, заедно со своите претходници, по поразите кои им ги нанесле на Асирова-

вилонците, им допуштиле да се вратат во својата земја на илјадниците еврејски робови од Вавилон и да го возобноват својот Храм разурнат од Навуходоносор. Евреите на Ерусалим го известиле Александар: „Нашиот првосвештеник Јадуа, кој нè управува, во наше име му даде заклетва на царот Дариј дека никогаш нема да кренеме рака против него. А како да кренеме рака на оној кој ни даде право да се вратиме од прогонство во Вавилон и кој ни овозможува одново да го подигнеме нашиот Храм кој ни го разурна Навуходоносор?“

Огорчен и гневен, веднаш по заземањето на Тир, Александар ги повел своите војски и на Ерусалим. Јудеите биле уверени дека им е дојден крајот. Паника и страв завладеале меѓу ерусалимјаните, кои ги напуштиле своите домови и се засолнувале во и околу нивниот Храм. Нивниот првосвештеник Јадуа, му се обратил на народот и заповедал по сите улици на градот да се расфрла цвеќе, да се отворат сите врати и прозорци на домовите и да не се плашат од Александар, храбрејќи ги дека големиот крал ќе ја сфати нивната морална ситуација. Јадуа на сите свештеници им заповедал да ги облечат своите свечени орнати а народот – во бели облеку. Самиот, на главата си ја ставил најсвечената тијара, облекол небесно-син петрафил украсен со златни орнаменти, го зел златниот нож на чие сечило било изгравирано името на нивниот неименлив и неословлив бог, застанал на чело од огромната поворка и ја повел пред сидиштата кои го опколувале градот.

Притоа дошло до легендарната епизода која се одиграла пред древните сидишта на Ерусалим: Александар кога ја здогледал таа величествена слика, тие огромни толпи преплашен народ со запалени борини сред ден, стотиците свештенослужители и црковни првенци на чело со Јадуа – се вознемирил: слегол од коњот

и застанал како скаменет. Заповедал да му се приближи патријархот Јадуа. Убаво го одмерил и, на големо изненадување на сите, вклучувајќи ги и неговите генерали – длабоко му се поклонил на Јадуа: „Не му се поклонувам на свештеникот – рекол Александар потоа, – туку му се поклонувам на оној Бог чиј пророк е точно овој свештеник! Точно неговиот глас, неговата става, неговите очи и неговата брада, точно овој старец ми дојде насон уште кога бев во Македонија и ми предвести дека и неговиот Бог ќе заста-не на чело на моите војски и заедно со него дека ќе го победам царот на Персија.“

Александар се поздравил најпрво со Јадуа а потоа и со другите свештеници и првенци на градот. Притоа Јадуа му се обратил на Александар: „Не е никакво чудо што си ме видел насон. Нашите еврејски пророци Тебе Те здогледале и Те познавале одамна, уште пред да се родиш. Тие дури и го објавија Твоето доаѓање...“

Тогаш Александар го поткренал стариот жрец кој коленичел пред него и водејќи го под рака влегле во Ерусалим, придружува-ни од свештениците и од огромниот народ кој одел зад нив. Алек-сандар прошетал по улиците на Ерусалим не како негов освојувач, туку како негов искрен пријател – и на градот и на неговите гра-ѓани, а потоа се упатил кон Еврејскиот храм за да му принесе жрт-ва на еврејскиот бог. Јадуа тогаш ги отворил страниците на свети-те книги и заповедал, на Александар и на неговата свита, да им би-дат преведени пророштвата во визиите на еврејските пророци од времето на вавилонското ропство кои го предвиделе доаѓањето на историската сцена на Александар Македонски како апсолутен по-бедник и најголем воин на сите времиња. Овие пророштва биле запишани повеќе од два века пред да се роди Александар.

И ќе ги расине шаториите на дворецот свој меѓу морињата на Светијата земја...

Според нашиот истакнат библист д-р Горѓи Поп-Атанасов, „за првпат во Библијата, во вид на пророштво, се спомнува за Александар Македонски во книгата на пророкот Даниил (7, 6). Во оваа библиска книга Александар Македонски се споредува со ле-опард со четири крилја и четири глави, коишто, по секоја веројат-ност, се предзнак за распаѓањето на македонската империја на че-тири одделни царства.“

Еве некои пророштва од Книгата на пророкот Даниил:

– *И во ејохата на Крајот, кралот на Северот како виор ќе се сјуштит кон кралот на Југ, со коли, со коњици, и со многуброј-ни бродови и како ѝорот ќе ѝоплави и ќе ѝродолжи;*

– *И ќе навлезе во најубавите земји, и многу ќе ѝокори, но од неговите раце следниве ќе се избават: Егон, Моав и ѝовекејто де-ца на Амон;*

– *И ќе сѝави рака на многу земји, ѝта и земјата Мисирска не-ма да му курѝули;*

– *Ќе сѝане ѝосѝодар на злато и на сребро и на сѝите драѝоце-ности на Еѝипет и Либија, а Еѝипѝјаниите ќе ѝо ѝридружуваат;*

– *Вестѝиите од Север и од Исток ќе ѝо ѝоѝресат и со ѝолем ѝнев ѝтој ќе ѝѝргне да ѝи ѝоѝуби и соѝѝре сѝиите.*

– *И ќе ги расине шатѝорѝиите на двѝрецѝот свој меѓу мѝорињата на Светѝата земја и сѝ ќе заврѝи без ниѝија ѝомош...*

(Книга на пророкот Даниил, 11:40–45)

Читањето на овие пророштва во Храмот во Ерусалим го из-радувале Александар, та утредента тој ги известил првенците на Ерусалим на чело со Јадуа дека им допушта слобода да си ја извр-

шуваат својата власт, да си ги почитуваат верските обреди и традиции според каноните и принципите на нивната вера: „Она што е свето за вас – од овој час станува свето и за мене!“ – им рекол Александар. Ете жив пример врз какви принципи ги темелел своите етички становишта човекот кој копнеел да ги обедини Исток и Запад, да го обедини светот.

**Ние, Евреите, ќе ти поставиме друг:
жив и најцврстен споменик...**

Принесувајќи вообичаена жртва во Ерусалимскиот храм, водувачот колку од убавината на храмот – толку и од свечениот ритуал кој бил изведен во негова чест, Александар побарал од Јадуа, во храмот да му биде поставена биста или слика. Првосвештеникот тоа веднаш го одбил зашто барањето на Александар било спротивно на канонските правила на јудејската вера:

„Ние, Евреите, ќе Ти поставиме друг, поинаков но потраен споменик; ќе Ти поставиме жив споменик: сите наши деца кои ќе се родат во Јудеја годинава – ќе го носат Твоето име“ – му рекол Јадуа.

И навистина: историските податоци говорат дека сите деца во Јудеја родени во текот на 332–331 г. п.н.е., во траење од една календарска година, го носеле името Александар. Се распознавале само според презимето!

Уште во текот на животот на Александар Македонски, но и по неговата смрт, низ цел Израел, особено низ пределите на Самарија, дошло до забрзан развој на градовите, зајакнале трговските врски со соседите, дошло до позабрзана социјална стратификација на населението. Во многу градови биле населувани македонски војници и колонисти од Македонија. Под влијание на хеленизмот што го наложил Александар, бил создаден и *Еклезијастот*, а по-

доцна и *Песнајта на џесниите*. И првите одредби на *Ерусалимскиот Талмуд* потекнуваат од периодот кога Јудеја била во рамките на Александар Македонски. Така, неговата филозофија на поврзување и обединување на континентите преку хеленизмот, тука, во Израел се остварува со силен пробив на хеленизмот во затворениот свет на еврејската филозофија и култура, чија идеолошка основа била јудејската религија.

Еклезијастот или *Проповедарот* е една од канонските книги на Стариот завет, дел од Светите свитоци, и е име за пет различни проповеди што задолжително се читаат на еврејските празници: Пасха, Празникот на жетвата, Спомен-денот на пропаста на Ерусалим, Пурим, Денот на сенките... Еклезијастот проповеда целосна резигнација и повлекување од животот, одвраќање од секоја амбиција: „И правта ѝ се враќа на земјата, онака како што било, и духот ќе му се врати на Бога онака како што го дал: суета над суетите...“

Според арамејските и грчките јазички карактеристики на Еклезијастот, се смета дека главниот дел бил составен по освојувањето на Александар Македонски, а времето на конечната редакција на текстовите не е познато. И *Песнајта на џесниите*, најпрофаната поема во Стариот завет, проникната со еротика, се наложува како составен дел на еврејскиот канон. Се чита на Празникот на пресниот леб и се смета дека станува збор за обредни лирски песни испеани во чест на богот на вегетацијата и мајката-земја, кои пролетти, се покажуваат и поимаат како свршеник и свршеница: како пастирката Суламит и нејзиното момче; како Изрел и – неговиот Јахве! Според сфаќањето на јудејската филозофија и традиција, *Песнајта на џесниите* е алегорична со која, во поетски облик, е изразена љубовта помеѓу Јахве и неговиот избран народ.

Песнајта на џесниите, според оценките на библистите, покажува голема сличност со некои асирски химни, а податокот дека тие

делови кои се најслични со асирската поетска традиција се создавани во Израел но со поназначено влијание на персиски и арамејски лексеми – е доказ дека редакцијата на овој текст е направена во времето на Александар Македонски, или непосредно по неговата смрт.

Натаму сè е познато и знајно што сè се случувало со судбините и со историјата на Евреите: по смртта на Александар, 323 година пред Исуса, со Палестина и со Египет владеела македонската династија на Птоломеите, за потоа, исто така, македонската династија на Селевкидите која владеела со Сирија, да завладее над Палестина. Подоцна доаѓа до самостојноста на јудејската држава со која владееле потомците на Макабеите.

Во 63 година пред Исус, Ерусалим, по неколкумесечна опсада, бил заземен од римскиот војсководец Помпеј, а со тоа се воспоставил и почетокот на римското владеење над Палестина. Тоа е еден од најсуровите периоди во еврејската национална историја. Се менувале прокуратори (од Понтиј Пилат, личност со која се сврзани најсуровите насилства во Јудеја, меѓу кои и распнувањето на Исус Христос), преку Веспасијан, Титус, Хадријан...

Во 73 година на нашата ера залудна била надежта на народот да го одбрани Вториот еврејски храм: на илјадници Зелоти, востаници, со своите тела направиле жив сид пред сидиштата на Храмот, но заедно со Храмот биле изгорени и тие! Од големото духовно огниште на еврејската историја – останал само Сидот на плачот. Врз тој сид подоцна, свои траги оставиле и Византиското царство (306–1453), Отоманската империја и англиската окупација на Палестина (1917–1948), кога е формирана државата Израел, како историски идеал на севкупната еврејска историја и драма низ вековите.

Стојам на истото место на кое некогаш стоел Александар со неговите војски. Убаво ја распознавам сенката на нивните долги копја! Одам, безмалку, по истата патека по која минувале и тие.

Доаѓам до местото каде што некогаш се издигал Еврејскиот храм! Од него денес останал само: Сидот на – плачот...

Независно од противставените становишта на историската наука, денес станува сè појасно дека определбата на Александар Македонски веднаш по освојувањето на малоазискиот брег својот поход да го насочи кон Египет – не е никаква случајност, туку спротивно од ова: походот кон Египет претставува една од централните иницијативи на неговата стратегија! Основна задача била: египетската цивилизација да ја приклучи во процесот на обединувањето на светот.

Александар секогаш верувал во судбината и во сопствената предопредадена да го преобрази светот. Гледајќи ги пирамидите на египетските фараони, библиотеката во Мемфис, запознавајќи се со огромното духовно благо и светилишта низ египетската историја, Александар дошол до заклучок дека неговата војна против деспотизмот на Персија е прв и неопходен чекор без кој не може да се оствари таа голема идеја на обединување. Бил уверен дека иднината на светот е во негови раце.

**Модерен космополитски ценџар.
Библиотека со 700 000 свийтоци.**

Копнеел да изгради престолнина во која ќе се остварува неговата космополитска програма. Таа престолнина, тој бил цврсто уверен, верувал дека треба да биде новиот град што ќе го изгради на брегот од Средоземното Море, на местото каде што Нил се влева во морето. Новиот град решил да го носи неговото име и да претставува не само морско пристаниште туку, во вистинска смисла – голема меѓународна престолнина на новиот дух, космополит-

ски центар на творештвото, на духот, на науката, на религиите; да биде тоа град на големи спортски центри и стадиони; град на сvezдарници и опсерватории, извишени колку и фараонските пирамиди. Сонувал град – на иднината.

Александар го сонувал тој град и – го остварил! Уште дури бил во Египет лично ги одредил неговите централни параметри: ги оцртал сидовите на градот и неговите магистрали; се определил идниот град да биде решаван во квадратни и правоаголни блокови; го одредил местото, изгледот и големината на познатата Александриска библиотека, ги одредил културните и други центри во градот; со огромно внимание го студирал местото и распоредот на духовните светилишта...

Сето тоа можело да се случи само под еден услов: исцело да биде осмислена целта на еден таков космополитски центар! Исцело и претходно да била простудирана неговата иднина! Така и – било!

Град – Прејис од сонийиџа. Облак џиџица – убав знак.

Градот почнал веднаш да се гради. И израснал тој град од провидение во јаве. Библиотеката на Александрија собрала и располагала со над 700 000 свитоци кои ги опфаќале сите подрачја на дотогашното научно и книжевно благо! Станала центар за критичко проучување во сите научни области и во областите на уметничката литература. Во тој или околу тој центар биле повикани на соработка најголемите умови и дарби на времето: Архимед, Евклид, Ератостен (кој бил и главен библиотекар), Аристарх, Апониј, Плотин, Амониј Сака, Тимеј, Пигеј, Аристофан и многу други. Со книгите управувале најучените луѓе на античката епоха.

На сличен начин во Александрија биле организирани и другите општествени центри.

Според Берtrand Расел, Александрија претставува најсјаен успех на хеленизмот. Славата на Атина бледнеела. Македонската династија на Птоломеите сè повеќе се потврдувала како заштитник на науките и културата.

Но зошто јас ја започнав оваа приказна?

Вистинската и единствена цел на Александровиот поход на Израел е во неговата програма да ги мобилизира познатите еврејски неимари, градители, сидари, занаетчи кои пред тоа веќе се потврдиле низ наследеното градителско искуство. Заедно со ова, Александар обезбедил и огромна друга работна рака која подоцна се населила во неговиот град формирајќи ја познатата еврејска колонија. Тоа е стратешки потег од огромно значење за програмата на Александар за духовното обединување на светот: Евреите, народ кој од искони се потпирал на писмото, можел само да го забрза процесот на духовната преобразба во новиот светски центар! На грчки веднаш била преведена Библијата, а тој факт уште повеќе го забрзал остварувањето на големите идеи. Еврејската колонија во Александрија, прифаќајќи го грчкиот јазик, постапно била мобилизирана во интерес на хеленизмот.

Човековата судбина тука, во Ерусалим, сама себеси се затвора во херметичен круг кој се обидува да ја имитира пустината. Пустината е двојник на еврејската судбина и нејзина – антитеза.

Стојам загледан во Давидовата кула, а долу, кон сидиштата што го заградуваат градот, одминува сенката на долгите копја на Александар Македонски и пред нив толпи Евреи кои ќе ја сидаат Александрија! Народ – како облакот птици кој долетал да колве од брашното и од јачменот со кој Александар го оцртал профилот на Александрија запишан во неговите сонийшта.

**СО СИНОТ НА СВЕЗДАТА
СЕ СРЕТНАВ САМО ЕДНАШ:
ЦЕНТУРИОНОТ КОГА МИ ЈА
ПРИНЕСЕ НЕГОВАТА ПРЕСЕЧЕНА
ГЛАВА...**

Ноква на небото над Ерусалим нема место за ниедна друга звезда. Некои познати гласови прескокнуваат цели векови и се населуваат околу тебе: не храни се само со роса шуку жризни и лукче; нека фрли камен само оној кој е без жрев; не е жрда лузната што е нанесена од честта... Само малку посветла кога би била ноква – со поглед би можело да се допре и морето: мртво, недопрочитано писмо.

Шетам низ Ерусалим. Се провирам меѓу сенки на камење. Се загледувам нагоре: ноква на небото над овој град нема место за ниедна друга звезда. Освен, можеби, за Симон Бар Кохба: „Синот на звездата“. Го допирам во сеќавањето оној убав, школуван ракопис на едно шифрирано писмо:

Мила ми Мајко,

Јас сум Ти прв син и моја должност е да бидам околу Тебе, за да не се грижиш Ти за ништо. Поради Твојата бескрајна љубов, поради илјадниците неволји и страдања, поради безбројните бессони и мачни ноќи, поминајќи некогаш над поистелата на Твојот мал, слабочок Дуле, јас Ти должам најголеми грижи и неиз-

мерна синовска љубов. Но, можам ли, кога ги чувствувам болките на нашата измачена Тајковина, а да не се оддаам со љубов на најверен син кон нејзиното свето дело? Макиите на Тајковината се поголеми од сите страдања на секоја наша мајка. И јас – без и најмала помисла да Те навредам – повеќе се чувствувам како син на друштвото моја мајка – Македонија, ојколку Твој, која си ме родила... Те молам, во името на моите свети чувствува спрема Тебе – да не жалиш ништо иак да ѝлачеш за мене...

Од Синот на звездата до Христо Узунов, мост ноква ќе ми биде Publius Aelius Hadrianus. Не оној, литерарниот јунак на Маргарит Јурсенар, туку оној кој доаѓа директно од ужасните провали на историјата.

Publius Aelius Hadrianus (76–138), на престолот на Римската империја седнал во 117 година, по смртта на императорот Трајан. Присапил кон итни и големи реформи: ги утврдил границите во Британија и Германија, го изградил големиот Олимпион во Атина, вилата Хадријан во Тиволи, блиску до Рим, а потоа ги подигнал и градовите: Хадрианополис, денешното „Едрене, мамо Едрене, на мојата љубов“, Антинополис во Египет, во чест на својот телесен љубимец Антиној, и Aelia Capitolina, или Хадријановиот Ерусалим, кој како воена колонија на Римјаните се издигнал врз пепелиштата на разурнатиот град и со земја срамнетите светилишта во него. Тој убаво знаел дека да се гради значи да се соработува со земјата: да се остави човечка трага во предел на историјата кој оттогаш натаму ќе биде поинаков од она што бил. Ќе биде во знакот на оној кој гради.

Ова се убавите нешта на императорот Хадријан, како што биле убави и неговите стихови што ги пишувал, како и сликите и скулптурите кои ги потпишал: „Пишуваниот збор ме научи да го слу-

шам човечкиот глас како што возвишеноста на неподвижниот одраз на скулптурата ме научи да ги проценувам движењата. Подоцна, напротив, животот беше тој што ми ги протолкува книгите.“

Но, Хадријан зад себе го оставил и споменот на опустошениот Ерусалим и свирепоста со која се пресметал со востаниците на последното големо еврејско востание против Римската империја, на чие чело застанал Симон Бар Кохба – Синот на ѕвездата...

По неговата смрт во 138 година, бил закопан во некогашната Тврдина на ангелите (Molles Hadrianus) во Рим: „Мојот епитаф во мавзолејот покрај брегот на Тибар ќе биде напишан на латински јазик, но јас мислев и живеел на грчки.“ Минувал Хадријан и низ Македонија и Тракија но „зрелото класје кое беше ожнеано – малку значеше во споредба со елеусинските ветувања на семето скриено во убавата земја... Ќе бидам помалку остроумен од некој морнар од Егина и помалку мудар од некоја билјарка од Агора.“

Уише како дејше се обидов со сѝилетѝ да ѝишувам букви од една нейознаѝа азбука

Чувствувајќи се пред сѐ – воин, кој и кога легнува и кога се буди се огледува во својот сјаен меч, Хадријан не можел да го превозмогне поривот да ја посети и Херонеја. Таму, во и околу Теба, во блискиот допир со голотијата на камењарот: „Во Херонеја, каде што појдов да се разнежам од античките девојки на пријателите од Светата чета, два дни бев на гости кај Плутарх. И јас имав своја Света чета, но како што често ми се случувало, и наспроти мојот живот – историјата повеќе ме возбудуваше... Сѐ уште бев дете кога се обидов со стилет да пишувам букви од една непозната азбука;

тогаш започнаа моите напуштања на родната грутка. Вистинското место на раѓањето на човекот е она каде што тој првпат ќе се согледа самиот себеси: книгите беа мојата прва татковина... Нокум се тегавев од прозорец до прозорец, од чардак на чардак.

Врз плочки испишував астролошки пресметки и знаци од моите испитувања на ѕвездите. Меѓутоа, на земјата требаше да се бараат предзнаците на иднината...

Тие негови барања на предзнаците од иднината поаѓале од сознанието дека Александар Македонски си ги исполнил сите свои соништа; поаѓале од сознанието дека Александар веќе беше ги допрел бреговите на митот и станал нивна составка; сознанието поаѓало од фактот дека постојат човечки суштества кои можат да ги померуваат границите на судбината и на историјата. А тој? Хадријан? Својот дух го ставил на искушение на ерусалимскиот камен. Александар, дијамантското прстење на својата светска империја го коваше во врлежот на бојните полиња, во судирите лице в лице и меч на меч, на бел ден. Не нокем: „Јас не ги крадам победите!“ Хадријан, пак, својата природа ја острел во пожарите што сам ги потпалувал и на кои како на гигантски клади гореле илјадници несреќни и невини само поради тоа што независноста и самостојноста ја љубеле повеќе од – сѐ. Бил сосем свесен дека е намразен: „Не постојат јасни причини за тоа, но, и во најмрачните луѓе гори некое пламенче светлина“ – велеше тој... Хадријан забележувал дека секоја скршена трска по ретките мочуришта на Азија се пресоздава во флејта на која светкале остри фригиски вокали. Тие вокали биле шифрирани довици на востаниците против неговите легиони. Фригиските вокали во Гордион Александар Македонски ги преведувал во сјаен духовен довик – Хадријан се плашел од нив: тие му биле предзнаци на зло...

Стоејќи пред споменикот на Херонеја извикал: „Си ветив себе-си дека ќе бдеам над обезоружениот бог. Цветот е ограничен со своето совршенство. За нас единствена можност да се шириме е семето – како кај растенијата: Грција, сеејќи идеи – го оплоди светот.“

Хадријан го љубел зборот но – не го почитувал цврсто: си ветил дека ќе бдее над обезоружениот бог – а ја фрлил во пожари Азија. Особено – Ерусалим и пештерите полни со духовни еремити покрај Мртвото Море! Љубел да си поигрува со каменот на овој град, со неговите безбројни облици и бои: „Сè што се обидел нашиот вкус да стори – веќе е направено во светот на формите. Јас се префрлив во светот на боите: јасписот – зелен како морските длабочини; зрнестиот порфир – како бојата на кожата; базалтот без сјајниот момирок... Секое здание – споменик на нечиј сон.“

Ги разурнал христијанските светилишта и на нивно место изградил пагански центри

Го возбудувале и обредите на Евреите: „страстни и нежни“. Нивните обреди го натерале да ја избере најпогодната пештера на ридот Моријах, таму за да го честува својот бог Адонис. Во и околу таа пештера како и во пештерата Вертеп, во Витлеем, во која според преданието бил роден Исус Христос, ги разурнал до темел еврејските и христијанските богомолни и изградил пагански центри посветени на Адонис. Тие негови постапки го огорчиле еврејското и христијанско население: „Клетниците, – ќе рече Хадријан, повеќе ги љубеа своите урнатини отколку еден голем град кој би им овозможил да заработуваат, да се просветуваат и да се радува-

ат.“ Ерусалим преку устата на својот патријарх Акиба, му ја соопштил својата решеност градот да остане тврдина на еврејската и христијанската вера; Хадријан, исто така, добро знаел дека точно на ридот Моријах бил и гробот на Исус Христос, дека тука бил и Каменот на Аврамовата жртва, знаел дека тука е и Сидот на плачот – па сепак: точно тој Хадријан, кој знаел за Исуса, „за тој млад мудрец кој изградил начела слични на начелата на Орфеј“, знаел за трогателната доблест на тие невини луѓе кои дење-ноќе се молеле тука, па сепак – со голема мизантропија и порив на пиroman ги разурнал еврејските гробишта и христијански светилишта и на нивно место ги оставил сенките на паганските богови, на Јануса и неговите роднини – пагани.

Тоа е вистинскиот Хадријан, надвор од литерарната хуманизација на Маргерит Јурсенар.

Бесконечното очекување на Месијата, познатата исклучивост кон која и да е друга религија освен еврејската – биле централен мотив и во првиот век на новата ера Евреите да се дигнат на ново востание против Римјаните. Римските легии на чие чело бил Тит Флавиј Веспасијан, го нападнале Ерусалим во 66 г. на н.е. и се нафрлиле уште поварварски од Навуходоносор: најпрво со месеци го држеле под опсада градот, а кога ги пробиле сидиштата се нафрлиле и на Еврејскиот храм! Народот го бранел Храмот: сè живо станало на нозе за да не се повтори катастрофата од пред шест векови и со голи раце се нафрлил на римските легионери. Залудно: легионерите се спуштиле кон Храмот и го запалиле. На илјадини старци, деца, мајки паѓале од мечевите на римските војници. Олтарот и Храмот и сè наоколу било покриено со човечки трупови. Историските записи говорат дека и буквално крв течела како река низ скалите на олтарот...

Римјаните биле уверени дека не било dostatно палењето само на Храмот, туку дека е неопходно да се запали целиот град! И што наумиле – тоа и сториле: трезорите и сите духовни богатства на Евреите претходно ги ограбиле а потоа и целиот град, со сè живо, изгореле во стравотен пожар: во радиус од 18 километри – сè било престорено во пепел. Ниеден од бранителите на Храмот не се спасил. Така, и овојпат се покажа крвта на мачениците дека е семе – на црквата!

Трагедијата на Ерусалим на потресен начин ја запишал Јосиф Флавиј. Луѓето паѓале по улиците од жед и глад, од болести и истрепеност. Се случувало: мајките да ги јадат сопствените деца и во ужасен канибализам да исчезнува цело едно поколение. Илјадници еврејски заробеници биле заклани или распнувани на крстови. Освојувајќи го градот, Тит Веспасијан, мавтајќи со мечот, извикал: „Јас и немам друга задача освен да му го вратам достоинството на каменот. Сè има да биде пепел и камен!“ И навистина тоа и – било.

Врз пеплиштата на еден таков Ерусалим, подоцна Хадријан ги поставил темелите на својата воена римска колонија Aelia Capitolina.

На местото на некогашниот Храм одново била извишена статуа на Јупитер. Поради тоа обесчестување на светото место и поради забраната да се обрежуваат децата – народот одново се дигнал на востание: „Еврејското прашање одеше од лошо на полошо“, запишал Хадријан. „Прославата на еврејската Нова година, со големи свирки – секоја година предизвикуваше крвави тепачки. Ги забранив тие прослави и многу други. Го забранив јавното читање на една еврејска легенда што раскажува за млада девојка која под туѓо име му станала лажна вљубеница на персискиот цар и

предизвикал невиден колеж на еврејските непријатели. Оваа легенда до лудило го возбудуваше националниот бес на сите Евреи. На Зелотите – посебно.

Го проширив казнениот закон за кастрација.

Им го забранив верскиот обред – обрежувањето. Знаев: ништо меѓу сите пројави на непослушност и отпор не е непоправливо: омразата, меѓутоа, заемниот презир и злобата кај овој народ – навистина беа непоправливи. Во начело, јудејството имаше свое место меѓу религиите во Империјата, но Евреите со векови одбиваа да бидат еднакви со другите кои, исто така, веруваа во еден од многуте богови. Ниеден народ, освен израелскиот, не беше толку смел до безобразие да ја ограничи вистината во тесни рамки какво што е верувањето во еден единствен бог, навредувајќи ја на тој начин многустраноста божја во која е содржано сè; ниедно друго божество кај своите верници не предизвикува презрение и омраза кон другите кои се молат на различни олтари. Затоа и толку многу настојував од Ерусалим да направам град како другите, каде што најразлични раси и вери ќе можат да живеат заедно; заборавив дека во борбата помеѓу безумието и здравиот разум, последново ретко победува. Сето тоа заедно доведе до жесток удар на Зелотите во Ерусалим... При ова, скијтник од најлошиот џџан, кој себеси се именува Бен Кохба – „Син на свезгајта“, во тој бунт на Зелотите одиграл улога на борина при пошалување на огнои. За него јас зборувам според она што го слушав од други: лице в лице со него се видов само еднаш: дента центурионот кога ми ја донесе неговата пресечена глава! На Симон му успеа да стане херој што еврејскиот народ го чекал со векови за да ги задоволи своите амбиции и својата омраза. Ете, тој Симон, тој демагог, се прогласил за Месија и крал на Израел и стариот Акиба, првос-

вештеникот на Храмот, му го водел за узда коњот на скитникот низ улиците на Ерусалим... Тој скитник заповедал одново да го осветат Храмот зашто наводно бил осквернавен откако некој необрежан го прескокнал прагот; купишта оружје, дваесетина години закопано, им било разделено на еврејските бунтовници – Зелотите. Нападнати биле нашите гарнизони, испотепани нашите војници со толкава суровост што ги разбудила најлошите спомени од еврејскиот бунт од времето на Трајан. На крајот, Ерусалим паднал во рацете на бунтовниците а новоизградениот дел Елиа Капитолина пламнал како факел. Бунтот се претворил во безмилосна и голема војна.“

*Јудеја беше избришана од картиите
и по моја наредба наречена Палестина*

Синот на свездата ги распоредил востаниците во пусии по планинските преслапи, по пештерите и напуштените каменоломи. Селаните (како и секаде и секогаш!) до еден биле со Зелотите, со востаниците: секоја карпа била крепост, секое лозје – окоп.

Хадријан самиот тврди дека војувањето било неговиот најстар занает. Цели две години заедно со своите легии ја делел суровоста на пустошењето на Јудеја. Третата година во опсада ја ставил и тврдината Бетар, орловско гнездо каде што Синот на свездата и неговите востаници цела година давале јуначки отпор, изложени на глад, жед и безнадежност. Синот на свездата гледал како изгаснуваат во натчовечки страдања едноподруго неговите другари и блиски, без да се согласи да се предадат. Римските легии на тоа и такво достоинство одговарале со гласни и сурови ме-

тоди. Земјата на Јудеите била изгладана до коска. Хадријан самиот не одречува: „Војната на Јудеја беше еден од моите порази. Никој не им помогна на Евреите: дури ни самите Евреи од Александрија. Еврејската гнојна рана беше ограничена на неплодното подрачје меѓу реката Јордан и Мртвото Море. Курирот штотуку ме извести дека одново сме го зазеле купиштето камење – Ерусалим. Го запаливме Аскалон. Масовно беа погубувани бунтовниците насекаде.“

Од височините на голите ридишта покрај Мртвото Море – перспективите не биле величествени. Атина и Рим погледнати оттука на Хадријан не му изгледале толку вечни како дотогаш: „Седејќи на една височинка, потпрен на една неразлистана смоква, присуствувајќи на последниот напад, неколку часа пред да ја заземе тврдината Бетар. Гледав како се покажуваат и излегуваат еден по еден последните бранители, ослабнати, испиени, грозни, а сепак убави, како што е убаво сè она што не може да се скроти.“

Толпи заробеници востанат народ минувале пред очите на Хадријан и пред студените погледи на трговците со робје: „Толпата минуваше покрај мене како правот што ќе го развеат ветриштата.“...

Под закана од смртна казна, на Евреите им забранил да влегуваат во Ерусалим и да се населуваат во неговите урнатини; само еднаш во годината им било допуштено да влезат и да се изнаплачат пред разурнатиот сид на Храмот. Така се раселиле одново, така се откорнале на десетици илјади, кои освен коските на нив ништо и немало што да понесат со себе. Освен: верата во – Јахве! Така Хадријан ја избришал Јудеја од картите и по негова наредба земјата на Евреите била именувана Палестина! Во оваа војна биле ограбени и разурнати над 900 градови и помали населби, заги-

нале над 600 000 луѓе, епидемиите зеле данок од над 100 000 римски војници...

Тоа се резултатите на Хадријановата „човештина“! Човек да остане шокиран од силата на книжевната интерпретација која од еден пиroman изградила личност која исцело почнува да ѝ припаѓа на етиката и на убавите духовни дарби!

Во 1960–1961 година, на западниот брег од Мртвото Море, јужно од Енхада, била откриена *Пештерата на ужасот*. Симон Бар Кохба, со сите преживеани востаници, околу илјадамина, се скриле во пештерата и самите себеси се осудиле преку жед и глад – на смрт. Во соседна пештера биле пронајдени петнаесет свитоци – писма, на Симон Бар Кохба, адресирани до иднината. Писмата убаво ја покажуваат деталната биографија на подвигот на мачениците од Пештерата на ужасот.

Соочени со непосредната смрт, не можејќи веќе да се движат, изложени на опасности од колективен канибализам, востаниците успеале да запалат оган во пештерата, препуштајќи им ги остатоките од својот живот на чадот и отровите. Оние десетмина кои и по ова останале живи, се решиле на херојска погипија: секој сам себеси си го одзел животот забодувајќи ја својата кама во срцето!

Кога стигнале римските војници во пештерата имале што да видат: над илјада херои – мајки, деца, старци, со маченичка смрт ставиле печат врз судбината и на ова еврејско востание. Симон Бар Кохба, Синот на свездата, не го фатиле жив: неговиот меч ставил крвав потпис врз подвигот. На римскиот центурион не му останало ништо друго освен да му ја пресече главата на Симон Бар Кохба и да му ја принесе на увид на императорот Хадријан...

Безмалу цели осумнаесет векови нè делат од востанието на Зелотите до мажествениот подвиг на Христо Узунов и неговите

другари во Цер. Примерот убаво покажува дека изборот на смртта е во апсолутна согласност со етичките димензии на поводот. Нејзината смисла го надградува достоинството на слободата на еден народ сразмерно со неговите пориви, решителност и етичност. Тоа е таа вертикала на која се вее знамето на незабавот.

По кои патишта Синот на свездата стигна и во Македонија? Кои се тие провиденија кои ги поистоветуваат страдањата низ сите времиња и на сите народи?

Шетајќи по улиците на Ерусалим, човек и не сакајќи се сеќава на „исчекувањето на варварите“ и на К. Кавафис:

... Но од каде наеднаш сега има нелагодност и збрка?

(Колку сериозни станаа лицата на сите.)

Зошто толку брзо улиците и плоштадите ојусуваат и секој се прибира дома, ојседнат во мисли?

Зашто зашто веќе се сноќи а варварите ги нема.

Некои луѓе стигнаа од границата

и швергаат дека варвари нема веќе.

Без варвари што ќе правиме ние?

Тие луѓе, најпосле, беа некакво решение.,

– врз кое го вежбавме својот дух низ историјата.

Ноква на небото над Ерусалим нема место за ниедна друга звезда. Некои познати гласови прескокаат цели векови и се населуваат во свеста. Уште малку посветла кога би била ноква – со поглед би го допреле и морето: мртво, недопрочитано писмо, веднаш под Пештерите на историскиот ужас. Се провирам низ сенките на камењето. Го слушам гласот на Синовите на свездите...

СЕКОЈА МЕТАМОРФОЗА СИ ИМА СВОЈА МЕТАФИЗИЧКА ПЕШТЕРА

*Чичко Милан имаше писмо само за себеси.
Секоја од буквите имаше исцелишелна моќ.*

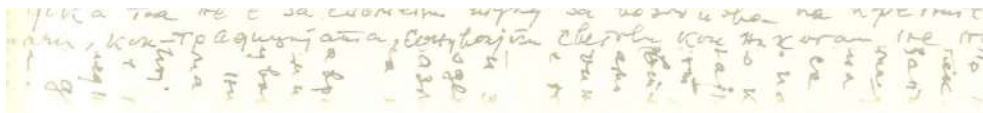
Зимно време во Лазарополе не беше реткост да се видат де-чиња отечени од заушки и испреврзани со шамии и шалчиња, и са-мо оние со големи отоци и оган лежеа в постела. Кај нив уште од зори одеше да ги надгледа една постара, смирена и исправена же-на – вистински волшебник, која ги оздраве сите болни во селото од кои креваа раце и лекарите и болниците, која ги породила сите жени во селото и која прва на раце ги држеше и ги поплувуваше од уроци сите новородени. Тоа беше таа, тетка Велика, која седе-ше до фурната, веднаш спроти нас. Мир во нејзините коски...

Детето во мене убаво се секава и на еден чичко Милан Терзи-јата, кој одеше по куќите со малечко куферче какви што тогаш носеа само бербериите кои доаѓаа во селото од Дебар. Чичко Ми-лан во куферчето носеше неколку шишенца со некакви лекарства правени од билки, крпчиња ленено платно, мастилави моливи, во-сок исцеден од саки мед и дебела муракипна синап хартија. Тој долго ќе се загледаше во болното дете, ќе поминеше со прстите по болниот оток околу ушите, а потоа од куферчето ваѓаше мала

глинена посатка во која ќе посолеше некоја црвеникава прав и ќе капнеше по неколку капки од сите шишенца. Ќе го замешаше тоа со дрвено лажиче и ќе го намачкаше отокот пред и околу ушите. Врз намачканото лепеше муракипна хартија и врз неа навлажне-та крпа од лен. Врз неа ќе нацрташе крст, а во неговите четири по-лиња запишуваше некои знаци и букви. Нацртаното прилегаше на печат што го остава проскурникот врз нафората.

Секој запис на чичко Милан беше поинаков од другиот. Тоа беа некои магиски формули напишани некогаш со потмен мура-кип, некогаш поцрвеникави, а за најтешките случаи, чичко Ми-лан, носеше и малечко четче како за рисување икони, врз него ту-раше по неколку капки од најмалото шишенце и целата одаја то-гај замирисуваше како да си во аптека. Со четчето, чичко Милан, прво го мачкаше отокот а врз тоа посолуваше и пепел од тревки-те што пред нас ги гореше со запалена свеќа. Задолжително, во кругот што го рисувааше чичко Милан, најјасно, најубаво се рас-познаваше малечка свезда. Сред знаците запишани со мастилава боја – само свездичката беше во некој сјаен окер. Секое дете бол-но од заушки, барем еднаш во животот, беше една жива и подвиж-на слика на чичко Милан, која колку побрзо ќе побледеше – тол-ку побрзо детето ќе оздравеше. Болеста ја впиваше бојата и кол-ку побрзо ја впиваше – толку побрзо гинеше.

Секој обид да се прочитаат знаците што ги пишуваше чичко Милан остануваше безуспешен. Тие знаци не знаеја да ги одгатнат ниту учителите, ниту поповите ниту цандарите: тие долго ќе гле-даа во записот и на крајот ќе ги кренеа рамениците. Чичко Милан си имаше свое писмо и само за себеси, свои знаци и свои тајни. Ос-тануваше да му се верува дека секоја буква си има свое посебно значење и поинаква исцелителна моќ.

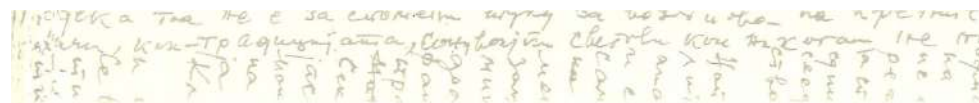

ОКОТО, СВЕТИНИТЕ

Пред да си замине, чичко Милан на болното дете му врзуваше ѓерданче околу вратот со три мазни продупени камчиња: црвено и две црни. Чичко Милан тврдеше дека секоја кука и секој човек во куќата си има свој знак, свое писмо: мое е јас да ги откријам и знакот и писмото. Моето писмо не се чита. Моето писмо умее да ја чита болеста. И уште појаснуваше дека ако се погледа сонцето низ црвениот камен – лесно може да се одгатне во какви огнови гори детето разболено од заушки.

Семантичко усложнување на светилината над Ерусалим

И сето ова ќе си останеше заробено во мене, или сосем ќе избледеше доколку не се повтореше, речиси, истоветната слика од Лазарополе во Ерусалим: веднаш откако ќе се влезе низ вратата за Дамаск, се отвора една широчинка, помало плоштадче заградено со постари куќарки и древни сидови. Покрај сидот има неколку маси кои служат како тезги. Покрај тезгите – три жени, облечени во исти темносини кафтани. Трите жени стојат зад еден празен стол; столот – во бледа сенка на чепресот, извишен како во приказните за Езерото на памтењето, како во приказните за Мнемосина. Над четири илјади години стои така исправен тој чепрес и разгледува околу себе. Го памти тој племето на Аморејците, го памти Аврама и неговото магарче, ги памти Давида и Соломона, ги памти Александар Македонски и Хадријан. Овој чепрес како да не обраќа внимание на божествата со сонце во рацете, на фигуринките чии дланки се пресоздадени во соларни симболи, плодови или птици; овој чепрес како да не обраќа внимание на Дрвеното кутиче завиткано во црвена свила а во кое можат да се видат не-

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

колку „влакна од брадата на Ное“; овој чепрес не обраќа внимание на стапчето на Мојсеј со кое ги разделил брановите на морето за да помине по неговото дно народот на Јахве; овој чепрес воопшто не се возбудува од ножичките со кои Далила му ја потстрижала косата на Самсон; не е љубопитен овој чепрес и него не може да го возбуди и ова минијатурно Ковчеже на заветот, со две бели плочки на кои Јахве ги напишал условите на Сојузот што го склопил со *Избраниот народ*.

Врз масите и по сидот зад трите жени облечени во темносини кафтани – едно мало чудо: вињети од Давидови ѕвезди и полумесечини, ѕвезди и крстови, птици навезени врз свила од Дамаск, неповторливи бои на мазни камчиња во сите можни облици, мумии направени од света земја, лотосови цветови, ѓерданчиња од седеф, знаци во разни бои запишани врз плоски коски, исклучително убаво обликувани скарабеи и секои од нив во камен во различна боја, минијатурни Мојсееви жезла, фигуринки од глина, обетки и синдирчиња, прстење, свончиња, лентички од кожа со метални апликации на безброј симболи на народите и културните традиции од Исток, тотафонти, мезузи... И, меѓу сите тие амајлии – најголемата и најзначајна за сите Евреи: суптилно, маестрално изведени минијатурни преписи на древно еврејско квадратно писмо од Книгата на законите – врз пергамент! Мало ракописно совршенство од кое би се восхитил и нашиот Прличев...

Најевот на шриите жени кој постојано се пресоздава во прашање и восклик

И ова ќе избледеше од моето сеќавање доколку не ја забележев долгата редица мајки со дечиња, сите преврзани со марами и

гек а таа не е за евреите ниту за бозите на копелни
ама, кек-трагична, центрична червва кек-кван (не е
Б. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830.

ОКОТО, СВЕТЛИНИТЕ

шпалови околу ушите. Едно по едно дечињата седнуваа на столот во сенката на чампресот, а потоа една од жените пристапуваше кон болното дете ќе го одврзеше. Дечињата беа кое од кое поотечено, кое од кое поснежено. И толку сите тие личеа на Рафко, на Лале, на Буре, на Живко, на сите сега заробени далеку во детството по камењарите на Лазарополе.

Трите жени, облечени во исти темносини кафтани, клекнуваа пред болното дете и најпрво шепотејќи некоја молитва – тие ја до-
викуваа болеста, се обидуваа да поразговараат со неа, а потоа мо-
литвата продолжуваше во напев без зборови кој завршуваше со
одделен крик на секоја од трите жени. Убаво се разликуваше се-
кој глас одделно и секој на свој начин извишуваше нагоре кон рам-
нодушниот чепрес.

Го слушаш сето тоа и тонеш во живиот песок на мистериите и митот. Првпат се соочуваш со тоа тонско семантичко усложнување на светлината над Ерусалим.

Напевот на трите жени се пресоздава во прашање и восклик. Тие тонски преповторувања, со густе емотивни сенчења, го затвораат кругот на видливото, го достеснуваат и онака неподносливо тесниот простор на животот и одеднаш, сосем неочекувано, во брз и отсечен ритам, почнуваат да се нишаат сенките на трите темносини кафтани. Скокаат и – стенкаат: оу–оу–оу...

Говорот на овие жени полака станува разбирлив, сеедно што за секој болен имаат посебна „постапка“, посебна молитва и интонација, игра. Тоа не е дискурзивен говор, дневен, туку говор позајмен од магиите: за секое болно дете – посебен тонски и ритмички делек...

Таа постапка воопшто не е случајна: ни една болест не е идентична со друга. Секоја болест си има своја сопствена причина, а

197

[illegible]

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

пеењето на жените има цел „да открие“ на која песна и на чиј глас се најосетливи болестите.

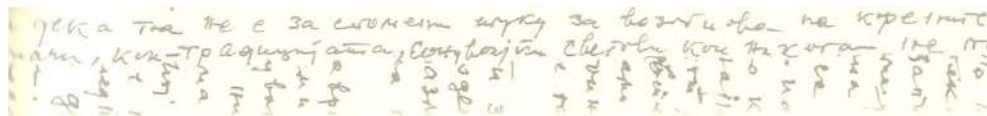
Со други зборови: секоја метаморфоза си има своја метафизичка пештера.

Смртиџа е сѐ ушџе далечна реч
но сџравоџ од неа е – џосџојан

Двете жени продолжуваат да пеат. Одново, нагоре кон чепресот, по гранките негови, се искачуваат и се јазат извивките од песните на жените. Песни – без зборови. Пеејќи, едната принесува кадило и целото пладне замирисува на изгорени тревки; замирисува на вечерина со запалени огнови во некое далечно лето во планинските камењари на Бистра. Третата жена, прв исцелител, со иста муракипна хартија како и на чичко Милан, со исти молитви и ленени крпчиња, ги преповторува истите редови од писмото што во нашата свест го пишуваше тој. Кои знаци запишува, какви симболи во какви молитви завиткува – знае само таа жена, а редот на мајките со болни дечиња сега е издолжен и надвор од Дамските порти.

Не е тешко да се одгатне дека меѓу мајките има од сите можни вери и невери, од сите можни раси и нераси: и Евреи, и Палестинци, и Цигани, и Ерменци и Грци. Бедуини и – пограѓанети. И од сите можни јазици: „Вавилон, Вавилон, сјајна ѕвезда на поразот...“ Во секој случај – жители на Ерусалим.

За овој исцелителен ритуал – не се плаќа ништо: сè е пресметано во талисманот кој задолжително го купува мајката уште пред да седне нејзиното дете на столот од исцелителите. Изборот

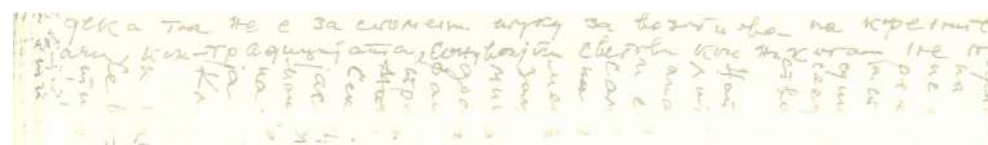
ОКОТО, СВЕТЛИНИТЕ

на талисманот за детето не го прави мајката туку директната целителка, која најдобро „ја чувствува силата на знакот кој ќе се нафрли на болеста!“

Трите жени тука се секој ден: од изгрев – до залез. Нивните молитви „фаќаат само на сонце!“ и секој ден тука се доаѓа – за друга болест: понеделникот е предвиден за лунатиците, и само во деновите на раѓањето на месечината: не месечина свртена со конкавниот дел кон сонцето, „не празно во полно“ туку млада месечина: со конкавниот дел свртена кон – залез! Вторникот е предвиден за уплави и за навееано, среда за оние кои уште немаат родено. И како се менуваат денот и болеста – така се менува и песната на жените, така се менува и бојата на нивните кафтани, така се менуваат и талисманите расфрлани до бесконечност, по масите и сидот. Меѓу талисманите најбројни се „универзалните“, оние кои помагаат за повеќе болести: тоа се инскрипции на симболи врз кожа или пергмент. Се препорачуваат и глинени таблички: тоа се комплекти од Законите кои Јехова му ги врачил на Мојсеј на чување или пак е тоа 21 и 15 ајет од *Ел анкебуи* на Коранот.

И сидот зад трите жени, и записите врз глинени таблички и човекот: сè е од мил и вода и сè е еден ист јазик и знак. Гилгамеш ќе извика: „Смртта е сè уште далечна реч, но стравот од неа е постојан“.

И човек добива уште впечаток дека овие жени во бесконечната редица, со дечиња в раце или за раце, не се некои непознати и од некаде: тоа се навистина мајките од Лазарополе кои дошле тука со своите дечиња и сега чекаат на ред за да ги пелцуваат децата. Дошле тука да се помолат на Божјиот гроб а „после и да умрам – не жалам!“

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

Врајии на ѝпороци и свездочайици. Врајии на орди и – ѝоѓибии...

Откако памти историјата, Ерусалим подеднакво бил и отворен и затворен град: отворен – зашто постојано предизвикувал со својата згустена историја и со постојаните движења од реалноста кон митот и од митот кон реалноста. Но, Ерусалим, исто така откако памти историјата, бил и затворен град – поради неопходноста да биде заштитен од сите закани против сè она што го правело него поинаков од сите други градови. Во оваа противречност се крие и постојаниот предизвик тој да биде освојуван, разграбуван и опожаруван и одново и одново да биде пресоздаван и секогаш врз истите темели. Доколку се побара пример од кој да се согледа и инаетот и тврдоглавоста на историјата – најдобар пример за тоа е историјата – на Ерусалим.

Врз што е втемелено сето ова?

Ерусалим е духовен табернакул на еврејството како филозофија: и за оние кои знаеле и знаат што бараат од легендите и од митот како и за оние кои како заробеници им се предавале само на егоизмот и на минливоста – причините духовно да се отелотворат во и низ Ерусалим биле совршено исти. Тука, човекот постела до постела лежи покрај Бога; пие иста вода со него; пости и тримери заедно со него. Заедно со него го следи летот на исти јата птици. Тука е родена и Книгата на книгите. Тука бил создаден и Адам, првиот човек. Тој е град и на Ное, на Аврам и на Исак, на Давид и на Соломон, на Ездра и Нехемиј, на Исус и на Хадријан. Тука се изградени и Првиот и Вториот еврејски храм. Тоа е алфа и омега на севкупниот еврејски дух. Тука пустошеле и ордите на Навуходоносор и римските легиони, тука и Александар Македон-

– И народиите кои се спасени ќе одајат во виделото негово, и царевите земски славаа своја и честиа своја ќе му ја донесат.

– И вратиите негови нема да се затвораат дење, зашто ноктштаму нема ништо да има,

– и ќе им донесе и слава и чести на незнабошциите во него.

– И во него нема да влезе ништо љоано, и што е мрзливо и лажно, ишуку само оние кои се запишани во Книгата на живоите на јагнеито.

(Откровенис Јованово: 21:10–27)

Сето ова и многу друго е запишано во Откровението Јованово а археолозите, барем досега, не открија ништо повеќе од она што е запишано во него: секој збор што го цитиравме претходно – буквално е потврден и со археолошки наод!

Вратите на Ерусалим се духовна суштина: низ нив минувале и светлината и мракот. Низ тие врати минувале и кралства и кралеви, и пророци и апостоли, и Исус и Мухамед. Низ вратите на Ерусалим влегувале и излегувале милиони и милиони ации и крстоносци, будни сонувачи и свездочатци, среќни и несреќни, време и невреме. Вратите на Ерусалим се божјо провидение. Тие врати делеле две светлини и два мрака, земја и мориња. Ги делеле знајните од нејзнајните, доброто од злото, богатството од бедата. Ги делеле оние кои доаѓале и оние кои засекогаш си заминувале од животот. Низ тие врати, значи, се довикувале оние кои останувале со оние кои – ги напуштале: илјадници и илјадници среќни и несреќни се провирале низ тие врати. Тоа се врати на предците и на потомствата. Мали и големи врати. Дрвени и камени. Мали и – големи.

**Секој кварти – љоинаков Ерусалим:
во еден ишт Ерусалим, еден љокрај друж,
живеат љовеке Ерусалими...**

Ерусалим не е еден град. Тоа е град составен од помали автономни градови – квартави. Тоа се ерусалимските Шекуноти. Од град во град, од кварт во кварт, ден-денес се влегува и излегува низ ерусалимските врати, изградени од Сулејман Велики, во 1537 год.

Сите богови, и неговиот и другите, мир на коските негови да им дадат!

Тоа се Шемскиите или Портиите за Дамаск, кои се сметаат за најубави меѓу сите врати во овој град. Вратиите за Јафа, Вратиите за Сион, или портите на еврејскиот кварт, Мермерниите љорти или портите кои водат кон долината Кедрон, кон Сидот на плачот, Портиите на лавовиите или на Свети Стефан, Вратиите на Ироо или врати на цвеќињата, Златниите врати во долината на источниот сид на Храмот или Порти на милосрдностиа, Новите врати, соѕидани во 1887 година, претставуваат премин помеѓу православниот и католичкиот кварт.

Квартите (Shekhunot) на Ерусалим се помали гратчиња, помали Ерусалими од кои е составен единствениот Ерусалим. Секој кварт е еден љоинаков Ерусалим од другите а живеат еден покрај друг и еден со – друг: секој сам е – и сите заедно. Еден од друг разделени се со невидливи сидови и поврзани со двојно повеќе тајни духовни премини и прооди. Секој квартал е посебен, автентичен свет, кој од кој поубав и духовно посспецифичен од другиот.

Секој од овие квартави има своја историја, свои основоположници и свој развој. Сето тоа заедно ја прави митската и духовна аура на квартот. Или, поточно: историјата на Ерусалим е – историја на кварталите.

Први траги на групирања по квартави во овој град, познавачите на неговата историја гледаат уште во VI век п.н.е., веднаш по опожарувањето на градот и на Првиот ерусалимски храм од страна на Навуходоносор. Тие групирања биле резултат на постапната но остра социјална стратификација на населението: непосредно околу Првиот храм живееле кастите на еврејските свештеници, трговци, благородници, занаетчи. Сите нееврејски племиња и сите други групи и намерници кои низ вековите се населувале во овој град како пагани. Такви биле асировавилонските војски, македонските војски, војските на Римската империја. Такви биле Персијците. Сите тие се населувале тука како пагани меѓу јудејските едноверци. Така и Ерусалим, сè до третиот век и по Исуса (!) сè поназначено станувал пагански град!

Кога станува збор за вратите и кварталите од овој град на ум ми доаѓа овој бисер:

*Враќајќи се кои чкривај
кај сакаат да орајат?
Сакаат да орајат дома
затвора чкривај.
Но тие се веќе дома!
Да! Но сакаат да влезат.
И да бидат сити
И кревети да бидат...*

Разговараме со Јехуда Амихај за вратите и за кварталите на Ерусалим. Не само за нивните утилитарни и естетски посебности. Убавината и хармоничните пропорции резултат се на духовно прочистена и надградена градежна култура и постапка на еден народ кој знае што бара од секој детал, од секоја буква, од секоја линија.

ИСТОРИСКАТА МЕМОРИЈА ЈА ИЗОСТРУВА НАШАТА СЕНЗИБИЛНОСТ И БУДНОСТ...

*Може свештениците нова илустрација би била.
Којзнае какви нови ќе покаже нештата.*

Секоја врата во Ерусалим и секој прозорец – се свет за себе. Нема две исти врати и два исти прозорци. Тоа е широк дијапазон интерпретации со назначена декоративна содржина која се вглубува во просторот како составка. Вратите и прозорците во Ерусалим – дискретен ракопис, мала тајна на архитектонскиот графизам. Тие се вистински украс на домот преку кој се распознава и духот и карактерот на неговиот домаќин. Ниедна врата не е без декоративен детал, најчесто изведен во плитка пластика која интерпретира или Давидова звезда или квадратни и траголни форми.

Поретки се кругот и полукругот. Не се ретки резбарени детали. Толку се високи вратите: колку што е висок стопанот на домот. Прашувам: „Од кај знаете колку ќе биде висок домаќинот?“ „Височината ја одредуваме според честа на таткото“, одговараат. „А секојпат го знаете таткото?“ „Во принцип“, одговара Јехуда Амихај.

Прозорците на куките во Ерусалим – очи на душата од стопанот. Прозорцот во древната еврејска традиција се сфаќа како сончева нива; како гумно на кое се собираат плодите од сончевата жетва. И прозорците естетски се дефинирани преку нивниот светло-темен графизам. Играта на колористичките тонови со кои се дефинирани темните партии на прозорецот – е бесконечна: црната и небесно-сината боја доминираат. Прозорците во низа диктираат разигран ритмичен, хармоничен и лесно препознатлив духовен ракопис на еден народ.

Со часови стојам загледан во прозорците и вратите на Ерусалим. Одново се секавам на К. Кавафис, на неговите „Прозорци“:

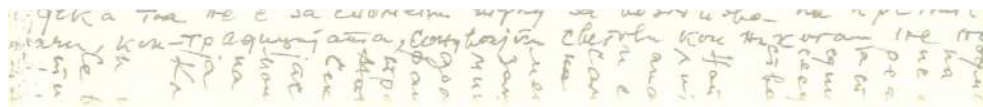
*По овие темни одаи, деновите кај што
 ги минувам мачни, чекорам наоколу
 барајќи прозорци. – Прозорецот кога
 ќе биде најден што утвора ќе биде. –
 Но прозорци што нема, или јас пак
 не можам да ги пронајдам. Но поодобро е така.
 Може светлината нова ширанија би била.
 Којзнае какви нови ќе покаже нештата.*

Формирањето квартави во Ерусалим, во втората етапа, е резултат на верските и етничките разлики меѓу населението. Одреден круг историчари и други компетентни познавачи на оваа материја, кварталите на Ерусалим ги ценат како факти на дискриминација, како принудно затворање во гета. Други пак, исто така компетентни научници од сите области, кварталите повеќе ги третираат како сведоштва на трагични преобразби кои го одразуваат културниот и верскиот идентитет на етничките заедници на Еру-

салим. Развојот на трите монотеистички религии: јудејската, христијанската а подоцна и муслиманската – сè повеќе го забрзувал процесот на верската и етничката диференцијација.

Напливот на христијанските ходочасници во Ерусалим, ќе претставува најнепосредна причина за постапно формирање на христијанскиот квартал. Основоположници на овој квартал биле Ерменците и Грузините, но не била без значење и бројката колонисти македонски војници кои се задомиле тука и кои останале засекогаш. Подоцна, секоја христијанска секта барала право на пета земја во Светиот град на која да изгради свое црковно здание со прифатилиште за ходочасниците.

Во 638 година, Ерусалим бил освоен од муслиманските војски. Нивниот победоносен марш Ерусалим го ставил пред нови лингвистички, верски и етнички искушенија. Веднаш потоа уследил и процес на назначена арабизација и исламизација на овој град со забрзано формирање и израстување на муслиманскиот квартал. Конечната структура на кварталите била утврдена кон средината на XI век: тоа век се совпаѓа и со разурнувачкиот земјотрес, кога биле разурнати сите синагоги што го опколувале градот но едновременно ги заградувале и одделните квартави: еврејскиот, христијанскиот и муслиманскиот. Но, XI век е и век на бројните упади на крстоносци кои во Ерусалим ќе доминираат цел еден век: освојувањето на градот од страна на крстоносците е остварено низ варварства и масакри врз еврејското и муслиманското население. Градот Ерусалим од нив бил опожарен и бројни светилишта и културни центри неповратно исчезнале засекогаш. Од градот останале само камењето. Ерусалим станал – град фантом. Така, во овој период е назначена доминацијата на христијанскиот квартал, сè до мигот дур Аладин не завладеал со Ерусалим.

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

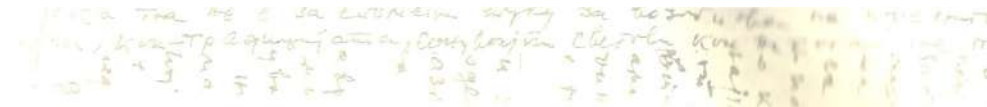
Квартовите не се политички гета туку гаранција на културниот идентитет

Низ вековите, кварталите на градот сè повеќе се диференцирале и прераснувале во верски и етнички центри. Некогашните воени колонисти од војските на Александар Македонски – Македонци и Грци, го примиле христијанството за своја вера, биле и сè до ден-денес нивните потомства се сконцентрирани околу Божјиот гроб. Денес тоа е познатиот христијански квартал. Кварталот на Ермените и Грузините е јужно од нив, околу црквата „Свети Јован“. На исток од централниот христијански квартал се населени и монофизитски христијански заедници на Јакобинци, Копти, Етиопјани, сите групирани околу црквата „Света Марија Магдалена“.

Западните христијани тука се населиле од времето на Крстоносните војни.

Се претпоставува дека денес во Ерусалим живеат и дејствуваат над дваесет христијански заедници. Ерменците тука се уште од пред дваесет векови и тие се сметаат за народ кој меѓу првите бил христијанизиран. Живеат во своја и со своја препознатлива културна клима. Англичанците изградиле катедрала која многу потсетува на катедралата во Кембриџ. Етиопјаните живеат над и околу Светиот Исусов гроб. Германците изградиле повеќе опатии. Во светите христијански места постојат и заеднички служби и обреди: – тоа е конкретен израз на единство и екуменизам.

Еврејскиот квартал е утврден во источниот дел на градот, во подножјето на Светиот рид – Сион, покрај новоизградената цамија Ал Акса. Квартот бил формиран меѓу Дамаските порти и Портата на лавовите. Подоцна, поради пренаселеност, биле формира-

ОКОТО, СВЕТЛИНИТЕ

ни и нови еврејски квартали: Мишкенот Шахананин и други. Остатокот од градот е запоседнат од муслимани.

Во најгруби линии така изгледала картата на кварталите на Ерусалим уште од раниот среден век. И одново: според сите проценки, тоа не биле политички гета, зашто со ниеден закон луѓето не биле спречувани да се населуваат таму кај што сакале, независно од нивната религиозна и етничка припадност.

Групирањата во Ерусалим според етничка и религиозна припадност имале сериозни мотиви: чувството на сигурност поради припадност кон еден етнички колектив се засилувало, особено поради честите и агресивни упади однадвор на групи од друг етнос и друга вера.

Поривот да се живее меѓу луѓе со ист јазик и заедничка традиција е вечен порив: етничката заедница била гаранција и за прашањето мажачка – женачка, со партнер од иста верска и етничка припадност; била гаранција и за образованието кое се обезбедува заеднички за луѓето со иста јазичка, етничка и друга припадност.

Таквото групирање било гаранција и за континуитетот на културниот идентитет, за функционирањето на заеднички служби на мајчин јазик, функционирање на системот на семејното право...

Shekhunot или кварталите на Ерусалим, создавани одделно и во разни историски епохи – се посебни светови. Па сепак: сите тие заедно формираат конзистентен град.

Секој квартал ги признава и ги толерира постоењето и посебноста на другиот; со безброј невидливи нишки е исповрзан нивниот живот. Едноставно, ниеден квартал не може без другиот, сеедно што реалноста тоа чувство не го одразува секогаш. Жителите на Ерусалим себеси се претставуваат прво како припадници на некој од тие шекуности и притоа како да не се повикуваат на Ерусалим.

Грчка тоа ќе е за сивомет илустрација за вознеми на крстот
... кин-традицијата, светлините светли кои ги хватаат не по
... светлините

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

Својот кварт тие го чувствуваат и поимаат как суштина на Ерусалим!

Поради ипостјојаниот разговор со небојот ерусалимјаниите го забораваат и својот сосед

Јудаизмот, најдревната меѓу трите монотеистички религии во Ерусалим, овој град го чувствува и третира како сопствено огниште и покрив и секоја друга религија тој ја третира како маргина на големата книга од еврејската религија. Еврејството во своето учење, покрај религиозните ги вклучува и етичките и правни норми, традицијата и ритуалите, и пред сè – историјата на еврејскиот етнос, со сите негови филозофеми, мистички, митски и книжевни посебности, во продолжение на повеќе од три милениуми. Поради сето ова, зарем може припадникот на еврејскиот кварт исцело да не го поистоветува и сфаќа него – како најсуштинското на Ерусалим? Сосем идентично како Евреите, Ерусалим, односно своите квартави, ги чувствуваат и припадниците на христијанскиот и муслиманскиот кварт.

Раскошниот, грандиозен и помпезен христијански ритуал, и не само тука, во Ерусалим, предизвикува ужас во свеста на припадникот на еврејството. Зошто? Тие големи и чудни ритуали на христијанството се втемелени врз филозофија на страдања и смрт; патот на Исуса е пат на страдања и човекови драми. Од каде, тогаш, и зошто такви изрази на ритуалите? Меѓу христијаните и муслиманите, од една страна, и Евреите, од друга, веќе не постојат драматични јазли. И едните, и другите и третите се чувствуваат и се сфаќаат како историски роднини.

Грчка тоа ќе е за сивомет илустрација за вознеми на крстот
... кин-традицијата, светлините светли кои ги хватаат не по
... светлините

ОКОТО, СВЕТЛИНИТЕ

Секоја од овие религии има свое место во заедничката историја на овој град и секоја има своја легитимност.

Кwartовите на Ерусалим се посебни културно-етнички целини и верски автономии, издиференцирани единици на градот. Секој кварт живее опседнат од сјајот на својата големина и традиции, живее во и со своите горчини и очај. Секој кварт лесно се распознава според својот јазик, празник, облека, обред. Смеслата на зборот коегзистенција, сепак, и покрај сите конфликти наследени од историјата – се почитува. Л. Коен, на оваа тема ќе запише: „Често, поради ипостјојаниот и ипостјојан разговор со небесатиот – ерусалимјаниите го забораваат својот сосед, човекој, оној кој нема исти убедувања, исти храна и исти навики како дружиот. Па сепак: Ерусалим е град на врати, на неочекувани средби меѓу прогонетите. Издигнат во ранг на модерна престолнина, Ерусалим има смисла за заеднички живот, вечери и заеднички ентузијазам.“

Идеална е положбата на Ерусалим од аспект на историјата, археологијата и христијанската литургија и точно тоа денес него го прави град на религиозното образование. Оттука и толку духовни семинарии, високи образовни духовни институции, курсеви, свештеници, специјализирани христијански центри. Ерменците во 1975 година формирале и голема семинарија во која се школува свештенството од целата ерменска дијаспора.

Што би значела една таква македонска паралела во Ерусалим?

Во Ерусалим функционираат три највисоки хиерархии на христијанството: грчката, римската и ерменската. Поради недостигот на отомански едикти, христијанските патријаршии тука немаат јасна јурисдикција, но Израел ги признава де факто и тие имаат полудипломатски статус.

Ватикан е најмоќен христијански ентитет тука: во Витлеем функционираат институции на католички универзитет, во Тантур функционира екуменско братство, функционира и познатиот центар „Notre Dame“.

Секој ден во Ерусалим е некој празник!

Празниците се составка во биографијата на кварталите во Ерусалим. Карактерот на прославите на многуте празници е сосем прецизен духовен ориентир кој брзо и лесно ги одгатнува сите специфичности на кварталот и на неговата духовна автономија.

Секој тука деновите си ги брои според сметките на сопствениците ѕвезди.

Кога е празник – секој настојува да биде – дома. Во топлината и свеченоста на празникот покрај домашното огниште – секој ерусалимјанин станува духовно побогат и утрешниот ден го очекува во поголема надеж.

Кога е празник во Ерусалим – секој и сè настојува да биде дома, покрај домашното огниште... И вратите на Јехуда Амихај тогај посакуваат да бидат заедно со луѓето, да ги слушаат нивните разговори, да станат дел од историјата:

*Враќајќи се кои чкривајќи
Кај сакаат да одајќи?*

*Сакаат да влезат дома
затоа чкривајќи.*

*Но тие се веќе дома!
Да, но сакаат да влезат.
И да бидат ситол
и кревети да бидат.*

Момчињата шетале низ иламенот на огниот како во цвешна ливада

Секој позначаен настан од еврејската национална историја и традиција, еврејската религија го осмислила и сместила во контекст на својата филозофија. Тоа осмислување, практично, е обид историскиот настан да се трансформира во колективна меморија низ облици кои се најблиски до поимот празник. Така, митското во религијата попримило карактер на историска реалност а историската реалност карактер на мит. Така еврејската религија управува со настаните на историјата: нештата кои веќе еднаш се случиле во животот, преку магијата на празникот, се пресоздаваат во нешта кои можат да се случат и одново и секогаш. Магијата на празникот оперира со згустени симболи, па затоа името на камилата ќе означува – *сушеситво кое свети, нешто кое од светлината се состои: Јахве ќе биде – ќарија која тие родила; Тел Авив – род на пролеќа.*

Еврејските празници, во секој свој детаљ, содржат многу згустено време и многу конкретни животни факти. Мошне често врз тие факти била надградена и митска додавка: некоја легенда, некоја меморија. Така настанот бил попрскуван со некоја света прав која му давала духовна патина на настанот. Врз најзначајните празници на еврејската религија биле накалемени одредени карактеристики на христијанскиот канон и така се обликувале многу христијански празници, кои не се автентични, оригинални, туку преземени од еврејската религија.

М. Фишбан укажува дека во еврејството како и во сите други религии, литургискиот календар *воспоставува основни живојни ритми и ја потпишува жрујната кохезија*. Во оваа смисла про-

gela tra ne e za evomeu wryy za bozruhe na kpehu
 haru kek-tragunjan, centhorjen chetna kor mchran me
 i-
 -
 -

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

лјетните празници сврзани со белезите на годишното време, славени се во согласност со земјоделските ритми и имаат свое библиско потекло. Празниците *Пасах* односно *Песах*, *Шавуот* и *Сукој*, уште во Библијата добиле свои историски појаснувања: Песах е сврзан со изгонот на Евреите од Египет и нивното четириесетгодишно талкање низ пустината, кога под нејзините правои останале неколку еврејски генерации и ниедно машко не стигнало во *ветената земја*. Сепак, овој празник е празник на исходот, празник на спасот, празник на бесквасниот леб. Денес се смета дека и Песах, и Шавуот и Сукој како празници се изведени од повеќе комбинации, номадски, ходочаснички и семејни, кои се обединети во традицијата на исходот од Египет. Шавуот Евреите го слават седум недели по Пасах или Песах во спомен на денот кога на Синај преку Мојсеј ги добиле своите закони од Јахве, а Сукој или Сениците е последниот празник од циклусот на жетвите кој се слави наесен од петнаесеттиот ден на месецот тишри. Преземен е од канаанските староседелци. Се слави во чест на номадскиот живот во пустината, пред да се населат далечните предци во Израел.

Есенските празници се циклус од древните библиски календари и меѓу нив се најпознати *Рош хашина* или Нова година, *Јом Кипур* или Денот на помирувањето. Еврејството преку овие празници го слави создавањето на светот и возобновата на еврејството со засилени молитви, покажувања и добри дела: „Аскетското нагласување на покорноста и покажувањето почнува еден месец пред празниците со пост. Тоа време е парадигматично за чинот на покажувањето пред Бога и пред луѓето“, – ќе рече М. Фишбан.

Празникот Шабат отсекогаш претставувал центар на еврејската побожност. Неговата литургиска содржина ги слави создавањето, исходот и откровението. Израел е бојјата љубена а Из-

1. glik a tra he e ba cwarum argy ba hawu ho na kipe m
Bawu, kwe Toa quya a na, Cwawu hawu Chawu hawu na kora na
Bawu, kwe Toa quya a na, Cwawu hawu Chawu hawu na kora na

ОКОТО, СВЕТЛИНИТЕ

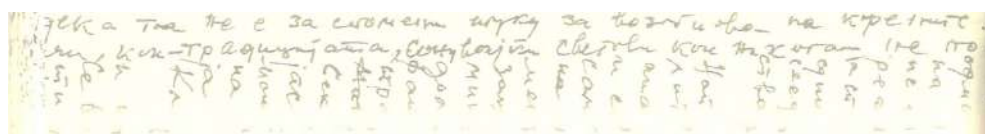
раел и Шабат, заедно, се невести божји... Меѓу другите еврејски празници, со своја специфична боја се изделуваат уште *Пурим* и *Ханука*, потсетуваат на националната трагедија на еврејскиот народ, на двете разурнувања на Храмот и претставуваат празнични средби на семејството.

Личните молитви што му се упатуваат на Бога имаат своја смисла и значење, но, што се однесува до еврејската црковна филозофија и верски канони – заедничката молитва е доминантна: тогај најпрво се соопштува избор од псалмите а потоа и молитвите во слава на единствениот господ Бог и изразување на месијанска надеж.

*Евреинот низ медитации се определува
за свечени и елегични најеви*

На ум ми доаѓа прекрасниот есеј на Октавио Паз „Сесвети“. Во овој есеј тој говори за Мексиканецот осаменик, кој го љуби славјето и собираите, сака да открие каков и да е повод барем „за миг да го застане времето и со забава и церемонии да го прослави сеќавањето на луѓето и на настаните. Ние сме обреден народ. Таа наша наклонетост ни ја збогатува фантазијата и сензибилноста, постојано одржувајќи нè изострени и будни – ќе рече Октавио Паз, и ќе додаде: „нашата сиромаштија може да се мери според бројот и сјајот на народните свечености.“

Наспроти карактерот на празнувањата на Мексиканците, Евреите, наместо прослави во големи толпи се определуваат за камерни, интимни славја покрај домашното огниште за уште посилно да се зацврстува традицијата; наместо живите бои – тие ќе се

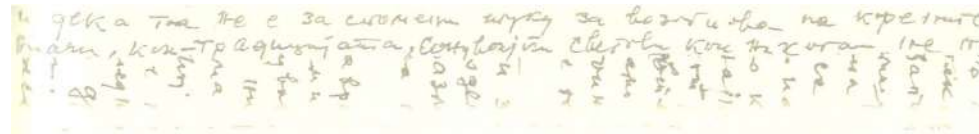

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дела

определат за свечени и смирени тонови; наместо колективните танци и церемонии – повеќе ги љубат елегантните напеви. Мексиканецот исцело ќе си ја отвори душата – Евреинот низ медитации ќе се обиде да се дозатвори; низ славја Мексиканецот од еден хаос влегува во друг и поголем а Евреинот низ рационална анализа ќе се обиде – да се дозатвори и да му се предаде исцело на она „што те притиска и пече“. Заклучокот за славјата и празниците на Октавио Паз дека „мексиканското славје не е ништо друго освен враќање во првобитната состојба на еднаквост и слобода“ совршено соодветствува и за славјата и празниците на Евреите? Разликата е само во надворешните манифестации: доколку веќе нема ништо повесело од мексиканските славја и истовремено нема и ништо потажно од нив – тоа нема ништо поспокојно но и понадежно од еврејските славја, зашто од нив Евреинот излегува збогатен со нова духовна вежба, со возобновен облик на духовно страдање.

Еврејскиот празник е празник на постојани преповторувања на историски и митски алегии и мемории. На трпезата или покрај огништето, во потреперувањето на запаленото пламенче на свеќите, се возобновува подвигот на Масада, на Симон Бар Кохба – Синот на свездата, но најчесто тоа е кратка исповед за Трите момчиња фрлени во огнена печка или пак легендата за подвигот на Јудита.

Независно дали се темелат на историски реалности или пак се чиста митска или книжевна фикција, приказните за Трите момчиња или Јудита се најпознати и најомилени фабули и не само во празнични поводи туку и во книжевната, музичката и ликовната парафраза кај Евреите: трите момчиња – Евреи кои, патем, Навуходоносор ги поставил за управници на одделни области во Вавилон, одбивале да се поклонуваат пред златната биста на неговиот лик.

ОКОТО, СВЕТЛИНИТЕ

Разгневениот крал, Навуходоносор, се определил за најпознатата и најсвирепата казна од древна Азија: момчињата живи ги фрлил во големата усвитена печка! Но, глеј чудо: наместо да изгорат и од нив да остане само некоја прашина пепел – низ пламенот момчињата се прошетале како по расцветана ливада, без ништо да им се случи...

На десетици и десетици библиски мудрости и легенди, приказни и митови, се задолжителна лектира во текот на прославата на празниците. И секоја од нив има своја специфична смисла, па според тоа се одбира и празник кога легендата се соопштува: прекрасната фабула за Јудита, за Естира и Рахела, за Товиј или Јов, за Јона или Данило, за Аврам и Исак – секоја си има свој празник. Пренесувајќи се од колено на колено, овие проповеди, коментари, мемории и алегии се пресоздаваат во автентичниот фолкор, во кој е тешко да се откријат разликите меѓу јавето и сонот. Ниедна од приказните кои се соопштуваат исцело не се совпаѓаат ниту со историската реалност ниту со уметничката фикција: како за овчарчето кое во 1947 година, барајќи го своето изгубено јаренце, во една од многубројните пештери на брегот од Мртвото Море открило древни свитоци испишани со архаични знаци на еврејското квадратно писмо. Времето покажа дека тоа се ракописи на текстови од Стариот завет од III односно II век пред н.е.

Меѓу тие свитоци, посебен интерес предизвика оној во кој се говори за ритуалните прописи, верувања и морални поуки. Во нив, меѓу другото, се говори и точно за празниците, но и за нивната основна патриотска алегија. И уште кога тие алегии се придружени со мадригалите на Соломон Роси, Ернест Блох, Дариус Мило, Исидора Фрида, Јозеф Арон... Таа музика во еврејската религија изразува и тага но и – магија. Секој празник си има своја ли-

III'ма Израел
Адонај Елохену Адонај еход...

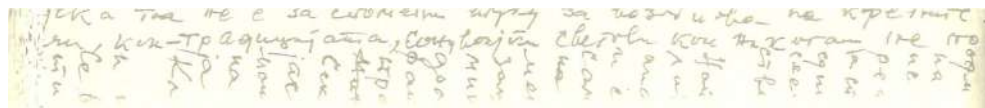
**ЕРУСАЛИМ, АРСЕНИЈА
ОД СОЛУНСКО И ЕЛИЈАС КАНЕТИ**

Само младише земји имаат историја...
Историјата е оисесија само на малише народи...

Борхес дошол до заклучок дека само младите земји имаат историја, то ест – автобиографско секавање на историјата. Тоа може да се толкува и како чувство на несигурност и недоверба кон себеси но и како оправдан пиететизам кон нешто недостижно. А старите земји? Зар кај нив и секавањето веќе е – историја?

И додека Борхес говори за млади земји, Агјеј, во сличен контекст говори за мали народи. Може ли да се поистовети поимот на мал народ со поимот млада земја, при што, веројатно, треба да се подразбере – помлада духовно-цивилизациска посебност и државотворност на еден народ? Е ли во принцип така? При ова, предвид ја имаме историјата на еврејската и македонската цивилизација и нивните млади држави. На овој пример би можело да се изведат безброј аналогии, во кои тешко би се вклопиле горните две претпоставки.

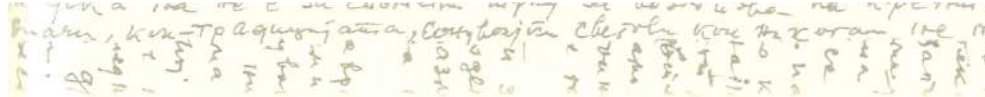
Поимот *млада земја* е тешко да се поистовети со помлад духовно-цивилизациски ентитет. Младите или помладите земји и на-

роди, можеби се пооптоварени од чувство на историцизам, а тоа ќе рече и од чувство на недоверчивост и затвореност, што води кон додатна загроза на нивниот идентитет. Тоа не е случајно: низ историјата, неповратно, исчезнувале цели цивилизации а камоли помали народи, точно како резултат или на нивната неопитност и невиност или пак поради тоа што ги потцениле егзистентните фактори во кои опстојувале заградени со многу поопитни и историски многу поамбициозни и поагресивни од нив.

И така. Има нешто во размислата кое оди до кај што оди и натаму тоа веќе ништо не открива. Стигнуваме до место во кое одново се чувствуваме затворени и осамени. Враќањето е ново патување, нови проникнувања.

Не едно, туку на десетици и стотици поколенија лежат заборавени длабоко во студот на историјата. Доколку го изумиме нивниот историски опит и историски придонес и доколку механички – само според бројот на исчезнатите толпи би ја мереле староста на еден народ и земја – прашање е колку праведна би била таа поделба на стари и млади народи зашто во крајна консеквенца: земјата, нашата заедничка татковина, е подеднакво стара и млада за сите; историскиот опит на еден народ, порано или подоцна, станува сопственост на сите. И уште: кој народ со сигурност би можел да каже: тука, во мојата крв, зачна прародителскиот грев? Во зорите на создавањето – нештата биле едно и исто. Првиот човек, Адам, беше бил слика божја на земјата, најчесто и според својата безгрешност најдостоинственото суштество во човековата историја, во смисла на неговата морална одговорност за потомствата по него. Но Адам, бидејќи е човек, копнее да се идентификува со Бога, со што ја предизвикува неговата одмазда и бидува казнет со

страшна казна – со прогонство! Тогаш доаѓа вториот Адам – Исус Христос. Втор е според редоследот, прв е како непогрешлив. Првиот Адам е слика божја, жива душа, земска вистина; вториот е животворен дух и стварност небеска. Во него е овоплотена анти-тезата: сигурноста на смртта – тој ја пресоздава во сигурност на воскресението. Првиот, земскиот Адам, е митолошка персонификација, печат помеѓу Бога и земјата, печат на нивната неразделност и меѓусебна љубов. Но, друга тема е – прогонството! Македонскиот Адам е трагичен Адам! Тоа е насловот на еден друг мој есеј!

Значи, кај зачна прародителскиот грев? Прадедовската чест? Кој би можел да одговори на ова прашање? Едно е сигурно: тука и во оваа цивилизација, сите сме и подеднакво млади и подеднакво стари, зашто иста е нашата одговорност да го одложиме часот на заборавот врз себеси. Можеби поправедна би била поделбата на големи и мали – според придонесот и според страдањата. Емоционално мотивиран, ваквиот критериум не би можел да се третира како најобјективен, но затоа и најблизок до смислата за придонесот и на поединецот и на колективот во ризницата која ги одредува значењата на прогресот. Не сме сигурни дека денес на англиски или на руски јазик, кои покриваат големи подрачја, се пишува и најдобра поезија... Доколку поетот се остварува во јазикот – вистинскиот и голем поет ќе се оствари и во помалиот јазик. Не е никаква гаранција големината на јазикот од некој поет на тој јазик да оствари и – голема поезија! Благородното страдање да се изнаоѓа и осмислува зборот во стих не ги дели луѓето на – млади земји и мали народи. Едни такви зборови зад нас остави и монахот Арсенија Солунски, некаде пред шест векови.

**Во гробот Господов има три ирски:
една иа гори како свека, друга иа чади
како ламна, а од третата иа линеат солзи**

Како монахот Арсенија Солунски ја опишува нокта спроти Воскресение во Божјиот храм во Ерусалим?

„Првата знаменитост е светиот Сион, храм Господов, голема црква, наведната на четири страни, а над гробот Господов црквата не е покриена и има 12 врати. Влезот на црквата е на големата врата. Од десната страна на гробот Господов има 12 скали, прикладни нога за нога. Браќа, првата знаменитост за гробот Господов е од десната страна. На пет сажени (лакти) од гробот, тука е папокот на земјата во големина како три свртувања околу него.

Од левата страна на гробот Господов има голема бездна, каде што Христос слегол во адот. Останува запечатена во текот на цела година, само на Воскресение Христово отпаѓаат печатите и приоѓа патријархот со факоните и ја приклучува својата глава над бездната, и факоните, исто така, ги приклучуваат своите глави и го слушаат гласот во бездната. Потоа кон гробот се свртува патријархот со свештениците и со сиот народ.

А бездната од гробот е на еден и шол сажен. И овде има чудо – на гробот Господов се спуштаат молња од небото. На гробот Господов гораат три свеќи што ги поставиле жениите мироносници. Тука, во гробот Господов има три големи ирски, една иа гори како свека, друга иа чади како ламна, а од третата иа линеат солзи. На Велики четврток ги гаснат тие свети свеќи и во целиот Ерусалим нема оган во четврток и во петок. На Велика сабота нокта во девет часот блеснува молња во гробот Господов и се палат свеќите и трите ирски. И откако патријархот ќе го види

Христовото чудо, влегува во гробот, со двајца факони ја пали свеќата и почнува „Христос воскрес“; потоа од гробот Господов му даваат оган на сиот народ. На пет сажени од гробот, од нозете Господови, лежи тркалезен камен, сличен на јајце, што се наоѓал на гробот Господов. На влезот од црквата, од левата страна, лежи главата на Адам, првосоздадениот човек. Од дверите до главата Адамова има триесет и пет сажени, во главниот дел на црквата каде што има секојдневна служба, лежи на грб со грлото свртен кон дверите, во црковно закритие (ковчеже).“

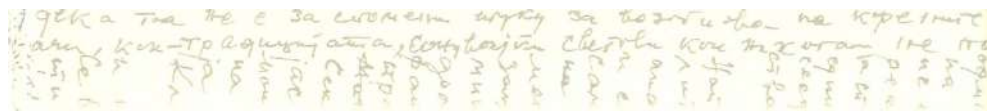
Еве вака Арсенија Солунски го опишува големиот ритуал на Воскресение од Божјиот храм во Ерусалим. Што е она што го изделува овој ракопис од другите ракописи кои за мотив го имаат ритуалот на Воскресението во Божјиот храм? Јас одново ќе речам: извонредната прецизност на информацијата, ослободена од ефемерни детали и излишна црковна глаголивост. Додека другите споредбени записи за овој настан – рускиот и двата англиски, обрнуваат најголемо внимание на описот на храмот, монахот Арсенија Солунски сето свое внимание го концентрира врз описот на Божјиот гроб и врз поетските детали: *Тука, во гробот Господов има три големи ирски: една иа гори како свека, друга иа чади како ламна, а од третата иа линеат солзи*. Надвор од индивидуалната дарба да се воочат посебностите и да се направи селекција на сè она што окото и срцето го восприемаат, во ниеден момент не треба да се изуми фактот дека монахот Арсенија Солунски својот патопис го пишува цели пет векови пред другите. Од друга страна, во овој долг период вршени се големи реконструкции во храмот и радикално биле изменети и политичките и општествените посебности: за времето на престојот на Арсенија во Ерусалим овој град и цела Палестина сè уште не биле завојувани од страна на Отоман-

Кај Арсенија постои точен увид во бројот на вратите во Божиот храм: дванаесет. Арсенија обрнал внимание и на бројот на скалите кои водат во „бездната“. Исто така – дванаесет! Другите запишувачи на тоа не обрнуваат внимание. Соопштуваат како договорени: „Храмот има многу врати и скали по кои се симнува патријархот.“ Е ли сосем случајно тоа? Нам ни се чини дека не е: монахот Арсенија, овој пример тоа добро го потврдува, веројатно бил упатен во христијанската симболика на бројот дванаесет. Овој број, пред сè, (Шевалие и Гербрант), ја претставува црквата која победува, но тоа е бројка и на Небескиот Ерусалим: 12 врати, 12 апостоли, 12 темели на Божиот храм и на Сидот на плачот, 12 месеци, во чиј идеален ритам се преповторуваат страдањата и

И не згрешил: не долго по неговото враќање од Светата земја (но веќе откако ги запишал своите сеќавања!), на пат од Дебар за Лазарополе, спроти еден Илинден од пред 115 години, грчкиот владика Антим и Руси Бег од Дебар – со јатаган му ја симнале главата од раменици и му ја фрлиле во Радика. Во таа глава биле запишани и сликите од Вечниот град, но и свирките и *шопаниите* дојдени во Лазарополе за мојот дедо утредента да ги венча младенците кои останале – невенчани... Во таа глава, значи, била заробена

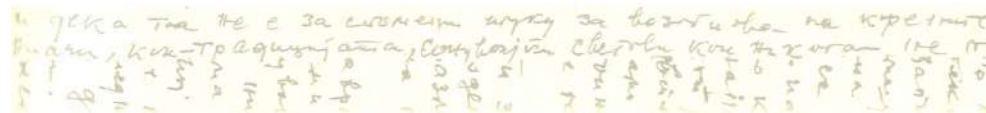

АНТЕ ПОПОВСКИ избрани дело

и сликата која подоцна од него ќе ја запише и Елиас Канети: *Луѓето постојано стигнуваа диви. Цела ноќ пробдеале сред тиаа огромна миса и беа сосем исцрпени.*

Ниеден сведок на големата свеченост и богослужба на Божиот гроб спроти Воскресение не може да ја заобиколи големата процесija што ја предводи патријархот заедно со другите епископи и свештеници. Тогај, патријархот кога ќе ја соблече својата свечена наметка, проткаена со симболи изведени во злато и сребро, тој се наведнува, легнува со лице загледан во гробната јама, ја подава раката со незапалена свеќа а свеќата потоа, само што ја допрел до „вечниот оган“ во Гробот – ја покажува запалена, се исправа и извикува: „Христос воскресна!“ Огромните толпи народ почнуваат да врескаат и плачат од радост! Се нишаат тие толпи народ наваму-натаму како зрело поле жито на летен ветер во зорите...

Елиас Канети доаѓа до заклучок дека свеченостите на Воскресение во Ерусалим, всушност, ја претставуваат *преобразбата на жаловниите џолији во – џобеднички џолији!* Во основата на таа преобразба е самата Исусова смрт! Огнот, од кој се пали свеќата во Гробот – е најдиректниот масовен симбол на победа. Тогај, оган преку запалена свеќа мора да добие секој верник за неговата душа да учествува во самата суштина на Воскресението. Секој мора да се пресоздаде во тој ист оган, кој почнува од Светиот дух и затоа секој од тој оган мора да ја припали својата свеќа и запалена од црквата да ја однесе дома. Така ходочасникот или намерникот на овие настани – соучествува во смртта на Спасителот. Припалувајќи ја својата свеќа од светиот велигденски оган кој гори на Исусовиот гроб – човекот што ја припалува учествува и во неговото, божјото воскресение: „Многу е убаво и значајно ширењето на свеќите, одеднаш кога од една свеќа разгоруваат илјадници!

ОКОТО, СВЕТЛИНИТЕ

Масата на тие свеќи е – масата на оние кои ќе живеат бидејќи веруваат. Таа маса растеше неверојатно брзо, исто толку брзо колку што се шири и огнот. Огнот е најубав симбол за изненадноста и брзината на создавањето на масата.“

Елиас Канети, исто така, забележува дека секогаш постои голема опасност од паника пред оган во затворен простор. Таа паника, во случајов, се зголемува поради спротивноста меѓу иноверците и верниците кои сакаат нив да ги истераат и исклучат од процесijата. Не смее со ништо да се сквернави таа „света“ работа. „Црквата на Исусовиот гроб се пресоздава во бојно поле. Мртви и живи лежат заедно, фрлени едни преку други во големи купишта. Воскресението се претворило во својата спротивност, во општ пораз. Ходочасниците ги обзема помисла на уште поголеми купишта мртви, па сите бегаат од градот на Исусовиот гроб.“

Не е неопходно да потсетуваме дека ниту монахот Арсенија, ниту пак Теофил Жунгуловски, ниту десетици и десетици верници од Македонија кои оставиле свои траги од посетата на Ерусалим – не се согласуваат со Канети. Сосем нормално!

„Изјаснаа свеќа дома не се носиј...“

Залудна е секоја помисла „да се докрајчи“ сè она што може да претставува мотив од Ерусалим. Едноставно – тоа не е можно. Треба да се каже дека Ерусалим е центар на трите монотеистички религии, цел на крстоносните виори, центар на..., цел на... Тоа, е навистина, нема – крај. Но, доколку тоа нема крај – книгата мора да има крај! Јас и моите сеќавања ќе бидеме нејзини живи составки и дополненија.

Се враќам во Лазарополе. Ја принесувам мојата бело-црна волнена торбичка од Ерусалим и во неа: земјичка, дробни камчиња собирани околу Божиот гроб, крст, кандилце и црпче, и шишенце осветена вода од Јордан. И мала недогорена свеќа која во мои раце гореше над Божиот гроб.

И го принесувам торбето на мајка ми. Се прекрстува, го допира, секое одделно – го бакнува. Вели: *Сетјо твоя што си го донесол од коде Исуса е за твојата кука и твојата фамилија. За нашата кука одамна е донесено оваа твоя сега што го носиш. Не се мешај со христијани!* – додава мајка ми, ме прегрнува и пак ме прашува: *Виде големи моки по твојата чина. Изгасната свеќа дома не се носиш* – рече таа и ја фрли надвор.

Гласот на нејзиното широко и темно **О** постапно се пресоздава во сонце и во око за да го гледа сонцето кое болска над Ерусалим. Се пресоздава, уште, во еден голем *твойан* чие продолжено ехо освива од таа страна на Сидот на плачот.

Моите – не. Трагите на мојот прадедо во Ерусалим – уште се распознаваат: црно расо навезено со позлатени самогласки од Мијачијата. Божиот гроб со гласот на дедо ми покриен како знаме љубовно.

СОДРЖИНА

Во предели отаде знајното	5
Огромен историски опит запишан во надреалното писмо на гените	13
Магиската нација не е определена од нејзината територија и народ – туку од нејзината трансценденција	25
Да не бил Хомер – кој би знаел за Ахил?	41
И еврејската предисторија не крие големи тајни	57
Од една густина – во друга масада од кумранските свитоци	75
Кога стапнавме во градот – ридание беше големо, на сите	87
Тука секој деновите си ги брои според сопствени свездени сметки ..	97
На секој збор тука – му претходи остра тишина	111
Ерусалим - огромна империја на каменот	129
Ужасните сеништа над Ерусалим	145
Ние тебе ќе ти подигнеме жив споменик	171
Со синот на свездата се сретнав само еднаш: центурионот кога ми ја принесе неговата пресечена глава... ..	181
Секоја метаморфоза си има своја метафизичка пештера	193
Историската меморија ја изострува нашата сензибилност и будност... ..	207
Ерусалим, Арсенија од Солунско и Елиас Канети	221

Благодарност до почитуваните **Данило Смилевски** и **Томе Перински** за поддршката на немирниот дух на авторот, кој неуморно длабеше и отпретуваше книжевни инспирации од пејзажите на невидливото и недопреното. Верувајќи во силата на поетската креација на Анте Поповски и радувајќи му се на секој негов нов книжевен успех, овие негови пријатели му даваа постојан поттик да граби кон својот творечки зенит и да дава личен придонес во збогатувањето на македонската книжевна ризница.

Од семејството на Авторот

CIP – Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје

821.163.3-4

ПОПОВСКИ, Анте

Окото, светлините / Анте Поповски. - Скопје : Југореклам, Про литера, 2008. – 231 стр. ; илустр. ; 23 см. (Избрани дела / Анте Поповски)

Содржина: Глас од дамината ; Песна на песните

ISBN 978 9989-52-031-0 (кн.)

ISBN 978 9989-52-074-7 (ед.)

а) Песна на песните б) Македонска книжевност, среновекована – Критики и толкувања

COBISS.MK-ID 74413018